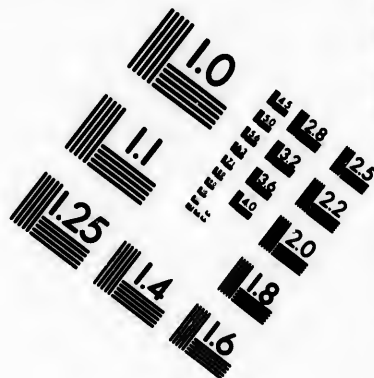
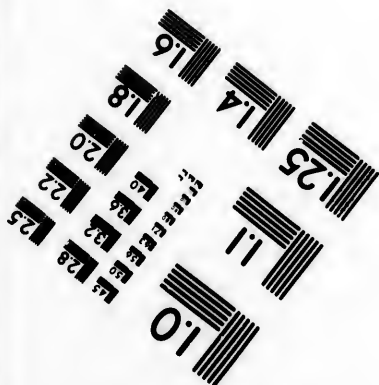
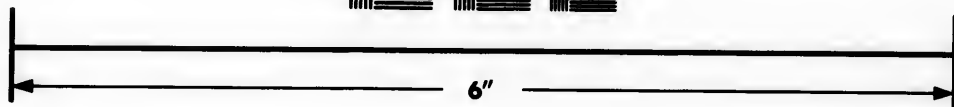

A resolution test chart featuring several groups of horizontal and vertical lines of varying thicknesses. Each group is accompanied by a numerical value indicating the resolution. The values include 1.0, 1.1, 1.25, 1.4, 1.6, 1.8, 2.0, 2.2, 2.5, 2.8, 3.2, 3.6, 4.0, 4.5, 5.0, 5.6, 6.3, 7.1, 8.0, 9.0, 10, 11.2, 12.5, 14, 16, 18, 20, 22.5, 25, 28, 32, 36, 40, 45, 50, 56, 63, 71, 80, 90, 100, 112, 125, 140, 160, 180, 200, 225, 250, 280, 320, 360, 400, 450, 500, 560, 630, 710, 800, 900, 1000, 1120, 1250, 1400, 1600, 1800, 2000, 2250, 2500, 2800, 3200, 3600, 4000, 4500, 5000, 5600, 6300, 7100, 8000, 9000, 10000, 11200, 12500, 14000, 16000, 18000, 20000, 22500, 25000, 28000, 32000, 36000, 40000, 45000, 50000, 56000, 63000, 71000, 80000, 90000, 100000, 112000, 125000, 140000, 160000, 180000, 200000, 225000, 250000, 280000, 320000, 360000, 400000, 450000, 500000, 560000, 630000, 710000, 800000, 900000, 1000000, 1120000, 1250000, 1400000, 1600000, 1800000, 2000000, 2250000, 2500000, 2800000, 3200000, 3600000, 4000000, 4500000, 5000000, 5600000, 6300000, 7100000, 8000000, 9000000, 10000000, 11200000, 12500000, 14000000, 16000000, 18000000, 20000000, 22500000, 25000000, 28000000, 32000000, 36000000, 40000000, 45000000, 50000000, 56000000, 63000000, 71000000, 80000000, 90000000, 100000000, 112000000, 125000000, 140000000, 160000000, 180000000, 200000000, 225000000, 250000000, 280000000, 320000000, 360000000, 400000000, 450000000, 500000000, 560000000, 630000000, 710000000, 800000000, 900000000, 1000000000, 1120000000, 1250000000, 1400000000, 1600000000, 1800000000, 2000000000, 2250000000, 2500000000, 2800000000, 3200000000, 3600000000, 4000000000, 4500000000, 5000000000, 5600000000, 6300000000, 7100000000, 8000000000, 9000000000, 10000000000, 11200000000, 12500000000, 14000000000, 16000000000, 18000000000, 20000000000, 22500000000, 25000000000, 28000000000, 32000000000, 36000000000, 40000000000, 45000000000, 50000000000, 56000000000, 63000000000, 71000000000, 80000000000, 90000000000, 100000000000, 112000000000, 125000000000, 140000000000, 160000000000, 180000000000, 200000000000, 225000000000, 250000000000, 280000000000, 320000000000, 360000000000, 400000000000, 450000000000, 500000000000, 560000000000, 630000000000, 710000000000, 800000000000, 900000000000, 1000000000000, 1120000000000, 1250000000000, 1400000000000, 1600000000000, 1800000000000, 2000000000000, 2250000000000, 2500000000000, 2800000000000, 3200000000000, 3600000000000, 4000000000000, 4500000000000, 5000000000000, 5600000000000, 6300000000000, 7100000000000, 8000000000000, 9000000000000, 10000000000000, 11200000000000, 12500000000000, 14000000000000, 16000000000000, 18000000000000, 20000000000000, 22500000000000, 25000000000000, 28000000000000, 32000000000000, 36000000000000, 40000000000000, 45000000000000, 50000000000000, 56000000000000, 63000000000000, 71000000000000, 80000000000000, 90000000000000, 100000000000000, 112000000000000, 125000000000000, 140000000000000, 160000000000000, 180000000000000, 200000000000000, 225000000000000, 250000000000000, 280000000000000, 320000000000000, 360000000000000, 400000000000000, 450000000000000, 500000000000000, 560000000000000, 630000000000000, 710000000000000, 800000000000000, 900000000000000, 1000000000000000, 1120000000000000, 1250000000000000, 1400000000000000, 1600000000000000, 1800000000000000, 2000000000000000, 2250000000000000, 2500000000000000, 2800000000000000, 3200000000000000, 3600000000000000, 4000000000000000, 4500000000000000, 5000000000000000, 5600000000000000, 6300000000000000, 7100000000000000, 8000000000000000, 9000000000000000, 10000000000000000, 11200000000000000, 12500000000000000, 14000000000000000, 16000000000000000, 18000000000000000, 20000000000000000, 22500000000000000, 25000000000000000, 28000000000000000, 32000000000000000, 36000000000000000, 40000000000000000, 45000000000000000, 50000000000000000, 56000000000000000, 63000000000000000, 71000000000000000, 80000000000000000, 90000000000000000, 100000000000000000, 112000000000000000, 125000000000000000, 140000000000000000, 160000000000000000, 180000000000000000, 200000000000000000, 225000000000000000, 250000000000000000, 280000000000000000, 320000000000000000, 360000000000000000, 400000000000000000,

Photographic Sciences Corporation

**23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503**

1.5 1.8 2.0 2.2 2.5
2.8 3.2 3.6 4.0

**CIHM/ICMH
Microfiche
Series.**

**CIHM/ICMH
Collection de
microfiches.**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1982

1.5 1.8 2.0 2.2 2.5
2.8 3.2 3.6 4.0

Technical and Bibliographic Notes/Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

- ☐ Coloured covers/
Couverture de couleur
- ☐ Covers damaged/
Couverture endommagée
- ☐ Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée
- ☐ Cover title missing/
Le titre de couverture manque
- ☐ Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur
- ☐ Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- ☐ Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur
- ☐ Bound with other material/
Relié avec d'autres documents
- ☐ Tight binding may cause shadows or distortion
along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la
distortion le long de la marge intérieure
- ☐ Blank leaves added during restoration may
appear within the text. Whenever possible, these
have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées
lors d'une restauration apparaissent dans le texte,
mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont
pas été filmées.
- ☐ Additional comments:/
Commentaires supplémentaires:

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- ☐ Coloured pages/
Pages de couleur
- ☐ Pages damaged/
Pages endommagées
- ☐ Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées
- ☒ Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées
- ☐ Pages detached/
Pages détachées
- ☒ Showthrough/
Transparence
- ☐ Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression
- ☐ Includes supplementary material/
Comprend du matériel supplémentaire
- ☐ Only edition available/
Seule édition disponible
- ☐ Pages wholly or partially obscured by errata
slips, tissues, etc., have been refilmed to
ensure the best possible image/
Les pages totalement ou partiellement
obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure,
etc., ont été filmées à nouveau de façon à
obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X	18X	20X	22X	24X	26X	28X	30X	32X
						✓					

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

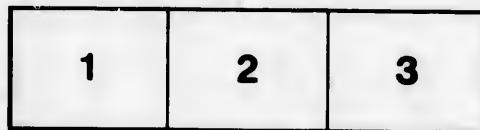
Library Division
Provincial Archives of British Columbia

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol ➡ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▼ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

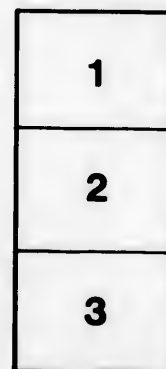
Library Division
Provincial Archives of British Columbia

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole ➡ signifie "A SUIVRE", le symbole ▼ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

B

**MERKWAARDIGE
BIJZONDERHEDEN,**

INHOUDENDE

DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN

IN DE

**NATUURKUNDE, NATUURLIJKE HISTORIE,
LAND- EN VOLKENKUNDE, OP ALLE
GEDEELTEN VAN DEN AARDBOL.**

III.

NEW ARRIVAL

BOOKS & PAPERS

FOR SALE

AT THE

LIBRARY

OF THE

AMERICAN

LIBRARY

111

MERKWAARDIGE
BIJZONDERHEEDEN,
INHOUDENDE
DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN
IN DE NATUURKUNDE, NATUURLIJKE HISTORIE,
LAND-EN VOLKENKUNDE,
OP ALLE GEDEELTEN
VAN DEN AARDBOL.
DOOR
J. C. SOMMER.
Uit het Hoogduitsch.
MET PLATEN.
DERDE DEEL.

Het vervoeren der buste van MEMNON.

Te AMSTERDAM, bij
TEN BRINK & DE VRIES.
MDCCXXVI.

NW
910
SG97m
V. 3-4

I N H O U D.

	Bladz.
I. DE LANDEN AAN DEN NYL.	I.
X II. CHIWA EN DESZELFS BEWONERS.	112. <i>met plaat</i>
III. OVER HET AARDETEN VAN SOMMIGE <i>(America)</i> WILDE VOLKEN.	156.
IV. SAVOJE.	168.
X V. DE IJSLANDERS.	190.
VI. DE LANDEN AAN DEN MISSISSIPPI.	212.
VII. REIS VAN DEN HEER LYON NAAR DE <i>met plaat</i> HUDSONSBAAI.	256.
VIII. AARDRIJKS- EN STAATKUNDIG OVERZIGT X VAN HET RUSSISCH STADHOUDERSCHAP SIMBIRSK.	279.

THE HISTORY OF THE

1701	1702	1703	1704	1705	1706	1707	1708	1709	1710
1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717	1718	1719	1720
1721	1722	1723	1724	1725	1726	1727	1728	1729	1730
1731	1732	1733	1734	1735	1736	1737	1738	1739	1740
1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747	1748	1749	1750
1751	1752	1753	1754	1755	1756	1757	1758	1759	1760
1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770
1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780
1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790
1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800

I.

DE LANDEN AAN DEN NYL.

De landen aan den *Nyl* behooren tot die streken van *Afrika*, die in onzen tijd het maauwkeurigst onderzocht zijn, en zoo er ten opzigte van *Egypte* nog eenige duisternis mogt overblijven, moet men die ten minste niet toeschrijven aan gebrek aan reizigers, die dit oude land der wonderen tot een voorwerp hunner navorschingen gekozen hebben. De laatste jaren hebben vooral veel toegebragt om dit land, het volk en deszelfs oudheden regt te leeren kennen, dewijl door de gunst en de oorlogzuchtige ondernemingen van den tegenwoordigen onderkoning van *Egypte*, MEHEMED ALI, een groot aantal reizigers de beste gelegenheid gehad hebben, om door de landen, aan den *Nyl* gelegen, veel veiliger en gemakkelijker, dan ooit voorheen, te kunnen trekken, en zelfs tot die oorden door te dringen, welke voorheen nog nimmer door eenen Europeaan betreden waren. Het volgend opstel zal het merkwaardigst bevatten, wat de beste en

2 DE LANDEN AAN DEN NYL.

nieuwste reizigers of hier ontdekt of naauwkeuriger bekend gemaakt hebben.

In het voorgaande deel van dit werk is reeds van de reis des Pruisfischen generaals MENU VAN MINUTOLI gesproken. Vóór hem had echter onder anderen de Italiaan BELZONI niet slechts *Egypte* bezocht, maar was ook tot in *Nubië* doorgedrongen. Deze reiziger mag met regt onder de verdienstelijke mannen van zijn vak gerekend worden. Wij hebben toch aan zijn fcherpziend oog, zijn vermogen om alles naauwkeurig te onderzoeken, en vooral aan zijne ijzeren standvastigheid, met welke hij de grootste moeilijkheden wist te overwinnen, niet slechts de merkwaardigste ontdekkingen der oudheden, maar ook onschatbare kundigheden aangaande de tegenwoordige bewoners van dit land te danken.

De heer BELZONI, die, reeds in 1800 zijn vaderland verlaten hebbende, zich lang in *Engeland* had opgehouden, en eindelijk de zuidelijke landen van *Europa* was doorgetrokken, vertrok in Mei 1815, vergezeld door zijne gemalin en eenen Ierlandschen knecht, uit het eiland *Malta*, en bereikte na eene vaart van drie weken gelukkig *Alexandrië*. Het hoofddoel zijner reize was, om doelmatige en goedkoope werktuigen ter bevochtiging van den grond in *Egypte*, die in dat land nog onbekend en evenwel zoo noodig zijn, op te rigten. Zijne onderneming mislukte echter
ge-

geheel, niettegenstaande de ondersteuning van den Basfa. BELZONI moest reeds met een aantal listen en hinderpalen worstelen, eer hij zijn werktuig te *Subra*, het gewoon verblijf van het hof van den Pacha, niet ver van *Cairo*, kon oprigten. Toen dit eindelijk gereed was, en hij de eerste proef met hetzelfde zou nemen, mislukte die. De Pacha had namelijk vijftien mannen, onder welke ook de knecht van BELZONI was, in het rad laten treden, maar het rad had nauwelijks eenige malen rondgedraaid, toen zijne veertien mannen, door vrees overvallen, uit hetzelfde sprongen. Hierdoor kreeg nu het rad eene zoo snelle beweging achterwaarts, dat de knecht van BELZONI uit hetzelfde werd gesmeten en een been brak. De Turksche aanschouwers, zoowel als de Pacha, beschouwden dit ongeluk, dat reeds in het begin plaats had, als een kwaad voortteeken, en de gansche onderneming werd verijdeld, zonder dat BELZONI eenige schadevergoeding voor de bestede onkosten kreeg.

De heer BELZONI besloot echter *Egypte* niet te verlaten, vóór dat hij iets nuttigs had ondernomen. Hij nam derhalve voor, om den *Nyl*, zoo ver het hem slechts mogelijk zijn zou, op te varen; hij huurde dus een vaartuig, kocht de noodige levensmiddelen, en ging naar den Engelschen Consul, den heer SALT, om door dezen eenen *Firman*, pas of vrij geleide van den Pacha

4 DE LANDEN AAN DEN NYL.

te krijgen. De heer SALT dacht, dat men zich van de thans heerschende goede verstandhouding met den Pacha moest bedienen, om het bekende borstbeeld van MEMNON bij *Thebe* op den *Nyl* in te schepen en naar *Engeland* te voeren, tot een geschenk voor het Britsche Museum te *Londen*. BELZONI bood hem terstond zijne medewerking aan, ter bereiking van dit doel, en kreeg nu, behalve den gewenschten *Firman*, nog brieven van voorschrijving van den Pacha aan zijnen zoon IBRAHIM (die thans in *Griekenland* zulk eene rol speelt) en van den Consul zoo veel geld, als hij noodig had, om niet slechts de noodige kosten ter vervoering van het borstbeeld van MEMNON te betalen, maar ook om andere oudheden, die hij op zijnen togt zou vinden, te kunnen koopen.

Op den vijfden Julij kwam BELZONI te *Manfalut*, en ontmoette hier IBRAHIM, den zoon van den onderkoning en Pacha van *Opper-Egypte*, die naar *Cairo* trok, deze ontving de hem door BELZONI overhandigde brieven van aanbeveling zeer gunstig, en beval hem, die aan zijnen plaatsvervanger, den *Defterdar* (penningmeester) van *Siut* te geven. Deze IBRAHIM, de toekomstige beheerscher van *Egypte*, werd BELZONI als een zeer wreed man geschilderd. Een kort verhoor, uit weinige vragen bestaande, was bij hem voldoende, om iemand, die van
ee-

eene misdaad beschuldigd werd, ter dood te veroordeelen. De uitvoering van het vonnis bestond hierin, dat de ongelukkige aan den mond van een tot dat einde bestemd kanon gebonden en dit dan losgebrand werd. Twee Arabieren, die door eenen knecht van den Pacha beleedigd waren, hadden dezen gedood. Zij werden eerst half dood geslagen en dan langzaam aan het vuur gebraden.

Op den zesden bereikte **BELZONI Siut**. De arts van **IBRAHIM**, een Italiaan, **SCOTTO** genoemd, wien hij brieven bragt, poogde hem de uitvoering van zijn voornemen te ontraden, door hem de daarmede gepaard gaande ontelbare moeilijkheden voor te stellen. Maar **BELZONI** bleef bij zijn besluit. De brieven voor den Penningmeester bezorgden hem een gunstig onthaal, en deze gaf terstond de noodige bevelen aan den Oppersten (*Cascheff*) van het landschap *Erment*. Terstond na zijne komst te *Thebe*, op den twee en twintigsten Julij, trok **BELZONI** naar den linker oever van den *Nyl*, en zocht het beroemde borstbeeld van **MEMNON**, het voorwerp zijner reize, op, dat hij dan ook dra midden onder de puinhoopen van deszelfs lijf, en van den stoel, op welken dit beeld voorheen gezeten had, vond. De werktuigen, die **BELZONI** ter vervoering van dit borstbeeld, tot hiertoe had kunnen krijgen, bestonden uit veertien

hefboomen, vier dekens uit palmladeren gemaakt, en vier rollen. Hij liet uit acht hefboomen eene burrie of slede maken. Ook liet hij in eenen der naburige tempelgangen eene steenen hut bouwen tot een verblijf voor hem, zijne vrouw en diegenen, die hem vergezelden, dewijl de *Nyl* te afgelegen was, om iederen avond naar het vaarttuig terug te kunnen keeren. Het werk moest ook terstond begonnen worden, dewijl de tijd der gewone jaarlijkse overstroming naderde, wanneer het gansche omliggend land onder water zou gezet worden.

BELZONI ging derhalve den vier en twintigsten Julij naar den *Cascheff* van *Erment*, om van dezen de noodige bevelen aan de mindere ambtenaren, en vier en twintig Arabieren als werklieden te ontvangen. De *Cascheff* ontving den *Firman* van den Penningmeester te *Siut* wel met diepen eerbied, en beloofde ook BELZONI op alle mogelijke wijze te zullen ondersteunen, maar verklaarde echter tevens, dat het zeer moeilijk zijn zou, zoo vele arbeiders te verzamelen, dewijl de oogst reeds begonnen was en de groote vaste naderde. BELZONI liet zich echter hierdoor niet afschrikken, en gaf te kennen, dat hij voor iedere ondersteuning erkentelijk zijn zou, en nu beloofde hem de *Cascheff*, op den volgenden dag zijnen broeder te zullen uitzenden, om de noodige werklieden op te zoeken.

Nie-

Niemand verscheen echter op den volgende dag. BELZONI ging daarom andermaal naar den *Cascheff*, maar zeide echter slechts, dat hij gekomen was om eene pijp met hem te rooken, en hield zich voor het overige alsof hem aan de vervoering van het borstbeeld weinig gelegen ware. Toen hij intuschen eene poos met hem gesproken had, gaf hij hem een geschenk uit buskruid en eenige ponden koffij bestaande. Dit geschenk werd met dankbaarheid ontvangen, en nu herhaalde BELZONI zijn verzoek, maar gaf tevens te kennen, dat de *Cascheff* niets meer zou krijgen, als hij zijn woord niet hield. Deze bedreiging was van eene goede uitwerking, want hij beval terstond den ambtenaar te *Gurnah* om de noodige personen te bezorgen. Deze beloofde ook de ontvangene bevelen naauwkeurig te zullen volbrengen. Maar eerst na drie dagen, toen BELZONI gedreigd had terstond naar *Cairo* aan den onderkoning te zullen schrijven, zond de *Cascheff* eenige *Fellahs* (*), die dra door meerdere gevolgd werden, schoon BELZONI tot hiertoe vergeefs gepoogd had hen te huren, dewijl zij het niet durf-

(*) De *Fellahs* zijn Arabische boeren, die van den landbouw leven en in dorpen wonen. Die Arabieren, welke in de woestijn, zonder vaste woonplaats rondzwerven, heeten *Beduïnen*.

durften wagen eenig werk op zich te nemen, zonder verlof van den ambtenaar. BELZONI beloofde ieder hunner dagelijks zestig Paras, omtrent negen Fransche fous, te zullen geven, en hiermede waren zij zeer tevreden, dewijl zij met den landbouw naauwelijks half zoo veel verdienen konden.

Nu ging men rustig aan het werk. De Arabieren hadden het voorheen voor onmogelijk gehouden, het borstbeeld te vervoeren, hoezeer stonden zij nu echter verbaasd, toen hun werk, door middel der hefboomen, onder het bestuur van BELZONI, ten minste zoo ver slaagde, dat het borstbeeld werd opgericht! Zij hielden dit voor tooverij, en in dit gevoelen werden zij versterkt, toen zij bespeurden, dat BELZONI van tijd tot tijd eenige aanmerkingen in zijn zakboekje opteekende. Het borstbeeld werd nu ook op de burrie of slede gebragt en kon door middel der rollen verder naar de rivier geschoven worden. Den vijfden Augustus waren zij reeds op eene plaats gekomen, die BELZONI, zoo spoedig dit slechts mogelijk ware, wenschte te verlaten, dewijl hij wist, dat die binnen weinige dagen door het water van den *Nyl* overstroomd zou worden. Hij vond echter den zesden des morgens slechts den timmerman en de wacht, die hem zeiden, dat de ambtenaar van *Gurnah* de *Fellahs* verboden had, om langer voor de

Chris-

Christenen te werken. Dit betigt maakte BELZONI zeer verlegen, want indien het borstbeeld niet vóór de overstroming kon vervoerd worden, dan zou het in het slijk zinken, en de wegruiming van hetzelfde zou nieuwe kosten en moeite veroorzaken. BELZONI vernam naderhand, dat deze ambtenaar den *Cascheff* op het denkbeeld had gebragt, om het borstbeeld tot op deze plaats te laten brengen en dan de verdere vervoering te beletten, om zoo doende in het vervolg alle pogingen te verijdelen. BELZONI zond nu terstond naar den ambtenaar en liet hem naar de reden van dit verbod vragen, maar deze was intusschen naar *Luxor* getrokken. Hij zocht hem echter ook hier op, in gezelschap van zijnen Janitzaar, en deed hem dezelfde vraag, maar deze zocht zich door kale uitvlugten te ontschuldigen. In het eerst poogde BELZONI door inschikkelijkheid en zachtmoedigheid zijn doel te bereiken, maar de ambtenaar beschouwde dit slechts als zwakheid en vrees, werd daarom te trotscher, schold op de Italianen en Engelsen, en waagde het eindelijk zelfs BELZONI aan te vallen, toen deze zich echter verdedigde, trok hij zijne sabel, om naar hem te houwen, maar BELZONI kwam hem voor, greep den Turk aan, ontwapende hem, wierp hem op den grond en deed hem de overmagt zijner ligchaamssterkte op eene gevoelige wijze ervaren.

ren (*). Deze behandeling had het gewenschte gevolg. De Turk werd terstond handelbaar, en verklaarde, dat de *Cascheff* hem bevolen had de *Fellahs* terug te houden, en dat hij als mindere ambtenaar verplicht was te gehoorzamen.

BELZONI ging nu terstond zelf naar *Erment*, om met den *Cascheff* te spreken; toen hij echter hier kwam, zat men juist aan tafel, en dit was dus geen gepast tijdstip om van bezigheden te spreken. Intusschen werd hij verzocht om mede aan te zitten, en hij nam deze noodiging aan, om na den afgeloopenen maaltijd een geschikter tijdstip af te wachten, om zijn verzoek aan te dringen. Deze gelegenheid kwam ook eindelijk, maar de *Cascheff* zeide, dat het thans onmogelijk was arbeiders te krijgen, dewijl de *Fellahs* voor den Basfa op het veld moesten werken. BELZONI verklaarde nu, dat, als hij hem geene lieden kon bezorgen, hij dan zelf die te *Luxor* zou zien te krijgen, maar dat dan de *Cascheff* het hem beloofde geschenk ook zou verliezen. Tevens maakte hij zich gereed om te vertrekken, verklarende dat hij *Luxor* wilde be-

(*) BELZONI was een man van eene aanzienlijke lengte en sterkte, en had aan deze zijne vreesinboezemende houding voor een groot gedeelte het wél slagen, niet slechts van deze, maar ook van zijne overige ondernemingen, te danken. Hij is echter reeds overleden.

DE VERT.

bereiken, eer het avond werd. De *Cascheff* verzocht hem nu niet zoo te haasten, dewijl hij immers, uit hoofde der fraaije Engelsche pistolen, die in zijnen gordel zaten, niets te vreezen had. *BELZONI*, die de begeerte van den *Cascheff* naar deze pistolen niet ontging, antwoordde: dat deze pistolen zeker een paar getrouwe en onontbeerlijke leidlieden op eenen togt door *Egypte* waren, maar dat zij evenwel tot dienst van den *Cascheff* waren, als hij zin in dezelve had, hoewel hij reeds voor eenige dagen naar *Cairo* had geschreven en een paar nog fraaijere voor hem had besteld, die spoedig komen zouden. De *Cascheff* dit hoorende, klopte hem op de knie, zeggende: wij willen vrienden zijn! Ook gaf hij terstond eenen nieuwen *Firman*, met welken *BELZONI* nu naar *Gurnah* terugkeerde, en op vertooning van denzelven binnen een uur al zijne arbeiders weder kreeg.

Op den twaalfden Augustus was het borstbeeld gelukkig aan den oever van den *Nyl* gekomen. Hij gaf nu aan iederen Arabier, behalve het beloofde daggeld, nog eenen Turkschen piaster, of twaalf sous, waarmede zij zeer tevreden waren en die zij ook verdiend hadden. Hij zegt bij deze gelegenheid, dat Europeesche werklieden, bij de buitengewone hitte, die hier heerschte, gewis niet zouden gelslaagd zijn, om eenen zoo zwaren steenklomp, slechts door middel van hef-
boo-

boomen en rollen over eenen zandigen grond zoo ver te vervoeren. Het verwonderde hem voornamelijk, dat deze menschen dit zware werk grootendeels met eene ledige maag verrigteden, dewijl het hun, gedurende de vaste, niet geoorloofd was voor den ondergang der zon te eten of te drinken.

De inscheping van het borstbeeld van MEMNON op den *Nyl*, kon echter thans nog niet geschieden, dewijl BELZONI eerst een tot dit einde geschikt vaartuig uit *Cairo* moest laten komen. Eerst op den vijftienden November, nadat hij intusschen eene reis, den *Nyl* verder opwaarts, tot *Nubie* had afgelegd, en het borstbeeld, om het voor beschadiging door de overstroming te bewaren, met aarde had laten bedekken, gelukte het hem, onder ontelbare zwarigheden, hem door de traagheid, list en hebzucht der ambtenaren en van den *Cascheff* veroorzaakt, deze inscheping te ondernemen. Hiertoe werden honderd vijftig werklieden vereischt. Deze groote steenklomp woog ruim twee honderd veertig centenaars, en hij bezat geene andere hulpmiddelen dan hefboomen en rollen. Van de plaats, waar deze klomp lag, tot aan de rivier, was de afstand ruim honderd voeten. Op den zeventienden November was eindelijk dit moeilijk werk gelukkig volbragt. De Arabieren stelden vast, dat het vaartuig terstond zou zinken,

ken, zoodra dit blok in hetzelfde werd gezet. Hunne verwachting werd echter niet vervuld. BELZONI vertrok met zijnen buit vol vreugde den een en twintigsten November van *Thebe*, bereikte *Cairo* voorspoedig den vijftienden December en den veertienden Januarij van 1818 *Alexandrië*, van waar het standbeeld vervolgens naar *Engeland* werd gebragt.

Toen deze onderneming gelukkig volbragt was, keerde BELZONI naar *Cairo* terug, om eene nieuwe reis naar *Nubië* te ondernemen, en daar naar oudheden, welkers sporen hij reeds op zijne vorige reis ontdekt had, te laten delven. Wij moeten dus, om den samenhang, van deze eerste reis vooraf iets zeggen.

BELZONI was, in de eerste helft van September 1816, in *Nubië* gekomen. Bij de stad *Farras*, boven *Deir*, de hoofdstad van *Beneden Nubië*, hield hij met zijn vaartuig stil, om den aan den oostelijken oever van den *Nyl* liggenden tempel van *Ibsambul* te bezien. De noordenwind had hier zulk eene menigte van zand opgestapeld, dat de gansche voorgevel van den tempel hierdoor bedekt en de ingang geheel gesloten was. Nadat men een hoop zand van het bovengedeelte des gebouws had opgeruimd, ontdekte men daar den kop van eenen in steen gehouwenen sperwer, uit welks plaatsing BELZONI vermoedde, dat hij juist boven de poort

poort staan moest. De grootte van dezen kop, die slechts tot aan den hals uit het zand stak, liet vermoeden, dat de geheele lengte van den vogel meer dan twintig voeten zijn moest. BELZONI berekende verder, dat de grootte poort van den tempel omtrent vijf en dertig voeten onder het zand bedolven moest zijn. Het was nu eene zeer moeilijke onderneming zulk eene grootte hoeveelheid zands weg te ruimen, vooral daar hij bij dit werk slechts op den bijstand der inboorlingen kon rekenen, die niet alleen met zulke soort van werk geheel onbekend, maar ook niet gewoon waren voor dagloon te werken, want het gebruik van geld was, gelijk straks zal blijken, in deze streek nog onbekend. Evenwel besloot BELZONI eene proeve te nemen, en ging tot dat einde nog op denzelfden dag naar *Ibsambul*, om den daar wonenden *Cascheff* OSSEYN, voor wien hij brieven van aanbeveling had, op te zoeken en de noodige werklieden te krijgen.

Deze was juist afwezig en BELZONI ontmoette slechts zijnen zoon DAUD, die insgelijks *Cascheff* en reeds vijftig jaren oud was. Hij vroeg BELZONI naar het doel zijner reize, die hierop antwoordde, dat hij eenen brief voor zijnen vader had, en niets anders bedoelde, dan oude steenen op te zoeken. DAUD lachte hierover, en meende, dat BELZONI dan zeker de kunst

kunst moest bezitten om deze steenen in goud te veranderen. Onze reiziger dacht, dat het beste antwoord was, als hij zeide: dat de steenen, die hij zocht, overblijffelen waren van oude kunststukken, die tot het oude volk der FARAO's hadden behoord, en die de Engelsen thans opzochten, om uit de opschriften te ervaren, of zij mogelijk ook van dit volk afstamden. DAUD vraagde hem nu, waar hij zulke steenen hoopte te vinden? en BELZONI noemde den tempel van *Ibsambul*, gevende tevens zijne begeerte te kennen, om, ter wegruiming van het zand, genoegzame arbeiders te krijgen, die hij voor hunne moeite met geld wilde beloonen. Van welk geld spreekt gij? hernam DAUD! is het dat van MEHEMED, Pacha te *Cairo*? Wat zouden wij daarmede doen? BELZONI zeide hem, dat hij het naar *Asfuan* kon zenden, om *durrah* te koopen. Maar, hernam DAUD, dan zullen zij het geld houden en ons geen *durrah* geven! BELZONI werd thans overtuigd, dat deze lieden wezenlijk het gebruik van het geld niet kenden, en slechts met den ruilhandel bekend waren, dewijl zij *durrah* en zout voor dadelen ontvingen. Hij haalde nu eenen piaster uit zijnen zak en zocht hem te doen begrijpen, welk een voordeel hij zoude genieten, als hij dit geld in zijn land invoerde. Maar DAUD antwoordde: dat dit niet gelukken zou-

zoude, want dat zij, die in *Nubië* geen beha-
gen meer hadden, dan hunne koeijen en geiten
zouden verkoopen en naar *Egypte* trekken. Hij
was vrijmoedig genoeg, om deze aanmerking in
tegenwoordigheid van zijne door hem zeer onder-
drukte onderdanen te maken. Een dezer nam
nu den piaster in handen, en vraagde: wat men
dan wel voor zulk een stukje metaal zoude kun-
nen krijgen? BELZONI antwoordde hem: dat
hij slechts met dit geld naar zijn schip moest
gaan, waar hij voor hetzelfde zoo veel *durrah*
zou ontvangen, als hij in drie dagen noodig had.
De man liep nu terstond naar het vaartuig en
bragt na eenige minuten eenen voorraad in eenen
lap, dien hij daar wezenlijk, volgens een vooraf
gegeven bevel van BELZONI, voor zijnen piaster
had ontvangen. Dit maakte eenen gunstigen
indruk op de inwoners, en zij waren nu bereid,
om voor een dagloon van twee piasters te werken.

Na eenen grooten omflag, veroorzaakt door
het verlof, dat de oude *Cascheff* OSSEYN geven
moest, en dewijl de gehuurde werklieden weder
wankelmoedig werden en grooter dagloon be-
geerden, dat echter BELZONI volstrekt weigerde
te geven, verklarende dan liever van zijn voor-
nemen af te zien, en zich ook reeds tot zijn
vertrek gereed maakte, kon eindelijk het werk
begonnen worden. Maar de menigte van zand
was zoo groot, dat BELZONI dra ontwaarde,
dat

dat er veel meer tijd vereischt werd, om tot den eigenlijken ingang van den tempel te komen, dan hij in het eerst gedacht had, niettegenstaande tachtig mannen dagelijks werkten. Een nog grooter hinderpaal was, dat het medegebragte geld niet toereikend zijn zou. Hij liet dus de gemaakte bres met palen omringen, en de *Cascheff* beloofde hem voor eene goede belooning, dat hij tot de terugkomst van *BELZONI* zorgen zou, dat niemand bij de begonnen opdelving komen zou. Hierop voer hij den *Nyl* weder af, om de reeds gemelde inscheping van het borstbeeld van *MEMNON* te bezorgen.

BELZONI reisde nu andermaal naar *Nubië* in Februarij 1817. Hij liet echter thans zijne gemalin te *Cairo*, en nam den heer *BEECHEY*, Secretaris van den Engelschen Consul, mede. Bovendien bestond zijn gevolg nog uit eenen Griekschen knecht, een' tolk, een' Janitsaar, die hem de Onderkoning medegaf en eenen kok. Hij zond echter, na eenige dagen, den Janitsaar weder naar huis, omdat deze zich slecht gedroeg. Zij trokken eerst den *Nyl* opwaarts. Onderweg echter vernam *BELZONI* te *Eraramun* door eenen hier wonenden Engelschen, *BRINE* genoemd, die met een gunstig gevolg het raffineren van suiker in *Egypte* had ingevoerd, dat reeds vóór zijne komst twee agenten van den Franschen Consul *DROVETTI* te *Cairo*,

met welke hij reeds over het borstbeeld van MEMNON getwist had en die zijne onderneming met nijldige oogten beschouwden, hier doorgetrokken en met allen spoed te paard naar *Thebe* gereden waren. Hij zag duidelijk, dat hun oogmerk was hem voor te komen, en alles, wat de *Fellahs* in den laatsten tijd mogten ontdekt hebben (*), te koopen, opdat hij na hunnen oogst slechts de arenlezing hebben zou. Hij besloot dus hen voor te komen, huurde een paard en eenen ezel, nam slechts zijnen knecht mede, liet *BEECHEY* bij de pakkaadje in het vaartuig blijven en ging midden in den nacht op weg. Na eene allermoeijelijkste reis kwam hij op den vijfden dag des avonds te *Luxor* bij *Thebe*.

Onderweg ontmoette hij tusŉhen *Siut* en *Takta* eenen troep ruiters, bestaande uit *Beduinen* der woestijn. Zij trokken naar *Cairo*, om in dienst van den Onderkoning te treden, die ook geen ander middel wist om zich van deze rooversbende te ontslaan, dan hen op eene hooge soldij in zijnen dienst te nemen, om hem op

(*) De *Fellahs* hebben zich in de laatste tien jaren sedert zij bespeurd hebben, hoe gretig de Europeanen van alle natien Egyptische oudheden opzoeken, toegelgd om zelve die op te delen, en verkoopen chansen voor eigene rekening Mummien, Sarkophagen, steenen, enz.

op zijne krijgstogten te vergezellen. Dit middel, zegt BELZONI, is ook zoo goed geslaagd, dat bijna alle jonge *Beduïnen* thans in zijnen dienst zijn, en men in de woestijn slechts grijsaards en vrouwen ontmoet, en *Egypte* dus van de aanhoudende invallen en plunderingen dezer roovers bevrijd is.

Ongelukkig waren echter al deze inspanningen van BELZONI te vergeefs. Door verzuim van den tolk had de Penningmeester te *Sint* de geschenken niet ontvangen, die hem reeds vroeger uit *Cairo* hadden behooren gezonden te worden. De partij van BELZONI, de beide voornoemde Franschen, wisten zich van het misnoegen des Penningmeesters over deze teleurstelling zoo tot hun voordeel te bedienen, dat zij thans alleen zijne gunstelingen waren. BELZONI werd echter door deze en andere onaangenaamheden niet moedeloos, maar besloot te *Gurnah* en *Carnak* andere opdelvingen te ondernemen.

Deze bezigheden gaven aanleiding, dat BELZONI dikwijls met de *Fellahs* moest verkeerē, en dat hij dus meer dan eenig reiziger vóór hem gelegenheid had, om hen naauwkeuriger te leeren kennen. Hij zegt: „als men in *Europa* wist, met welk een ellendig ras van menschen, de reizigers, die in *Egypte* oudheden opzoeken, moeten verkeerē, en hoe moeilijk het valt van

de heb- en winzucht dezer halve wilden iets te krijgen, dan zouden zij datgene, wat uit dit land medegesleept wordt, reeds daarom hooger waarden. Deze moeilijkheden zijn echter vooral dan zeer groot, als men met de *Fellahs* van *Gurnah* te doen heeft. Deze toch beroemen zich, dat zij de onafhankelijkste bewoners van *Egypte* zijn, en nooit de opperheerschappij noch der Mamelukken, noch der Franschen, noch zelfs die der Pacha's van *Catro* erkend hebben. En dit is ook inderdaad waar. Want hoewel men hen op het wreedst vervolgd heeft, zoodat hun getal van drie duizend tot drie honderd verminderd is, zoo hebben zij zich evenwel in hunne ontoegankelijke schuilhoeken weten staande te houden. De omtrek van *Gurnah* bestaat uit eene onafgebrokene keten van rotsen, omtrent twee Engelsche mijlen lang, die zich oostelijk van de stad met honderd poorten (*Thebe*) langs den voet der bergketen, die het *Nyldal* van de woestijn scheidt, uitstrekt. In deze rotsen worden de door kunst gehouwene graven der oude bewoners van *Thebe* gevonden, en bij den ingang dezer graven wonen thans de *Fellahs* van *Gurnah*. Men kan deze katakomben noch met steengroeven, noch met gewone mijnen vergelijken; zij bezitten eenen eigenen aard, en zijn nog weinig bekend, dewijl de meeste reizigers zich vergenoegen, dat gedeelte dezer graven te be-

bezoeken en te beschrijven, dat zij zonder groote moeite bereiken kunnen. — Het dieper dringen in deze grafgewelven gaat echter met de grootste hinderpalen gepaard. De lucht in dezelve is verstikkend heet, en een fijn stof, verpest door de uitdampingen van duizende lijken, rijst op onder de voeten der reizigers, wordt, niettegenstaande alle voorzorg, gedeeltelijk ingeademd en stremt de werking der longen. Zelfs de gangen, die naar deze gewelven in de rotsen leiden, zijn zoo door Mummiën of zand verstopd, dat men dikwijls op den buik liggende moet kruipen, tot men door de, vaak honderd vijftig vadem lange, Corridors in de eigenlijke hollen komt, in welke de Mummiën bij honderden, ja bij duizenden op elkanderen gestapeld zijn. Het zien dezer laatste schuilhoeken des doods is huiveringwekkend. De hoopen van lijken, met welke men omringd is; de zwartheid der muren en gewelven; het zwakke licht van de fakkelen der Arabieren, die, uitgeleerd en met stof bedekt, zelve zulke Mummiën schijnen te zijn, als zij de reizigers toonen; de afitand, op welken men zich daar van de overige bewoonde wereld bevindt; dit alles zamengenomen vervult de ziel van eenen Europeaan met eene kille huivering. Ik bezocht deze hollen dikwijls, maar was in het begin steeds bij het verlaten van dezelve onpasfelijk, en hoewel ik allengs aan de moeilijkheden en de vreesfelijke

tooneelen, die deze holen opleveren, gewende; zoo maakte evenwel het zeer fijne, bijna onzichtbare stof, dat zich uit de verbreking en het vergaan der gebalzemde lichamen ontwikkelde, telkens op mijne zintuigen, inzonderheid op dat van den reuk, hoewel die bij mij zeer stomp is, den onaangenaamsten indruk. Ook verheft zich het stof, zelfs bij de minste roering, tot zulke dikke wolken, dat men dikwijls genoodzaakt is een kwartier en langer op dezelfde plaats te blijven staan, tot het weder verdeeld is. Ook zijn de gängen tusschen de holen zoo geheel met Mummiën vervuld, dat men dikwijls geen stap kan doen, zonder met zijn gezigt tegen dat van eenen ouden Egyptenaar te stooten..."

„De *Fellahs* van *Gurnah* leven aan den ingang van die holen, die zij reeds geopend hebben, en hebben hier woningen voor zich en voor hunne kameelen, runderen, schapen, geiten en honden gesticht. Waarschijnlijk is hun klein getal de reden, dat zich de regering om dit hoopje geheel niet bekommert; zoo veel is ten minste zeker, dat *Gurnah* de onbeschaafdste plaats van geheel *Egypte* is. Deze *Fellahs* toch bezitten bijna geheel geenen Godsdienst en ook geene moskée, en hoewel in de nabijheid dezer graven een overvloed van steenen gevonden wordt, zoo hebben zij evenwel nooit een huis gebouwd. Voorheen leefden zij grootendeels van den landbouw

bouw der streek, tusſchen hunne roſſen en den oever der rivier gelegen. Maar onlangs hebben zij meestal deze werkzaamheid laten varen, dewijl zij het voordeeliger vonden zich op den handel met oudheden toe te leggen, en zij nemen thans zelden de ſchop in de hand, als om oudheden op te delven. De reizigers hebben hun echter in het begin te zeer verwend door hen veel meer geld voor hunne gevondene oudheden te geven, dan zij verwacht hadden. Dit heeft hunne hebzucht zeer aangevuurd, en zij eischen thans voor ieder voorwerp, inzonderheid echter voor rollen van Papyrus, ontzettende ſommen. Verſcheidene hunner hebben ook reeds zulk een aanzienlijk vermogen verworven, dat zij veilig kunnen wachten tot een reiziger komt, die hun voor hunne oudheden zoo veel betaalt, als zij eischen."

„Ik leerde de leefwijze dezer *Fellahs* veel naauwkeuriger, dan andere reizigers kennen, dewijl ik mij insgelijks aan den ingang van een dezer graven, midden onder hen nederzette, daar het mij te moeijelijk viel alle avonden naar *Luxor* weder te keeren. Zij wonen doorgaans in de ruimte tusſchen den eerſten en tweeden ingang der graven, en verlichten die door eene kleine lamp, die zij met ſchapenvet of ſtinkende olie vullen, en die slechts eeue ſlaauwe ſchemering door deze huiveringwekkende plaats verſpreidt.

Eene mat van stroo, op den grond gelegd, is het eenige voorwerp van gemak, dat men hier ontmoet; ik moest mij ook hiermede vergenoegen, zoo dikwijls ik den nacht bij deze holbewoners doorbragt. Bij deze gelegenheid had ik dikwijls reden mij te verblijden, dat ik dit verblijf had gekozen. Want de Arabieren bragten mij des avonds, als wij bij elkanderen zaten en over ouden spraken, dikwijls zeer merkwaardige stukken, die ik dan ook terstond kocht. Ik was steeds verzekerd, dáár voor mijn avondmaal ten minste melk en brood te zullen vinden, en als zij vooraf wisten, dat ik bij hen zou overnachten, dan slagteden zij doorgaans eenig gevogelte en bradeden het in eenen kleinen bakoven, die zij met stukken van de doodkisten der Mummiën, of met derzelver gewaad, ja somtijds zelfs met de beenderen der dooden heet maakten. Men zit hier dikwijls midden onder schedels en beenderen, die mogelijk tot de lijken van de tijdgenooten der PTOLOMEUSSEN behoord hebben, en de Arabier, die thans in deze graven woont, maakt geene zwaarigheid, om zich van dezelve tot zijne huishouding te bedienen."

BELZONI kon, dewijl de Penningmeester (*Desterdar*) van *Siut* tegen hem ingenomen was, zijne opdelvingen te *Gurnah* niet vervolgen, en moest zich thans vergenoegen met hetgeen hij tot hiertoe verzameld had. Hij trok
 dus

dus naar *Ibsambul*, om daar de uitdelving van den tempel, die hij in het voorgaande jaar begonnen had, te voltooijen.

Toen hij de *Cascheffs* zijne komst had laten melden, zonden zij een' bode om overtuigd te worden, dat hij dezelfde persoon was, die voorleden jaar hier geweest was. Vervolgens kwamen zij zelve, en gaven hem, nadat hij hun twee fraaije geweren, kruid en lood, tabak en zeep geschonken had, verlof om het begonnen werk voort te zetten.

Op den eersten Augustus genoot *BELZONI* eindelijk het vermaak, om de vruchten zijner inspanning te mogen plukken, dewijl hij den ingang tot den tempel geopend zag, en de eerste was die een gedenkstuk der oudheid betrad, dat met de fraaiste, die *Egypte* oplevert, naar den rang kan dingen. Bij het eerste gezigt stonden hij en zijne geleiders vooral verbaasd over de ontzettende uitgestrektheid van dit gebouw, maar zij verwonderden zich dra nog meer over de prachtige kunstwerken van allerlei soort, die zij rondom ontwaarden.

Eerst traden zij in een vertrek, dat zeven en vijftig voeten lang en twee en vijftig voeten breed was. Dit werd geschraagd door eene rij van vierkante zuilen, op welkers kanten, zoowel als op de muren, fraaije *hieroglyphen* stonden, die zoowel wat de uitvoering, als wat de afbeel-

ding der voorwerpen betreft, in eenen beteren of ten minste stouteren stijl, dan de Egyptische, vervaardigd waren. De schilderijen en beeldhouwers werken verbeelden deels gevechten, deels belegeringen van vestingen, zegepralen op de Ethiopiërs behaald, offerfeesten, enz. Verscheidene zuilen waren beschadigd door de groote warmte, die in dit gebouw heerschte (45 gr. van REAUMUR).

Uit de eerste zaal kwam men in eene tweede, die zeven en dertig voeten breed, vijf en twintig en een half lang en twee en twintig hoog was. De muren waren zoowel als de vier groote vierkante zuilen, die de zaal schraagden, met fraaije en goed bewaarde *hieroglyphen* bedekt. Aan het einde dezer zaal was eene derde, die wel niet zoo lang, maar insgelijks zeven en dertig voeten breed was, en van hier kwam men in het eigenlijk heiligdom, uit hetwelk dan eene poort naar verscheidene kleine, acht voeten lange en zeven voeten breede, kamers leidde. Onder de schilderijen, met welke de muren bedekt waren, waren de volgende de voornaamste:

Vooreerst eene groep van Ethiopische krijgsgevangenen, op den westelijken muur der groote galerij; vervolgens op denzelfden muur een krijgsman, die met zijne lans eenen vijand doorboort, terwijl een tweede, reeds door hem gevelde, voor zijne voeten ligt; en eindelijk het bestormen
van

van een vast slot, ten oosten van den eersten
ingang.

De buitenzijden van dezen tempel leveren een
niet minder eerbiedinboezemend gezigt op. De
voorgevel is honderd zeventien voeten breed en
acht en tachtig voeten hoog; tusfchen de kroon-
lijst en de poort bedraagt de hoogte zes en zes-
tig en een half voet en de poort is twee en
twintig voeten hoog. De ingang is versierd door
vier zeer groote zittende gedaanten. Behalve de
groote *Sphinx* te *Cairo*, die tot deze staat als
drie tot twee, zijn deze de grootste beelden,
die ik in *Egypte* zag. Van den fchouder tot
den elleboog zijn zij vijftien en een half voet
lang, de ooren zijn drie en een half, het gezigt
zeven, de baard vijf en een half voet lang;
de breedte tusfchen de fchouders is vijf en twin-
tig voeten vier duimen, de gansche hoogte be-
draagt een en vijftig voeten, behalve het hoofd-
dekfel, dat alleen veertien voeten hoog is. BEL-
ZONI kon slechts twee dezer reusachtige beelden
geheel van zand bevrijden, het derde was nog
door hetzelfde bedekt en het vierde omgevallen.
Boven de poort staat nog eene andere reusach-
tige gedaante van twintig voeten hoog, die OSI-
RIS verbeeldt. De gansche tempel was twee
derde deelen met zand gevuld, dat een en dertig
voeten diep moest weggegraven worden, eer
men den ingang bereiken kon. Hij is geheel in
ee-

eene rots gehouwen, en dit is het laatste gebouw van deze soort, als men uit *Egypte* in *Nubië* komt. Deze tempel ligt omtrent anderhalve dag-reizen van *Wady Halfa* of den tweeden val van den *Nyl* in *Nubië*. *BELZONI* had twee en twintig dagen laten werken, om den ingang te openen, behalve de zes dagen, hiertoe reeds in het voorgaande jaar besteed.

De uitslag van *BELZONI*'s onderzoek in het dal van *Beban el Maluk*, achter de bergen van *Gurnah*, werwaarts hij zich op zijne terugreis van *Ibsambul* begaf, was nog schitterender.

Het dal van *Beban el Maluk* begint bij *Gurnah*, en loopt van hier naar het zuidoosten en dan naar het zuiden. Het verdeelt zich in twee deelen: het einde van het oostelijk deel is vijf mijlen van den *Nyl* verwijderd, het ander wordt van *Gurnah* door de keten van rotfen gescheiden, over welke men op den weg van *Thebe* klimmen moet. In dit gedeelte liggen de in de rotfen gehouwene graven der oude koningen van *Thebe*. *HERODOTUS*, die omtrent vier honderd vijftig jaren vóór onze tijdrekening door *Egypte* reisde, vernam van de Egyptische priesters, dat hier meer dan veertig zulke graven gevonden werden. In den tijd van *STRABO*, omstreeks de geboorte van *CHRISTUS*, kende men nog naauwelijks de helft dezer graven. Tegenwoordig telt men slechts nog negen of tien gra-

graven van den eersten rang, en vier of zes van eenen minderen. BELZONI kon slechts tien of elf van de reeds ontdekte en geopende graven voor de eigenlijke graven der koningen houden.

Hoewel dit dal reeds zoo dikwijls door reizigers was onderzocht en hier een aantal merkwaaardige ontdekkingen geschied waren, zoo hoopte hij echter, zich verlatende op zijn door oefening gescherpt oog, dat hem reeds dikwijls zoo gelukkig, even als door eene natuurlijke neiging, op het regte spoor gebragt had, nog iets nieuws te zullen vinden. Zijne verwachting werd ook niet te leur gesteld. Na verscheidene opdelvingen van minder belang had hij op den zestiensten October het geluk, eene ontdekking te doen, die hem, zoo als hij zich uitdrukt, al zijne moeiten en kosten rijkelijk vergoedde. Hij zegt: „Ik beschouw dezen dag als een' der gelukkigste van mijn leven, en zij, die uit ervaring weten, wat het zegt, in eene langdurige en gevaarlijke onderneming eindelijk het gewenschte doel te bereiken — deze alleen zullen zich de vreugde kunnen verbeelden, welke ik gevoelde, toen ik slaagde, de eerste onder alle thans op aarde levende menschen te zijn, die een der fraaiste en grootste gedenkteeken van het oude *Egypte* mogt betreden; een gedenkteeken, dat dusver voor de wereld zoo goed als niet bestond, en dat zoo voortreffelijk is bewaard gebleven, dat men

men in verzoeking zou komen, zich te verbeelden, dat het pas voltooid geworden was. Wij kunnen in dit ons bestek geene volledige beschrijving van dit prachtige praalgraf geven, onze lezers zullen zich dus met het volgende uittreksel moeten vergenoegen. Hij kwam eerst in eenen gang (*Corridor*), die zes en dertig voeten lang, acht en twee derde breed en zes en drie kwart voet hoog was; vervolgens bij eenen trap van drie en twintig treden, aan welks onderste gedeelte een tweede gang van zeven en dertig en een half voeten lang gevonden werd. Aan het einde van denzelven was eene diepte of eene soort van groeve, over welke de *Fellahs* twee balken legden, zoodat hij door eene opening van den muur aan de andere zijde in eene fraaije zaal kwam, die zeven en twintig en een half voet lang, vijf en twintig en vijf zesde voeten breed was en door vier pilaren geschraagd werd. Aan het einde dezer zaal stiet eene andere van acht en twintig en een half voet lengte en vijf en twintig en een half voet breedte. Links uit de eerste zaal leidde een trap van achttien treden naar eenen tweeden gang van zes en dertig en een half voet lang en zeven voeten breed, aan welks einde hij weder langs tien trappen moest nederdalen, om in een derden gang te komen, die zeventien voeten lang en tien en een half voeten breed was, en die hem weder

in

in eene zaal van twintig en een derde voet lang en dertien en twee derde voet breed bragt. Op deze volgde eene tweede grootere zaal van zeven en dertig en drie kwart voet lengte en dertien en drie kwart voet breedte. Aan beide zijden dezer zaal lagen twee kleine kamers, ieder tien voeten lang en zes voeten breed. Digt bij deze zaal stond verder eene andere eenigzins kleinere en gewelfde, zoodat eigenlijk, daar men slechts met ééne trede in dezelve kwam, beide zalen een geheel uitmaakten. Aan het einde dezer tweede trad hij door eene groote deur in eene drie en veertig en een half voeten lange en zeventien en een half voet breede zaal, in welks midden een Sarkophaag stond, welke, volgens zijne gedachten, de fraaiste was, die ergens kon gevonden worden. Hij was negen voeten zeven duimen lang, drie voeten zeven duimen breed, en uit het schoonste Oostersche albaster gemaakt. Dewijl hij slechts twee duimen dik was, zoo was hij doorschijnend, als men achter zijne zijden een licht plaatste. Hij was zoowel van binnen als van buiten met beeldwerk bedekt, dat uit honderde gedaanten, die slechts twee duimen hoog waren, bestond, en dat, volgens BELZONI, de gansche lijkstaatsie, die de begraafing van den dooden vergezeld had, verbeeldde. BELZONI heeft dit prachtig kunststuk der oudheid naar *Engeland* gebragt. Het dekfel ont-

ontbrak slechts, dit was in vroegeren tijd weggenomen en verbrijzeld, want hij vond nog eenige brokken van hetzelfde in de zaal. Beneden dezen Sarkophaag stond een trap, die naar eenen onderaardschen gang leidde, hij kon echter in denzelfden niet verder dan drie honderd voeten dringen, dewijl hij toen geheel verstopt was. Waarschijnlijk had hij tot eenen uitgang aan de andere zijde van den heuvel geleid en was na het binnen brengen van den dooden met opzet verstopt. Hij vond ook aan den ingang van bijna alle zalen duidelijke sporen, dat zij voorheen met groote steenblokken gesloten geweest waren, maar dat deze met geweld doorbroken en de zalen zelve geplunderd waren geworden. Waarschijnlijk was dit echter reeds voor eeuwen en door diegenen geschied, die van het geheim wisten en den ingang kenden.

Al deze zalen, vertrekken en graven waren met het fraaiste beeldhouwers werk en schilderijen versierd, welke laatste gedeeltelijk nog zoo frisch waren, alsof zij pas door den schilder voltooid waren. BELZONI gaf de afzonderlijke deelen van het praalgraf namen, bij voorbeeld: *portaal, zaal van schilderijen, zaal der schoonheden, pilarenzaal, vertrek van Isis*, enz. Op de muren telde hij meer dan honderd rachtig levens-groote figuren, meer dan acht honderd van vier tot vijf voeten hoog en twee duizend *hieroglyphen* van

van een tot zes duimen hoog. Hij maakte af-
druksels in was van verscheidene dezer beelden.
De heer RICCI, die in het vervolg dit konink-
lijk graf met al deszelfs figuren en *hieroglyphen*
heeft afgeteekend, bezigde hiertoe negen maan-
den, en vond in de eerste zaal alleen twee en
twintig duizend hieroglyphische teekenen. De
heer YOUNG vermoedt, dat dit praalgraf voor
den koning PSAMMIS of zijnen vader NECHO
bestemd is geweest, en dus omtrent vijf honderd
jaren voor CHRISTUS geboorte gebouwd is.

Niet minder strekte het ter vereeuwiging van
BELZONI'S naam, dat hij de tweede piramide
van Gizeh (Dschiseh), in de nabijheid van
Cairo, liet openen. Toen hij namelijk van
Thebe te Cairo was teruggekomen, en zich in
het begin van het jaar 1818 gereed maakte om
naar Jeruzalem te reizen, werwaarts zijne echt-
genootte reeds vertrokken was, vergezelde hij eens
eenige Europeanen naar de piramiden van Gizeh.
Terwijl zij de eerste beschouwden, ging hij rond-
om de tweede, en plaatste zich in de schaduw
van den bouwval eens ouden tempels in hare
nabijheid. „Ik beschouwde — zegt hij — dezen
ontzettenden steenklomp, die reeds zoo vele eeu-
wen tot een aantal gisfingen over de eigenlijke
bestemming der piramiden aanleiding heeft gege-
ven, dewijl de Egyptische priesters reeds HERO-
DOTUS verzekerden, dat er geene veruereken

in dezelve gevonden worden. Ook hadden reeds een zoo groot aantal reizigers en onder deze een geheel corps Fransche geleerden op eens, zoo geheel vergeefs beproefd deze piramide te openen, dat het volstrekt onmogelijk scheen ooit in deze onderneming gelukkig te zullen slagen. Nog onlangs hadden de Engelsche Consul in *Egypte*, de heer SALT en de kapitein CAVIGLIA vier maanden lang in de nabijheid dezer piramiden laten delven, zonder dat zij dargene hadden kunnen vinden, wat men reeds zoo lang zocht. Ook hadden voor eenige maanden sommige in *Egypte* wonende Franken een plan ontworpen, om eene nieuwe proeve te nemen, ten einde in deze piramide door mijnen of andere middelen te dringen, en daartoe door geheel *Europa* eene inschrijving van een half millioen franken laten openen, om de kosten dezer onderneming te vergoeden, die onder het bestuur staan zou van den Franschen Consul, de heer DROVETTI. Maar al deze overdenkingen konden mij niet alleen niet moedeloos maken, maar dienden slechts om mijn verlangen aan te vuren dit te ondernemen, en het denkbeeld, dat ik mogelijk gelukkig kon slagen, overmeesterde mij zoo zeer, dat ik opsprong, en terstond het onderzoek begon, en wel eerst aan den zuiderkant van dit gedenkteken, waarbij ik alle deelen, ja ik durf wel zeggen, iederen steen op zich zelve op het naauwkeu-

keurigst onderzocht, zonder dat ik intusſchen
 eenig ſpoor, dat tot handleiding diende, vinden
 kon. Ik had door de menigvuldige naſporingen,
 die ik te *Thebe* bewerkſtelligd had, eene zekere
 bekwaamheid gekregen, om zelfs het geringſte
 ſpoor te vinden en niets over het hoofd te zien,
 welke bekwaamheid echter velen met de geleerdſte
 hulpmiddelen voorzienen reizigers ontbreekt, en
 die mij echter dikwijls tot de gelukkigſte ont-
 dekkingen geleid had.”

Daar nu *BELZONI* op de zuidzijde niets ont-
 waarde, zoo wendde hij zich naar den noorder-
 kant, en vond hier wezenlijk eenige ſporen, die
 op eenen gelukkigen uitſlag deden hopen. Hij
 ging nu naar zijne reisgenooten en keerde met
 hen naar *Cairo* terug. Hij trok den volgenden
 dag andermaal naar *Gizeh*, om zijn onderzoek
 te vervolgen. Ten einde echter geen opzien te
 baren onder de Franken in *Cairo* en alle moge-
 lijke hinderpaalen, die hem zijne vijanden in den
 weg zouden kunnen leggen, te ontwijken, wendde
 hij zich niet onmiddellijk noch tot den onder-
 koning, noch tot andere perſonen van aanzien
 aan zijn hof, om verlof tot opdelving te ver-
 krijgen, maar ſlechts tot den *Casſcheff* van *Em-
 babei*, in welks regtsgebied de piramiden van
Gizeh liggen, en kreeg van hem en den *Kakia-
 Bei* te *Cairo* den gewenſchten *Firman*, die hem
 vrijheid gaf tot dit onderzoek.

BELZONI beproefde dus met niet meer dan twee honderd ponden sterlings in kas, eene onderneming, die men berekend had dat een half millioen franken zou vereischen. Hij huurde tachtig arbeiders en verdeelde die in twee afdeelingen, ten einde niet slechts de noorder-, maar ook de oosterzijde der piramide te onderzoeken. Er werd meer dan twintig dagen gewerkt, zonder dat hij eenen gunstigen uitslag ontdekte, en nu kwam hij op het denkbeeld, om nog eens den ingang van de reeds lang geopende eerste piramide naauwkeurig te onderzoeken, en vond, dat de tot het binnenste van dezelve van buiten leidende gang niet naauwkeurig in het midden, maar meer zijdwaarts, naar de oosterzijde van de kamer des konings, lag. Hieruit maakte hij op, dat, wanneer er een ingang tot deze tweede piramide bestond, die dan niet op de plaats, waar hij tot hiertoe had laten delven, namelijk juist in het midden van den voorsten kant, maar omtrent dertig voet meer oostelijk liggen moest. Terstond werd nu met nieuwen moed het werk hervat, niettegenstaande de Arabieren overtuigd waren, dat alle moeite vergeefs en BELZONI in hunne oogen een gek was. Het tegendeel bleek echter den tweeden Maart, want toen vonden zij eenen gang van vier voet hoog en drie en een half breed, die onder eenen hoek van 26 gr. honderd en vier voet verder nederwaarts naar het

het middelpunt der piramide leidde. Deze gang verdeelde zich aan het einde weder in twee andere, en hier lag eene loodregte diepte van vijftien voet, in welke BELZONI langs een touw nederdaalde. Hij vond hier weder eenen gang, die in denzelfden hoek naar het middelpunt der piramide helde, gelijk de bovenste. Aan het einde van dezen gang kwam BELZONI in een zaal, die drie en twintig en een-half voet hoog, zes en veertig en een derde voet lang, en zestien en een kwart voet breed was. Hare muren waren gemaakt van groote brokken kalksteen, die naar boven naar elkanderen hielden en in het middelpunt van het dak zich vereenigden, zoodat de zaal de gedaante der piramide zelve had. Dit dak was beschilderd. Aan de oostzijde der zaal stond een in de aarde gezonken Sarko-phaag, die acht voet lang, drie en een-half voet breed en twee en een kwart voet diep, en uit het fraaiste graniet gemaakt was, echter zonder eenige *hieroglyphen*. Het deksel was half gebroken, en het binnenste met aarde en steenen gevuld, onder hetwelk de beenderen van den in denzelfden gelegden, verstrooid waren. Eenige dezer beenderen, door hem medegenomen, werden naderhand te *Londen* door de leden van de Akademie der Chirurgie onderzocht, welke verklaarden, dat deze de beenderen van eenen stier waren (BELZONI had in een der vertrekken

38. DE LANDEN AAN DEN NYL.

van het graf van PSAMMIS te Thebe de Mummie van eenen stier gevonden). Uit een Arabisch opschrift, zoowel als uit andere kenteekenen, bleek, dat deze piramide, waarschijnlijk terstond in den eersten tijd na de veroving van het land door de Arabieren, reeds eens geopend was, maar ook weder gesloten moest zijn; vermoedelijk met geen ander oogmerk, dan om schatten in dezelve te zoeken.

Eer wij nu overgaan tot de reis van BELZONI van *Cairo* naar de *Rode Zee*, moeten wij vooraf van eenen anderen reiziger spreken, namelijk van den heer CAILLIAUD, een Franschman, die te gelijker tijd met BELZONI in *Egypte* was.

CAILLIAUD was een juwelier, te *Nantes* geboren, en een leerling van den in de bergstofkunde beroemden HAUY. Hij trok in 1815 naar *Egypte* en ging in dienst van den Pacha MEHEMED ALI, die hem door zijn land liet reizen om goud- en zilvermijnen en edele gesteenten op te zoeken. Zijne eerste belangrijke onderneming was in 1816 het wedervinden der reeds in oudere tijden onder de Sultans van *Egypte* bewerkte *Smaragdgroeven* in het gebergte *Ollaki*, in de woestijn *Aidab*, op den ouden weg van *Koptos* naar *Berenice*. CAILLIAUD verliet *Edfu* aan den *Nyl*, op allerlei wijze door den Pacha krachtig ondersteund, en

nadat hij op eenen verouderden weg, waar hij nog vele bouwvallen van plaatsen, bronnen, enz. vond, zeven dagen oostwaarts gereisd was, ontdekte hij in een naauw dal aan den voet van den hoogen berg *Zabourah*, in het woeste bergland der *Abadehs*, eenen stam van Beduïn-Arabiëren, op de grenzen van *Opper-Egypte* en *Nubië*, omtrent vijf geographische mijlen van de zee, deze Smaragdgroeven. Hij telde omtrent zestig zulke groeven. Sommige dezer liepen tot vier honderd, ja vijf honderd voet ver in den berg. In het binnenste van deze vond hij kristallijnen stukken van dezen gezochten steen, die hij aan den Pacha overhandigde (*). Boven dien ontmoette hij nog rouwen, koren, hefboomen, ronde slijpsteen, vaten, lampen, enz. in dezelve. Overblijfselen van woningen, die niet ver van deze groeven, insgelijks aan den voet van den berg *Zabourah* lagen, hield *CAILLAUD* voor puinhoopen der oude stad *Berg-nice*. *BELZONI* vond echter, toen hij in het

(*) Volgens sommige Engelsche natuurkundigen was dit *Beryll* of *Aquamarin*. De heer *RITTER* denkt dat deze steen de lookgroene *Heliotrop* is, dewijl de meeste antieken, bij de Ouden in zoo genoemden Smaragd gesnedenen Gemmen, die men nog in de kunst kabinetten vindt, in dezen steen gewerkt zijn. De echte Smaragd wordt tot hertoe slechts in *Peru* gevonden.

vervolg deze streek insgelijks bezocht, dat dit wel de stad der oude berglieden, maar geenszins *Berenice* geweest was. Deze plaats heet thans *Sakiet* of *Sekket*. Onder de bouwvallen ontdekte CAILLIAUD ook tempelen in eenen Grieksch Egyptischen stijl met zeer oude opschriften.

In het vervolg bezocht CAILLIAUD de *Oase* van *Thebe*, die ja wel bij de ouden zeer bekend was en door de Romeinen onder anderen tot een verblijf voor bannelingen werd gebezigd, maar in lateren tijd echter, ja tot heden aan de Europeanen bijna geheel onbekend gebleven is, en slechts door de karavanen, die uit *Egypte* naar *Dar-Fur* trekken, bezocht is geworden. BROWNE en POUCET hebben deze *Oase* ook wel bezocht, maar hier weinig ontdekkingen kunnen doen, dewijl zij zich van de karavaan niet durfden verwijderen. Zij ligt in de woestijn, ten westen van *Thebe*. CAILLIAUD kwam eerst van *Esne* (*Syene*) in een dorp, in het zuidergedeelte der *Oase* gelegen, genaamd *Hagageh*, en daarop in een ander, dat *Begrys* heette en omtrent zes honderd inwoners had. Zij namen de vlugt bij de komst van CAILLIAUD, en zijn gevolg, bestaande uit zes Arabieren en eenen tolk, dewijl zij hen voor afgezanten van den Pacha hielden, herwaarts gekomen om nieuwe belastingen te heffen. De velden dezer lieden werden door eene zeer rijke warme bron bevochtigd, welks

wa-

water door middel van goten op eene zeer regelmatigte wijze door den Scheik verdeeld wordt. Drie mijlen zuidelijker van deze plaats vond CAILLIAUD eenen onvoltooiden tempel, die van eenen Egyptischen oorsprong was, gelijk bleek uit het beeld van OSIRIS. Het merkwaardigst in dezen tempel was het schrijnwerk van het Allerheiligste, dat regelmatig gewelfd was, eene omstandigheid, die doorgaans in gebouwen van den ouden Egyptischen stijl niet gevonden wordt. Waarschijnlijk had men dezen tempel eerst beginnen te bouwen in dien tijd, toen *Egypte* reeds onder de heerschappij der Romeinen was gekomen. Op de kranslijst der buitenste poort stond een Grieksch opschrift, en bij het opdelven vond hij verscheidene stukken Mozaïk uit glas van velerlei kleuren. Niet ver van dezen grooten tempel stond een kleinere uit tichelsteenen met verscheidene gewelven, oogenschijnlijk van eenen Romeinschen oorsprong. De kamers bevatteden eenige koptische schilderingen, nog frisch van kleur, als ook een aantal Grieksche opschriften. Verder naar het noorden kwam CAILLIAUD nog te *Bulak*, een dorp van omtrent vier honderd inwoners, die hem levensmiddelen gaven en zeer beleefd waren. Ook hier vond hij overblijfselen van Egyptische tempels en schrijnwerk met gewelven. Nog verder noordwaarts bereikte hij eene stad, *El Kargeh*.

genoemd, die men als de hoofdstad van deze Oase mag beschouwen, dewijl zij twee duizend inwoners bezit, die van rijst en dadelen leven. Zij hebben de straten met planken overdekt, om zich tegen de zandstormen te beveiligen, en hierdoor zijn deze zoo donker geworden, dat de wandelaar langs de muren al tastende moet voortgaan. Kort bij deze stad liggen de overblijfselen van eenen ouden Egyptischen tempel, die uit hoofde van zijne grootte en pracht te *Thebe* verdiende te staan. Hij is honderd een en negentig voeten lang, behalve zijne drie voorhoven. De *hieroglyphen* zijn goed gewerkt en de schilderijen fraai, levendig en frisch. Op de buitenste poort staat een Grieksch opschrift, uit omtrent negen duizend letteren bestaande, dat *CAILLIAUD* opteekende, en tot dit moeijelijk en vermoeijend werk twee dagen besteedde. De letters der bovenste regels zijn twee en een half duim lang, en worden allengs kleiner, hoe lager zij staan, en dus beter kunnen gelezen worden. Op eenen kleinen afstand van de stad *El Kargeh* stond eene zeer merkwaardige *Nekropolis* of Romeinsche begraafplaats, die ruim twee honderd graven bevatte, die uit tighelsteenen gebouwd en elk met bogen omringd waren. Niet ver van hier ontdekte hij veel oudere Egyptische hollen met Mummien. Van hier trok hij weder naar den *Nyl*.

Kee-

Keeren wij thans tot BELZONI terug. Deze ging, nadat hij de tweede piramide geopend en bezigtigd had, insgelijks naar de *Rooide Zee*, zoo als zijn voorganger CAILLAUD. Hij onderzocht denzelfden oudachtigen, thans eene woestijn zijnde weg, dien deze reiziger ontdekt had. Het was oudtijds een weg voor handelaars, die PTOLOMEUS PHILADELPHUS, om trent twee honderd zeventig jaren vóór onze tijdrekening, aangelegd en van streek tot streek met bronnen en rustplaatsen voorzien had, van welke beide reizigers nog vele overblijffelen vonden. Tot den tijd van STRABO werd deze weg zeer bezocht door kooplieden, die van *Egypte* naar *Indië* en wederkeerig trokken. Nadat BELZONI ook de Smaragdgroeven gezien had, bereikte hij de kust der *Rooide Zee*, en drie dagen later ontdekte hij de bouwvallen eener oude stad, welkers huizen gedeeltelijk door het zand bedolven waren. Het is zeer waarschijnlijk, dat deze de overblijffelen der oude, insgelijks door PTOLOMEUS PHILADELPHUS gebouwde koopstad *Berenice* zijn. BELZONI vond door meting, dat de lengte dezer puinhoopen, van het noorden naar het zuiden, zestien honderd, en de breedte van het westen naar het oosten, twee duizend voet was. Een tempel, in den Egyptischen stijl gebouwd, muntte uit, hij is honderd twee voet lang, drie en veertig breed,

breed, en heeft vier zalen. De huizen, een getal van omtrent twee duizend bedragende, zijn klein, want de grootste zijn niet boven veertig voet lang en twintig breed. Het is merkwaardig, dat de tempel alleen uit vierkante blokken van zandsteen gebouwd is, die echter zeer door het weder geleden hebben. De overige huizen zijn uit kalksteen gesticht. De geographische breedte komt omtrent met die van den noorderlijken keerkring overeen.

De gidsen van BELZONI op dezen togt waren eenige *Beduinen* uit den stam der *Abahdehs*, die in de nabijheid der *Roode Zee* van *Suez* tot den keerkring wonen. Wij zullen uit zijne berichten over dezen weinig bekenden stam het volgende overnemen.

Onafhankelijkheid is voor de *Abahdehs* het hoogste van alle aardfche goederen. De woestijnen en rotsen leveren hun geen ander voedsel, dan water. Zij ruilen *durrah* voor kameelen. Als zij eens eene magere geit kunnen slagten, dan is dit voor hen een feestmaal. Voor deze behoefte worden zij echter schadeloos gesteld door het gevoel, dat zij aan geen Sultan of Pacha onderworpen zijn. Hun voornaamste rijkdom bestaat uit kameelen, zij voeden die op, en ruilen die voor *durrah*. Deze dieren leven van de *Rasillah* plant, eene soort van venkel, die alom in de woestijn wordt gevonden. Ook houden

den zich de werkzamere onder de *Abahdehs* met het branden van kolen bezig, die zij naar den *Nyl* voeren, en hiervoor *durrah*, smeer en zeildoek voor tenten ruilen. Evenwel doen dit slechts weinige, want het grootste gedeelte is geheel werkeloos. Eene tabakspijp is bij deze laatste een teeken van weelde en een stukje vet schapenvleesch de grootste lekkernij. Zij gaan bijna geheel naakt. Hunne gedaante is klein en leelijk, maar zij hebben fraaije oogen. Slechts de getrouwde vrouwen dragen eenig dekfel, maar alle, zoo vrouwen als meisjes, dragen groote zorg voor de versiering harer hoofden. Zij laten haar zeer kroes haar groeijen en vlechten het in staarten en krullen. Als zij schapenvet kunnen krijgen, dan besmeren zij hiermede haar gansche hoofd en laten door de zon dit smeer smelten. Het vel dezer *Abahdehs* is van eene donkere chocoladekleur, hunne tanden zijn wit, maar lang en zeer uitstekend.

Bij de geboorte van een kind slagt de vader een schaap en geeft den geboren en eenen naam. Wordt iemand ziek, dan legt hij zich gelaten op zijn leger neder, en wacht tot de natuur hem redt, of de dood hem van zijn lijden verlost. Verscheidene grijsaards, die *BELZONI* sprak, wisten niet hoe oud zij waren, dewijl zij geen denkbeeld hebben van eigenlijke tijdrekening. Zij schenen meer dan negentig jaren te tellen. Als

een

eën *Abahdeh* sterft, dan gooit men het lijk in een gat, dat dikwijls daar wordt gedolven, waar hij zijnen adem uitblaast, en dan wordt de tent slechts een weinig zijdwaarts verplaatst.

Deze *Abahdehs* vermengen zich nooit met andere stammen, maar trouwen onder elkanderen. De bruiloftsplegtigheden zijn zeer eenvoudig. Als een jongeling een meisje heeft gekozen, dan zendt hij haren vader eenen kameel tot een geschenk. Wordt dezen nu aangenomen, dan mag hij het meisje bezoeken en naar hare hand staan. Geeft zij hare toestemming, dan wordt de bruilofsdag bepaald, en de gansche trouwplegtigheid bestaat hierin, dat de bruid aan den bruidegom in hare tent plegtig wordt overgegeven. Ter vlering van het feest worden een paar schapen geslagt en eenen harddraverij van kameelen gehouden. Op den volgenden dag betreft het jeugdige paar de tent van den echtgenoot. De kameel, dien hij vóór de verloving aan den vader der bruid heeft geschonken, wordt thans de eigendom der jonge vrouw.

De harde leefwijze der *Abahdehs* maakt dat zij onverschillig worden omtrent de gemakken des levens. Zij kennen dus ook weinig handwerken. Het aan den *Nyl* geruilde *durrah* wordt terstond in de nabijliggende dorpen gemalen, en slechts het meel naar huis gebragt. Zij eten het vleesch rauw. BELZONI zag hen een etmaal

zonder eten of drinken in het warmste jaargetijde gaan. Toen hij het eerste bij hen kwam, was er in drie jaren geen regen gevallen.

De ergste vijanden der *Abahdehs* zijn de stammen van *EL MAHASA* en *BANUSI*, die de woestijn van *Sues* tot *Syrië* en het binnenste van *Arabië* bewonen. Zij voeren ook dikwijls oorlog met den stam der *Bicharins*, die verder ten zuiden van hen huisvesten. Hunne wapenen bestaan in sabels en lanssen van eenen ouden vorm; de kling van dezelve zijn aan de greep smal en aan de andere deelen breed. Zij bezitten weinig snaphanen, en slechts zulke, die met lonten voorzien zijn.

De *Abahdehs* zijn ook minder godsdienstig, dan de *Arabieren*, die aan den *Nyl* wonen. *BELZONI* zag nooit een hunner bidden. Zij waren zeer toornig op de Turksche wacht der in de Smaragdgroeven arbeidende bergwerkers, uit hoofde van hun slecht gedrag, en zij zouden die ook dra verdreven hebben, indien de Pacha hunne Scheiks niet bij tijds als gijzelaars weggevoerd had.

Laat ons thans eenige andere reizigers hooren, die later dan *BELZONI* de landen, aan den *Nyl* gelegen, bezocht hebben.

De Engelsche *Sir ARCHIBALD EDMONSTONE*, die in gezelschap van twee vrienden in 1819 den *Nyl* afvoer, met oogmerk om de

Oase

Oase van *Thebe* te bezoeken, ontmoette BELZONI, en hoorde van hem, dat CAILLIAUD die reeds doorzocht had, maar dat er ten westen van deze eene andere lag, die tot hiertoe nog door geen Europeaan bezocht was, maar die de Fransche Consul DROVETTI eerstdaags dacht te bezoeken.

Op dit bericht liet EDMONSTONE terstond zijn plan, dat hij voorheen gevormd had, varen, en besloot deze laatste *Oase* op te zoeken. Nadat hij en zijn reisgenoot SINET dan den *Nyl* bereikt hadden, verzorgden zij zich met Mameluksche kleederen, ezels om te rijden en kameelen om de pakkaadje te dragen. Zij kwamen dra achter *Benialeh* bij een leger van *Beduinen*, uit omtrent vier honderd huisgezinnen bestaande, waar zij zes mannen tot gidfen huurden, die zich ieder van een paard en twee kameelen voorzien moesten. Zij betraden thans eene onafmetelijke zandwoestijn, waar zelfs geen grashalmpje groeide, en ook geen het minste spoor schein te zijn, dat ooit menschen dezen grond betreden hadden. Slechts sommige hier en daar verstrooid liggende geraamten van kameelen bewijzen, dat reizigers reeds langs dezen weg getrokken zijn. De weg liep naar het zuidwesten, en eerst op den avond van den zesden dag, nadat zij twee en dertig tot vijf en dertig Duitsche mijlen hadden afgelegd, zagen zij aan sommige palmboomen, dat er een dorp in de nabijheid was.

Toen

Toen zij dit dorp, dat *Bellata* heette, bereikt hadden, werden zij door de inwoners vriendelijk ontvangen. De Scheik bezocht hen terstond, en schonk hun brood, kaas, rijst en eenige schapen. Zij vraagden of hier ook bouwvallen waren, en werden nu door een fraai bosch van Akacia's geleid, die gedeeltelijk zeer groot waren, eene dezer had zeventien voeten drie duimen in den omtrek. Aan gene zijde van dit bosch vonden zij sporen van gebouwen, maar EDMONSTONE kon niets naders van de inwoners vernemen. Toen zij nu verder naar het westen trokken, ontmoeteden zij drie dorpen en overnachteten in het laatste. Op den volgenden morgen bragt hen de Scheik naar *El Kazar*, een zeer aangenaam oord, gelegen aan den voet eener rij van heuvelen, en met akacia's, palm-, citroen- en andere boomen omringd. Hier wordt eene heete zwavel- en eene ijzerbron gevonden, van welke zich de bewoners bij ziekten bedienen.

Op hunnen verderen togt naar het zuidwesten ontdekten zij eenige puinhoopen en eenen nog tamelijk goed geblevenen tempel, genoemd *Dar El Hadschar*: hij was in eenen Egyptischen stijl gebouwd, maar op eenen afstand van twintig ellen met eenen muur van ongebakken tichelsteen omringd geweest, die waarschijnlijk door de Romeinen was opgericht. Niet ver van deze plaats vonden zij sporen eener groote stad, maar alles

was zoo zeer vervallen, dat zij slechts nog de overblijfselen van eenen tempel en de brokken van een standbeeld van wit marmer, waarschijnlijk van Griekschen oorsprong, herkennen konden.

Wat nu deze gansche *Oase* over het algemeen betrof, zoo vernamen onze reizigers van den Scheik, dat dezelve uit twaalf plaatsen bestond, die vijf of zes Engelsche mijlen van elkanderen lagen. *Gelamuhn*, of zoo als DROVETTI, die deze *Oase* ook bezocht, schrijft, *Qualimuhn*, is de hofplaats van het opperhoofd, en heeft huizen, die drie verdiepingen hoog zijn. Niet slechts te *El Kazar*, maar ook elders, worden heete zwavelbronnen gevonden. DROVETTI beschouwt het veelvuldig gebruik dezer baden als de reden der blindheid, die men hier zoo dikwijls, en elders niet ontmoet. Hij zegt ook, dat deze heete bronnen dezelfde verschijnselen opleveren, als de beroemde zonnebronnen bij den tempel van *Jupiter Ammon*, van welke HERODOTUS berigt, dat zij in den middernacht warm en op den middag koud zijn. Aan deze altoos springende bronnen hebben de bewoners van *El Kazar* zoowel de vruchtbaarheid hunner tuinen, als die hunner garst- en rijstvelden te danken. Dadelen van de schoonste soort vindt men hier in overvloed, even zoo ook citroenen en oranjeappelen. Uit eene in het wild groeiende plant bereiden de inwoners op eene zeer eenvoudige wijze eene soort

foort van indigo, waarmede zij hunne kleederen verwen.

DROVETTI noemt deze *Oase het dal van El Dakel*, en de Scheik zeide tot EDMONSTONE, dat niemand zich herinneren kon ooit eenen Frank hier gezien te hebben (*). Er loopt ook geen weg door dezelve, en niemand wist iets van een verder naar het westen liggend bewoond landschap. Sommige Arabieren hadden wel onlangs beproefd om op ontdekkingen in deze strekking uit te gaan, maar waren reeds op den derden dag door eenen zoo vreesfelijken zandstorm overvallen, dat zij weder hadden moeten omkeeren. Onder de Ouden is OLYMPIODORUS de eenige Schrijver, die, volgens de gedachte van EDMONSTONE, deze *Oase* gekend heeft.

ED-

(*) EDMONSTONE en DROVETTI betwisten elkanderen de eer der ontdekking van deze *Oase*. DROVETTI zou verklaard hebben, dat hij deze reis reeds op het slot van het jaar 1818 had ondernomen. Daarentegen houdt EDMONSTONE staande, dat hij op zijnen terugtocht uit deze *Oase*, den een en twintigsten Februarij 1819, DROVETTI ontmoette, die toen eerst derwaarts trok. Zie *Quarterly Review* a. a. O. Bladz. 70. Daar wordt ook van de nieuwe, onder het bestuur van JOMARD gemaakte kaart van *Egypte* gezegd, dat men deze *Oase* daar verkeerd heeft geplaatst, dewijl hier noorden en zuiden is, wat oost en west had moeten zijn.

DE VERT.

52. DE LANDEN AAN DEN NYL.

EDMONSTONE keerde terug door de groote Oase, die CAILLIAUD voorheen bezocht had, en ontdekte hier nog eenen fraaijen tempel in het zuidoosten, *Kazar el Zian* genaamd, die dezen reiziger ontglipt was. Een Grieksch opschrift, uit het derde jaar der regering van ANTONINUS PIUS of honderd veertig jaren na CHRISTUS geboorte, stond op denzelfden. Her opschrift van *El Kargh*, door CAILLIAUD opgeteekend, is van het eerste jaar der regering van keizer GALBA of van het jaar 68 na CHRISTUS komst.

Zoo veel van *Egypte*. Laten wij thans ons oog vestigen op de landen aan het *bovenste* gedeelte van den *Nyl* gelegen, waar in de laatst verloopene jaren verscheidene Europeanen gelegenheid hadden om onderzoek te doen.

MEHEMED ALI, Pacha van *Egypte*, had zich, gelijk bekend is, van de tot hiertoe zoo magtig geweest zijnde Mamelukken op den eersten Mei 1811 ontslagen, toen in *Cairo* vier en twintig Beis en vijf honderd man dezer Mamelukken werden omgebracht. De overgeblevene verborgen zich onder roovers en plunderaars, en omtrent vier honderd van deze vestigden zich eindelijk in het zuidelijk *Nubië*, in het koninkrijk *Dongola*, dat toen onder verscheidene opperhoofden der *Scheygya* Arabieren verdeeld was. De heer BURCKHART, een geboren Duitscher,

die

die in 1813 en 1814 door *Nubië* reisde, verhaalt: dat deze Mamelukken door het opperhoofd MAHMUD EL-ADELANAB met gewone gastvrijheid ontvangen zijn, en naar hunne verklaring, dat zij zich in *Sennaar* wilden nederzetten, aanzienlijke geschenken in paarden, kameelen, slaven en levensmiddelen bestaande, van hem gekregen hadden. Naauwelijks hadden deze vlugtelingen hier echter eene maand vertoefd, toen zij, bij gelegenheid van eenen nietsbeteekenenden twist, hunnen weldoener, benevens velen van zijn gevolg vermoordden, en zich hierop, roovende en moordende, door het gansche land verspreidden. Een van de opperhoofden der *Scheygyas* verbond zich zelfs met de Mamelukken tegen zijne landslieden, terwijl zijn broeder naar *Cairo* snelde, om van den Pacha hulp tegen deze bende roovers te verkrijgen.

Hoewel de Mamelukken tot hiertoe het benedenste gedeelte van *Nubië* en *Egypte* niet verontrust hadden, zoo was evenwel MEHEMED ALI, die hunne roofzuchtige en oproerige denkwijze kende, terstond bereid om een heer, onder het bevel van zijnen zoon ISMAEL PACHA, een jongeling van omtrent twee en twintig jaren, af te zenden, die, onder voorwendsel dat hij slechts de *Scheygyas* tegen de Mamelukken zou beschermen, echter gelast was beiden te vernietigen. Dit heer bestond uit tien duizend solda-

ten, onder welke echter slechts vier duizend regelmatige troepen waren, en voerde twaalf stukken geschut mede. Het waren meest bezoldigden, bij de maand gehuurd en bestaande uit Beduïnen, Albanezen, Moggrebynen en Aziatische Turken.

Dit heer kwam in den zomer van 1820, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, te *Don-gola*, dat de Mamelukken terstond ontruimden en naar *Schendy* terug trokken. ISMAEL wendde zich nu, in plaats van de Mamelukken te vervolgen, plotseling tegen de Scheygyas, ter welkers bescherming hij eigenlijk geroepen was. Deze stam van Arabieren genoot tot hiertoe, gelijk de Beduïnen, eene volstrekte onafhankelijkheid en muntte uit door eenen hoogen trap van gastvrijheid. Zij bouwden veel tarwe en *durrah*, en dreven eenen aanzienlijken handel met *Das-fur*, *Sennaar* en *Suakin*. De afdeelingen dezer Scheygyas hadden ieder hunnen eigen Scheik, maar stonden bovendien nog onder twee *Maleks* of koningen, CHOWES en ZOBYER, evenwel slechts in krijgszuchtige ondernemingen of ten tijde van een gemeenschappelĳk gevaar. Zij gaven noch den Scheiks noch den Maleks eenige belastingen. De magt die zij zamen thans tegen ISMAEL in het veld bragten, bedroeg omtrent tien duizend mannen, onder welke meer dan twee duizend ruiters waren,

ISMAEL gelastte hun terstond na zijne komst te *Dondola* zich aan de heerschappij der Pacha's van *Egypte* te onderwerpen. Maar zij antwoorde: dat zij voornemens waren hun land, gelijk tot hiertoe geschied was, te bewerken, en hem tevens eene belasting te betalen. ISMAEL eischte echter, dat de Scheygyas, tot een bewijs van de opregtheid hunner gezindheid, hunne wapenen en paarden zouden overleveren. Zij herhaalden slechts hun voorgaand antwoord. Nu liet hij hun echter zeggen: dat zij voortaan geen krijgshaftige stam meer konden zijn, want dat hij van zijnen vader gelast was, om hen in een volk van landlieden (*Fellahs*) te veranderen. Zij antwoordden trotsch: dat hij dan maar komen en hen aanvallen moest. Nu trok hij op en dra kwam het tuschen hem en eene afdeeling der Scheygyas tot een gevecht, in hetwelk de laatste teruggeslagen werden.

Eenige dagen na dezen slag werd ISMAEL, die aan den linker oever van den *Nyl*, niet ver van *Korti*, met drie honderd man in de woestijn gelegerd was, zoo plotseling door meer dan duizend Scheygyas overvallen, dat hij naauwelijks tijd had zijne tent te verlaten en op zijn paard te springen. Spoedig werden de Beduïnen en en Moggrebynen in het front geplaatst, om den eersten woesten aanval van den vijand te verduren. Deze behaalden wel in het eerst eenig

voordeel, maar dra moesten hunne lanfen en zwaarden voor de Turkfche vuurwapenen zwichten, en zij moesten het veld ruimen, met achterlating van zes honderd dooden, terwijl ISMAEL weinig dooden en slechts twaalf gekwetsen telde.

Onder het gevolg van dezen Pacha waren sommige Franken, namelijk de Ridder FREDIANI uit *Milaan*; een Amerikaan, ENGLISH genaamd, en twee geleerde Engelschen, WADDINGTON en HANBURY; op de verdere togten van ISMAEL vergezelde hem ook de Franschman CAILLIAUD. Bovendien had ISMAEL nog eenen Griekfchen lijfarts, DEMETRIOS genaamd, en eenige andere Grieken uit *Smirna* en *Cairo* in zijnen dienst. Wij hebben aan de berigten der voornoemde Europeanen voortreffelijke bijdragen ter kennis van deze dusver bijna onbekende landen, door welke het heer van ISMAEL trok, te danken.

WADDINGTON en HANBURY waren juist in dien tijd, toen de voornoemde slag met de Scheygyas was voorgevallen, in November 1820, in het leger van ISMAEL gekomen. Eigenlijk strekte zich de *Firman*, dien zij van Pacha MEHEMED ALI hadden ontvangen, slechts uit tot *Wady Halfa*, of tot den tweeden waterval van den *Nyl*, maar toen zij hier gekomen waren, vernamen zij, dat ABDIN CASCHEFF, Stadhou-

houder van *Dongola*, voor wien zij brieven van aanbeveling hadden medegebragt, en van wiens bekende gastvrijheid, die alle Engelsche reizigers hadden ondervonden, toen hij nog *Cascheff* van *Minieh* was, zij alle mogelijke ondersteuning konden verwachten, met het heer voorwaarts was getrokken. Bij geluk kon de Aga den *Firman* niet lezen, en toen hij vernam, dat de Engelschen brieven van aanbeveling aan den *Cascheff* hadden, zoo bezorgde hij hun terstond zes kameelen, waarop zij hunne reis ter opzoeking der bouwvallen van *Meroë* zonder uitstel vervolgden.

De onderscheidene staten, zoo zij anders dezen naam verdienen, die van *Wady Halfa*, omtrent onder 22 gr. noorderbreedte, naar het zuiden langs den *Nyl* liggen, zijn *Batn El Had-schar*, omtrent veertien Duitsehe mijlen lang, *Sukkot*, tien mijlen, *Dar*, dat is land, *Mahass*, twaalf mijlen, en *Dongola*, dertig mijlen. Hier wordt, omtrent tusschen 17½ en 19 gr. breedte eene groote kromte van den *Nyl* gevonden, terwijl deze rivier haren loop naar het noorden verlaat, zich naar het westen, zuidwesten en vervolgens andermaal naar het westen wendt, en eerst bij *Oud Dongola*, 18 gr. breedte, de vorige rigting naar het noorden weder aanneemt. Aan het oostelijke of het van het noordoosten naar het zuidwesten loopend gedeelte van dezen hier door den *Nyl* gevormden boog ligt *Dar Scheygya*.

WADDINGTON en zijn reisgenoot trokken slechts langzaam voorwaarts, want de Aga had zijne belofte, dat zij op de bepaalde plaatsen andere kameelen zouden vinden, slecht vervuld. Zij waren dus genoodzaakt, zich tot hunne eigene hulpbronnen te bepalen, en zochten dus ten minste, zoo goed zij konden, het groote eiland van den *Nyl*, *Argo* in *Dongola*, omtrent tusschen $19\frac{1}{4}$ en $19\frac{1}{4}$ gr. breedte gelegen, te bereiken. Hier werden zij ingehaald door eene afdeeling van soldaten, die het heer van den Pacha opzochten. WADDINGTON wendde zich terstond tot hunnen bevelhebber of Aga, en kreeg op zijn verzoek eene plaats in eene schuit, die zestig voet lang en twaalf tot veertien voet breed was, en die zestien soldaten en vier matrozen aan boord had. De vaart ging stroom opwaarts zeer langzaam. Daar deze reizigers nu geheel van de Turken afhankelijk waren en slechts zelden aan wal konden komen, zoo zijn hunne waarnemingen over het land en deszelfs bewoners, gedurende dezen togt, niet zeer belangrijk. Vestingen in puinhoopen veranderd, vervallene leeme hutten, heilige graven, eene rij van eilanden, klippen en zandbanken, palmboomen en akacia's, schepraderen en onafzienbare woestijnen aan beide zijden van den stroom, waren de voorwerpen, die onze reizigers zagen. Zelfs *Oud Angola* was een puinloop. In de dorpen sche-

schenen slechts grijsaards, vrouwen en kinderen te zijn overgebleven, dewijl de mannen deels het heer van den Pacha, deels dat der Scheygyas hadden moeten versterken. Het gedrag der vrouwen, en vooral hare schreeuwende en krijtende spraak, had iets zeer onaangenaams. Hare leelijke aangezichten werden door geen sluier bedekt, dat de Turken zeer ergerde.

Hoe meer onze reizigers het leger van ISMAEL naderden, dat toen bij *Meraweh*, (niet het oude *Meroë*), aan den oostelijken nijlboog omtrent onder 18½ gr. breedte stond, des te meer vermengvuldigden de sporen van de verwoestingen des krijgs. „Onze knechts,” zegt WADDINGTON, „die naar een dorp gezonden waren, vonden in hetzelfde slechts eene oude vrouw met afgesnedene ooren. De Pacha kocht menschen-ooren voor vijftig piasters het stuk en zond die in groote menigte naar zijnen vader, tot een bewijs van zijne voorspoedige vorderingen. Dit geeft nu aanleiding tot duizend wreedheden. De lucht is verpest door het aas van runderen, geiten, kameelen en lijken van menschen, die hier onbegraven liggen.” Vele der laatsten waren bovendien nog op eene vreesfelijke wijze verminkt.

Toen zij hunne reis voortzetterden, vernamen zij, dat de Scheygyas zich aan den Pacha hadden onderworpen, en dat thans over den vrede on-

onderhandeld werd. De gevlugte bewoners der vlekken en dorpen keerden nu, met toestemming van ISMAEL, weder naar hunne verlatene haardsteden, om hunne ellendige hutten weder op te bouwen, en de lijken hunner vrienden en bloedverwanten te begraven.

Meraweh, de hoofdstad van het onder Malek CHOWES staande rijk, van denzelfden naam, beschrijft WADDINGTON als eene aanzienlijke stad met lange en donkere straten, omringd door dikke aarden wallen. In dit oord, geheel van menschen ontbloomt, hoorde men geen ander geluid; dan het gehuil van uitgehongerde honden, die hier gebleven waren, toen de inwoners deze plaats verlieten.

Onze reizigers zagen hier een merkwaardig voorbeeld der mengeling van edelmoedigheid en wreedheid, met welke in deze streken den oorlog gevoerd wordt. De overblijfselen der geslagene Scheygyas, die nog sterk in kavallerie waren, legerden omtrent eene dagreis verder stroom opwaarts. Eens op een' morgen kwam nu de zoon van Malek CHOWES, vergezeld door eene wacht van honderd man, in het leger van ISMAEL, en verzocht, terwijl hij Zijne Hoogheid vijf paarden schonk, vrijheid om hier te mogen blijven, tot zijne wond, die hij in den laatsten veldslag had ontvangen, door Europefche heelmeeesters genezen was. De Pacha stond hem dit ver-

verzoek toe, beloofde alle mogelijke zorg voor hem te zullen dragen, en liet door de teruggezondene wacht aan den vader van den jongeling zeggen, dat deze, zoodra hij genezen zou zijn, terstond weder teruggezonden zou worden, om dan op nieuw te kunnen vechten. De jonge Prins was een korte, dikke knaap, omtrent zestien jaren oud, in houding en kleeding gelijk aan den geringsten onderdaan, slechts het gevest van zijn zwaard verraadde zijnen hooger rang. De wond aan zijn been was van weinig belang, maar de Scheygyas verstaan de kunst niet om gefchotene wonden te genezen. Men vond de lijken van twee mannen, die lappen en werk in hunne wonden gestopt hadden, om het bloed te stillen, maar dit had zich eenen weg door mond, neus en zelfs door de oogen gebaad, en hun dood was dus slechts smartelijker geweest.

Op den volgenden dag na hunne komst in het leger te *Merawe* werden onze Engelschen bij den Pacha ISMAEL gebragt, die hen op de sofa naast zich liet zitten, en hun zeide: dat zij zich naar hun welbehagen, en geheel naar de wijze der Europeanen konden inrigten. Het gesprek duurde omtrent twee uren, en liep meest over de staatkundige gesteldheid van *Europa*, met welke de bevelhebber vrij naauwkeurig bekend was.

De

De vredesonderhandelingen met de Scheygyas waren dra afgelopen. Het grootste gedeelte van het volk behield hunne wapenen en paarden, maar moest zich ook verbinden om in den dienst van Pacha ISMAEL te treden, en met zijne armée tot overheering der zuidelijke volken te marscheren. Wat de Mamelukken betreft, zoo hadden zich deze, gelijk reeds voorheen gezegd is, voor de komst van ISMAEL te *Dongola*, reeds naar *Sehendy* begeven. Hun getal bestond uit ruim vier honderd mannen, benevens eens zooveel vrouwen en slaven. De Mek (opperhoofd) weigerde wel, hen in de stad te ontvangen, maar veroorloofde hun echter buiten dezelve een leger op te slaan. Toen hij echter de tijding van de overwinning der Scheygyas door ISMAEL ontving, werd hij verlegen, en beval de Mamelukken zijn land te verlaten. De meesten trokken nu onder hunnen Bei ABDAL ROCHMAN naar *Dasfur*, de overige wendeden zich naar de *Roode Zee*, en eenige weinige gaven zich over op genade en ongenade. Daar nu, gelijk wij uit latere berigten van 1821 en 1822 weten, het heer van ISMAEL federt tot *Kordofan* is doorgedrongen, en zich, na eenen levendigen tegenstand der inboorlingen, onder welke men zegt, dat eene afdeeling stalen harnassen had, van de hoofdstad heeft meester gemaakt, zoo is het meer dan waarschijnlijk, dat de

de geschiedenis der Mamelukken haar einde bereikt heeft.

Kort na de laatst verhaalde gebeurtenissen trokken onze beide Engelschen, nadat zij ISMAEL te vergeefs verzocht hadden, hem op zijne togten naar het zuiden te mogen vergezellen, naar *Egypte* terug, en werden voor hunne reis door ABDIN CASCHEFF, op de onbekrompenste wijze, van al het noodige voorzien. Wij zullen hen niet vergezellen op hunnen togt, maar slechts een uittreksel geven van de aardrijks- en oudheidkundige berigten, die hun dagboek bevat.

Het rijk van den koning der Scheygyas, ZOBEYR, strekt zich uit van *Dshebel Dager* tot *Zum*, en bevat *Wady Bahit*, *Machfur*, *Hannih*, *Magasch* en *Zum*. Hierop volgt het gebied van den Mek MEDINEH, dat uit *Churo*, *Dette* en *Kadscheba*, de hoofdstad, bestaat. De naastbijgelegene plaats is *Toraif*, de eerste stad des konings CHOCOES van *Merawe*, wiens rijk zich op de andere zijde tot *Kasinger* uitstrekt. Het bevat de steden: *Toraif*, *Wallad*, *Grait*, *Dabazzeit*, *Merawe*, *Wallad Ali*, *Asfun*, *Schibbah* (het verblijf der Magiers), *Berkel*, *Kerin*, *Gerfel*, *Handow* en *Kasinger*. Nu volgt het rijk van den koning HAMET WALLAD ASLA, dat, zoowel als deszelfs hoofdstad, *Amri* heet; het is een steenachtig land en strekt zich drie dag-

dagreizens uit tot *Berber*. De voornaamste steden in hetzelfde zijn *Zowera*, *Amri* en *Doumel Guzar*. Bij *Zoweru* is een waterval, en boven denzelfden het eilandje *Doulga*, waar, zoo als zich een *Scheygya* uitdrukte, „de gebouwen tot de wolken reiken.” Naderhand vernam *WADDINGTON*, dat het eiland door deze gebouwen omringd is, en dat het eiland zelf, zoo als de grot van *Paucillippo* bij *Napels*, doorboord is. *WADDINGTON* meent, na al wat hij over deze gebouwen heeft kunnen vernemen, dat men die eer voor vestingwerken, dan voor tempelen houden moet.

WADDINGTON hoorde van een inboorling: „dat in de woestijn eene stad was, de *tuin der Gazellen* genoemd, die zoo ver van zijn leger lag, dat een man, die pas uit den *Nyl* had gedronken, die plaats bereiken kon eer hij weder lansenis noodig had. Hij bevestigde ook het reeds vroeger vernomen berigt, dat eene rij bergen terstond bij *Kosti* begint, en dat een weg van drie dagreizens over deze naar *Schendy* loopt; dat er aan het einde van dit gebergte twee kleine in rotsen gehouwene tempels of grotten met zuilen en figuren gevonden worden, die nog twee dagreizens van *Schendy* verwijderd zijn. Deze plaats heet *El Dschebel* of *Dschebail*. Hij verhaalde verder, dat in de bergen de *Hasfanaije-Arabiëren* wonen, die niet van de *Scheygyas* af-

afhangen, en zelfs onlangs beproefd hadden, zich van den linker oever der *Nyl* en van eenige eilanden meester te maken, dat Malek *chowes* hen wel terugfloeg, maar hen niet tot in hun eigen land kon vervolgen, en eindelijk, dat zij vele kameelen, paarden en woldragend vee hadden."

Aan den voet van den berg *Dschebel el Beckel* bij *Meraweh* vonden onze reizigers merkwaardige overblijffelen van oudheden. *Waddington*, de eerste Europeaan, die dezelve onderzocht, verdeelt die in twee klassen; *tempelen* of andere openbare gebouwen, en *piramiden*. De eerste, die de stad der levenden sierden, liggen naar de zijde der rivier op den zuidoostelijken kant van den berg, en rondom dezelve is de grond met potsherven bedekt. De laatste, die de rustplaats en het gedenkteeken der dooden zijn, liggen op de west- en noordwestzijde tusschen het zand en de steenen der woestijn. De berg zelf is omtrent anderhalve Engelsche mijl van de rivier verwijderd, wiens oevers hier zeer vruchtbaar zijn. Zijne hoogte is zeer aanzienlijk, zijn omtrek onregelmatig en zijne kanten zijn steil.

Wat nu de overblijffelen der tempelen van *Dschebel-El Beckel* betreft, zoo vindt men thans nog sporen van zeven steenen gebouwen in de nabijheid van den berg, die gedeeltelijk in de

rots gehouwen zijn. Als men van het noorden begint, dan volgen zij in deze orde:

I. Eerstelijk ziet men de pedestallen of stukken der schachten van veertig zuilen, die een' diameter van twee voet twee duim tot twee voet vijf duim hebben, en meerendeels met zand bedekt zijn. Een stuk van een steenen grondslag kan men aan het oostelijk einde, waar waar-schijnlijk de ingang was, nog vinden. Dat hier eens zijmuuren stonden, kan men slechts opmaken uit een' hoop verbrijzelde met mortel vermengden zandsteen, die rondom den tempel ligt. Het zou vergeefs zijn, over de wijze van bouwen van een gebouw, van hetwelk nog slechts zoo weinige bouwvallen overig zijn, stelsels te smeden.

II. De naastbijgelegene puinhoopen beginnen twee honderd zestig voeten ten westen van de vorige en zijn nog onbegrijpelijker. Intusschen schijnen zij afkomstig te zijn van eenen tempel, aan wiens noordoostzijde zes zuilen stonden, welkers grondslagen men nog zien kan. Twee of drie Egyptische kapiteelen liggen op verscheidene plaatsen verstrooid, en drie andere zuilen staan nog bijna in het middelpunt eener hoogte, die door het puin van een groot gebouw schijnt ontstaan te zijn.

III. Tachtig schreden zuid-zuidwestelijk van dezen hoop puin en scherven, staat de buitenmuur van eenen tempel, die, wat zijnen omtrek

be-

betreft, mogelijk voor geen gebouw der oudheid
behoeft te zwichten. De hoofdingang is naar
den *Nyl* gerigt en vijftien voet breed. De poort
van den grootendeels nog staanden voorgevel is
bijna vier en twintig voet breed. Het eerste
vertrek is honderd zeven en veertig voet lang
en honderd elf en een half voet breed. Ter
rechterhand, twaalf voeten van den muur, staan
de overblijffelen van vier zuilen, die een gedeelte
van eene rij geweest zijn, tegenover welke bui-
ten twijfel op den anderen kant eene soortgelijke
rij gestaan heeft. Haar diameter is vijf en een
half voet. Digt bij dezelve zijn op den muur
nog eenige *hieroglyphen* zichtbaar, maar die op
de zuilen gestaan hebben zijn verdwenen.

De tweede kamer is niet zoo regelmatig, de-
wijl zij de brokken van een met den binnenmuur
gelijklopenden muur bevat, die twee en dertig
voet van dezen staat en met *hieroglyphen* en
andere beelden bedekt is. Van negen zuilen
eener volledige Colonnade ziet men slechts nog
eenige overblijffelen en de eenigste onbeschadigde
is de achterste der binnenrij. Zij is niet hooger
dan vijf en twintig voet, en bestaat evenwel uit
zestien lagen van steen. De diameter dezer zui-
len bedraagt iets meer dan vijf voet en zij staan
zes tot acht voet van elkanderen verwijderd. In
een hoek van het vertrek, in den muur, die het
van het eerste scheidt, ziet men de rest van eenen

trap, die voorheen tot den top van het gebouw leidde. De muur is thans zoo vervallen, dat de treden van den trap binnen in denzelfen op verscheidene plaatsen kunnen gezien worden. Op den binnenmuur staan hier en daar *hieroglyphen*. Het gansche vertrek schijnt honderd drie voet breed en honderd drie en twintig voet lang geweest te zijn. Het regter deel van den achtermuur is thans slechts een groote hoop puin.

Het derde vertrek is veel kleiner en slechts zes en veertig en een half voet lang, en bijna even zoo breed. Op iedere zijde stond nog eene rij van vijf zuilen; tuschen die ter rechterhand vindt men pedestallen met beeldwerk versierd, op welke voorheen standbeelden gestaan hebben. De muur dezer kamer schijnt aan dezen kant kort achter de zuilen, en van den buitensten tempelmuur door een klein vertrek van drie en dertig voet lang en negentien voet breed gescheiden te zijn geweest. Op de linkerzijde vindt men geen spoor van zulk een vertrek, en de daar staande zuilen staan dertien voet van den muur verwijderd, die tevens de buitenste tempelmuur is.

De vierde kamer is zestig voet lang en veertien en een half voet breed. Men vindt in dezelve een pedesal van zwart graniet, die vijf voet in het vierkant, met fraai beeldwerk versierd, maar aan twee kanten zeer beschadigd is.

Het

Het weinige, aan de muren nog zichtbaar beeldwerk, levert bewijzen op van de groote zorg voor de goede uitvoering gedragen. Hier stond buiten twijfel het beeld van den Afgod, aan wien dezen tempel was gewijd, of dat van den koning, die dezelve gesticht had. Aan de linkerzijde ziet men drie kleine vertrekken, in welke nog de resten van vier, drie en twee zuilen gevonden werden.

Links van deze kamer is eene vijfde, acht en veertig voet lang en vijf en twintig voet breed, in welke een soortgelijk maar grooter voetsruk gevonden wordt, dat acht voet vier duim in het vierkant bevat. Dit is nog beter bewaard en heeft waarschijnlijk tot hetzelfde oogmerk als het eerste gediend. Men bespeurt nog de gaten in hetzelfde, die gediend hebben om het beeld, op dit voetsruk geplaatst, vast te houden.

Het zesde en laatste vertrek wordt van het vierde gescheiden door twee muren, tuschen welke een zeer naauwe gang loopt. De lengte dezer kamer bedraagt omtrent zes en twintig voet en hare breedte negen voet, zij staat regts door eene deur met twee kleine vertrekken in verband, maar links vindt men slechts een grooter vertrek.

De tempel is over het algemeen omtrent vier honderd vijftig voet lang en honderd negen en vijftig voet breed, maar hij is, helaas, zoo vervallen, dat van zijne voorgaande majesteit en

fraaiheid weinig meer is overgebleven. Evenwel meent WADDINGTON deze twee zaken te kunnen vaststellen: vooreerst, dat zijne tegenwoordige overblijfselen het werk van zeer verschillende, ver van elkander verwijderde tijdperken zijn, en ten andere, dat zelfs tot het bouwen van die deelen, die zeer zeker tot het oorspronkelijk gebouw behooren, bij voorbeeld de *Propylon* en de ringmuur, vele steenen gebruikt zijn, die van een nog ouder gebouw afstammen. Hij maakt dit op, omdat hij onder het gruis midden in den dikken buitenmuur een steen vol figuren vond, terwijl de groote onregelmatigheid in de grondslagen en in de plaatsing der zuilen geen twijfel ten aanzien van het eerste punt overlaten. De *Propyleen* zijn zeer vervallen; zelfs de nog staande deelen zijn zeer beschadigd en gelijken onder alle oudheden van *Egypte* en *Nubië* het meest naar den voorgevel van den tempel te *Seboua* (*).

Men

(*) *Wady Seboua*, dat is *Leeuwendal*, ligt in *Onder-Nubië*. In deszelfs nabijheid liggen de zeer merkwaardige ruïnen van eenen ouden tempel, tot welken men van den oever des *Nyls* langs eene dubbele rij van liggende Sphinxen komt. Deze zijn leeuwen met jongelings hoofden, en zijn, van den neus tot den staart gemeeten, elf voet lang. Van deze leeuwensphinxen heeft de plaats haren naam ontvangen. Al deze brokken schijnen van de hoogste oudheid af te stammen, en BURCKHARDT houdt

Men kan nog een gedeelte der figuren aan de binnenzijde der tweede hoofddeur zien, maar het is onmogelijk hare beteekenis te verklaren. De kop der eene staat op die plaats, waar de voeten der andere boven haar staande, moesten gevonden worden. Voeten en armen schijnen met dezelfde strijdigheid tegen de natuur verdeeld te zijn. Alle zijn echter zoo zeer uitgewischt, dat WADDINGTON liever aan een bedrog der zinnen van zijnen kant wil gelooven, dan aan te nemen dat een der prachtigste gebouwen, die ooit gesticht zijn, door zulke ongerijmde sieraaden zou onteerd geworden zijn.

Het werk op de pedestallen van graniet is zeer fraai, en sommige hier en daar versierde beschadigde Sphinxen zijn uitnemend bewerkt. De houdt de gedenkteeken van *Opper-Egypte* slechts voor navolging van deze. In den eersten opslag schijnen zij zeker veel jonger dan de laatste te zijn, dewijl zij nog onbeschadigd en als geheel nieuw zich vertoonen. Maar dit is, volgens hem, op alle Nubische gedenkteeken, in vergelijking met de Egyptische, toepasselijk, en is slechts een gevolg van den steeds droogen staat des dampkrings in *Nubië*. Daarentegen hebben al deze overblijfselen van de bouwkunst der oudheid veel meer van eenen anderen vijand te lijden en te duchten, namelijk van het steeds meer voortrukkend zand der woestijn, dat zoo vele gedenkteeken reeds geheel bedolven en bijna alle tempelen vervuld heeft.

DE VERT.

De standbeelden, die eens dezen tempel versierden, liggen mogelijk nog onder het puin bedolven, en zouden waarschijnlijk kort bij de voetstukken, op welke zij gestaan hebben, kunnen gevonden worden. Nergens kon men echter iets ontdekken, waaruit men kon opmaken, aan welk eene Godheid deze tempel gewijd geweest was.

„Midden onder deze puinhoopen — zoo vervolgt Waddington — vonden wij het lijk van eenen Arabier, die herwaarts als naar een heiligdom scheen gevlugt te zijn, maar ook hier door zijne vervolgers niet gespaard was. Het denkbeeld was akelig, dat voor ons den weg naar deze gedenktekenen van den glans eener vreedzame voorwereld slechts door doodslag en moord gebaad was; dat wij over menschelijke lijken tot hetzelfde waren gekomen, en nu nog zelfs onder de bouwvallen van dezen tempel een slagtoffer vinden moesten.”

IV. Kort aan de zuidwestzijde des grooten tempels ziet men de resten van een gebouw, in hetwelk een steenen pedestel stond. De muren zijn meer dan elf voet dik. De gansche lengte des tempels bedraagt drie en zeventig voet en de breedte van het eerste vertrek twee en veertig en een half voet. De muren zijn met beeldwerk versierd, onder welke wij een paar vrouwelijke armen, zeer goed gewerkt, konden onderscheiden. Om het gebouw ziet men oude grondmu-

muren, en onder deze is er een geheel uitgegraven, en benevens zijne steenen verdwenen.

V. Omtrent veertig ellen ten noordwesten van het voorgaand gebouw, worden de overblijffelen van eenen tempel gevonden, welks binnenste vertrekken door het instorten van een gedeelte des bergs geheel schijnen verpletterd te zijn. Het portaal is beter bewaard gebleven, dan dat van den grooten tempel, en aan den eenen kant, tot aan de spits, onbeschadigd. Deze tempel was aan *Jupiter Ammon* gewijd. Op een altaarstuk ziet men de gedaante van eenen ramskop, en op het front van het portaal staat ter regterzijde een *Briareus* met dertien hoofden door den overwinnaar overweldigd. Daarbij staat een jeugdige God met een kleinen baard, en niet, zoo als gewoonlijk in *Egypte*, *OSIRIS* met den kop van eenen havik. Het wapen dat die God in zijne handen houdt, is van dezelfde gedaante, als dat, hetwelk hij in de Egyptische en Nubische beelden uitsrekt, slechts met dit onderscheid, dat zich hier de ramskop, boven met een' kogel prijkende, aan de spits bevindt. Op eene andere plaats ontdekt men eene gedaante, die vazen om te offeren brengt, zoo als dit over het algemeen in *Egypte* en *Nubië* menigvuldig wordt gevonden.

VI. Omtrent honderd ellen ten westen van het vierde gebouw, staat weder een tempel,

welkers twee eerste vertrekken gemetseld zijn; de vier binnenste zijn geheel in de rots gehouwen en evenaren hierin de tempelen te *Gyrsche*, *Seboua* en *Derr*. Het eerste vertrek is vijf en veertig voet breed en omtrent veertig diep, en bevat drie rijen zuilen, ieder van vier stuks. Die der twee binnenste rijen zijn vierkant op ronde voetstukken, de overige alle rond. Voor haar staan standbeelden van den baardigen *Bacchus*. Dwars over de heupen is dit gedrogt vier voet twee duim breed. In het tweede vertrek staan vier ronde zuilen omtrent achttien voet hoog, maar minder dik, en met beeldwerk versierd.

De derde kamer is door zwaren steen gehouwen, het dak wordt door twee rijen zuilen geschraagd, en hier is weder *Bacchus*, maar in eenen nog ruweren stijl dan voorheen, en bijna zeven voet hoog te zien. De *architraaf* is met *hieroglyphen* bedekt, en de kleuren zijn hier en over het algemeen in den tempel op den kerk zeer frisch gebleven. De muren zijn met beeldwerk versierd. Ter regterhand zit *Ammon* en links *Horus*, achter beiden staat *Isis*.

Het vierde vertrek, het Allerheiligste (*Adytum*) is drie en twintig voet lang en twaalf en een half breed. Aan beide zijden vindt men kleine kamers. Op den regter muur van het hoofdvertrek verschijnt *Jupiter Ammon*, *Isis*, *Apis* en *Osiris* met haviks- en Isiskoppen; verder

Ho-

Horun, een jeugdige God met een langen maar zwakken baard, en *Isis*. Eene omsluisjerde gedaante met offers, *Mendes* en een krijgsman met eene versierde korenmaat zijn op de linkerzijde uitgehouwen. Regts ziet men in den achterhoek een gehoornd dier met eenen kogel op den kop, dat op eene soort van pedestel rust, uit welken een tak groeit, wiens bladeren veel naar die onzer doornen zweemen. — In de kamers aan beide kanten van het heilige der heiligen vindt men minder kunstig beeldwerk. De stijl, in welken dit uitgevoerd is, evenaart dien van *Der* in *Nubië*, maar is niet zoo stout, noch verschillend. Ook zijn de werken zelve min belangrijk, dewijl zij geene geschiedkundige stof tot eenen grondslag hebben. — De ingang ligt bijna in het zuidoosten, en de tempel, die, onder alle die hier zijn, het best bewaard is gebleven, is omtrent honderd voet lang. Waarschijnlijk was hij aan *Bacchus* gewijd, hoewel hij het afbeeldsel van alle Egyptische Goden bevat.

VII. Omtrent tien ellen ten zuiden van dezen tempel is een soortgelijk maar kleiner gebouw. Het is ook hierdoor van de andere onderscheiden, dat vijf zijner kamers in de rots gehouwen zijn. Het eerste vertrek daarentegen, dat zes en dertig voet in het vierkant is, staat op eenen kunstigen steenen grondslag, waardoor het met de rots waterpas ligt. De muur die het eerste ver-

vertrek van het tweede scheidt, is wel hecht, maar niet zeer dik. Dit vertrek is twintig voet diep en een en twintig en een half voet breed, en bevat de resten van vier dunne ronde zuilen. — De derde kamer is nog geen elf voet diep en omtrent zoo breed als de tweede. Het vierde of het heilige der heiligen is ruim twaalf voet diep en bijna elf breed. Het hechte, thans meest ingestorte dak, was elf voet hoog. Op den achtersten muur van het vertrek, dat regts van het allerheiligste ligt, ziet men twee bijna uitgewischte gedaanten, de een den *Jupiter Ammon*, de andere de voorheen genoemde jonge Godheid *Horus* verbeeldende. In alle kamers zijn sporen van *hieroglyphen*. Boven de rots, die den achtersten muur van het heilige der heiligen vormt, ziet men zes tot acht lagen van groote en kleine steenen, zonder eenige kunst gemetseld, zij waren hier mogelijk geplaatst om den tempel tegen de steenen, die van den berg rolden, te beveiligen. WADDINGTON denkt dat deze tempel ouder dan alle Egyptische, ja zelfs als de Nubische is, uit hoofde van de eenvoudigheid van het muurwerk, de kunsteloosheid en het geheel verval van het beeldwerk, en de ruwheid en bedorvenen staat der muren, die evenwel door de sterke rots eeuwen lang tegen wind en weder beschut waren.

Nergens konden zij ontdekken, dat het beeldwerk opzettelijk weggeruimd of bedorven was,
en

en hieruit meent WADDINGTON te mogen opmaken, dat deze ruïnen reeds, toen het Christendom zich door dit land verspreidde, in den tegenwoordigen staat geweest zijn.

Onze reiziger gaat nu over om de piramiden bij *Dschebel El Beckel* te beschrijven. Zij staan aan de west- en noordwestzijde van den berg, en haar getal is zeventien. In grootte worden zij door de Egyptische overtroffen, en sommige zijn thans slechts puinhoopen. De grondslag van de grootste heeft een en tachtig voet in het vierkant, maar is te zeer vervallen, dan dat men hare voormalige hoogte met eenige zekerheid zou kunnen bepalen. De in hare nabijheid staande piramiden zijn nog kleiner, de eene heeft eenen grondslag van vier en dertig, de andere, die nog konden gemeten worden, naauwelijks twintig voet in het vierkant.

Eene andere groep, die omtrent drie honderd ellen ten noorden van de eerste ligt, bevat belangrijker voorwerpen. De eerste of noordelijkste piramide, op welks top WADDINGTON den omtrek beschouwde, is bijna onbeschadigd, veertig voet hoog en zes en dertig voet in het vierkant. De tweede, die slechts tien ellen zuidwestelijk van de eerste staat, bevat aan den grondslag en in de hoogte ruim twee voet meer. Zij onderscheidt zich van de eerste door een aan de zuidwestzijde geplaatst aanhangsel of kamer,

mer, die vijftien voet lang is en een verwelfd meerendeels vervallen dak heeft. Hare breedte bedraagt, bij het verwelf, bijna zes voet. Het middelste gedeelte van den doorbrokenen muur was uit mortel en kleine steenen opgetrokken, en de *Porticus* is bijna geheel met zand bedekt. — De derde piramide, die acht en veertig voeten hoog is en welks vlakke grond omtrent vier en dertig voet bedraagt, heeft insgelijks eenen nog onbeschadigden gewelfden *Porticus* van zes en een half voet breed. Juist onder het begin van den boog vindt men eene processie van kleine gedaanten. Aan het einde van den regtermuur ziet men eene in *Egypte* zeer gewone gestalte met uitspreide vleugelen, die drie voet hoog is, naast haar staan twee andere, eenigzins grootere. Drie soortgelijke figuren vindt men op de andere zijde. Het gewelf is zonder beeldwerk. Regts, voor den *Porticus*, staan de grondslagen van vijf kleine zuilen kort bij elkanderen. Voor deze liggen ruïnen, die tot een klein, thans vervallen vertrek schijnen te behooren. Aan den voorkant dezer piramide ziet men, kort bij haar toppunt, drie ronde ondiepe gaten, in welke een of ander versierfel met sterk cement was vastgemaakt geweest is. Zulk een gat is insgelijks zichtbaar in de tweede piramide. — De vierde piramide, vier en vijftig voet zuidoostelijk van de derde, is een weinig grooter, en heeft, bij eene grondvlakte van

van twee en dertig voet in het vierkant, eene hoogte van drie en vijftig voet. Zij heeft insgelijks eenen *Porticus* van acht voet breed, maar een plat dak, dat zeer beschadigd en met zand bedekt is. — De vijfde piramide is de minst beschadigde van alle. Haar *Porticus* heeft insgelijks een plat dak, en is even zoo breed als die der beide piramiden. Hij is ook op dezelfde wijze versierd, en het beeldwerk schijnt zelfs met meer naauwkeurigheid, dan dat der derde gemaakt te zijn. Een gedeelte van den achtermuur is zoo behouwen, dat het naar eene deur zweemt, die tegenover den ingang in het binnenste der piramide leidt. Dit heeft in vroegeren tijd de nieuwsgierigheid of hebzucht gaande gemaakt, en men heeft eenige steenen uit den muur gebroken. In plaats echter van eenen ingang in het gebouw, hebben zij slechts het hechte binnenste der piramide ontdekt, na welks voltooiing de *Porticus* waarschijnlijk eerst als eene kapel bij dezelve geplaatst is, om het geheel te heiligen. Op de piramiden vindt men geene beelden, en naar de wijze van bouwen en de bouwstof, een fraaije zandsteen, te oordeelen, is er geene reden om te besluiten, dat deze kleine tempelen later gesticht zijn, dan de graven, met welke zij in verband staan. Boven de schijnbare deur is de heilige boot in steen gehouwen. Regts in den achtersten hoek is de

God-

Godheid afgebeeld, op eenen stoel zittende, die door een Sphinx wordt gedragen. In hare rechterhand houdt zij een' boog, zoo als dien de vlugtelingen in den uitgehouden tempel te *Kalebsche* en elders, zoowel in *Nubië* als in *Egypte* voeren. Wat zij tevens met den boog in deze hand houdt, kan men niet duidelijk onderscheiden. Mogelijk was dit een speeltuig. De tak, dien zij in hare linkerhand draagt, schijnt die van een' palmboom te zijn. De kleine gevleugelde gedaante, die achter den God staat, wien eene andere kleine figuur een offer brengt, heeft denzelfden stand en grootte, als die in den *Porticus* der beide piramiden. Achter deze dragen verscheidene kleinere gestalten takken van dezelfde soort, als die de God in zijne hand houdt, als ook hazen, vogels en vaten. Sommige dezer zijn van het vrouwelijk geslacht, en voor haar staat eene soort van bank, op welke zij eenig werk verrigten. De hoofdfiguren op den linkerkant zijn zeer gelijk aan die ter rechterzijde, maar de kleinere verbeelden daarentegen bijna slechts vrouwen, die, uit hoofde harer bezigheden, naar de banken bukken. Men vindt ook op den anderen kant gedaanten, die bukken, maar over het geheel niet zoo diep. Het geheel is overschilderd geweest en herinnert den aanschouwer zeer het voornaamste graf te *Eilythyia* (*El Kab*) in *Oppeer-Egypte*. Hoewel het,

het, wat de verscheidenheid en het belang der voorwerpen betreft, met dit niet kan vergeleken worden, zoo is het evenwel niet minder dan dit, wat den stijl betreft, in welken het is uitgevoerd, maar overtreft dit zelfs in fraaiheid. Dewijl de Pacha volstrekt verboden had, om werklieden bij deze piramiden te bezigen, zoo kon WADDINGTON dezen *Porticus* niet van het zand laten zuiveren. Hij was wel niet zoo zeer door dit zand bedolven als de overigen, maar evenwel nog genoeg om deszelfs onderzoek zeer moeilijk te maken.

Er staan nog meer piramiden in de nabijheid, maar van deze valt niets merkwaardigs te melden. Slechts de zevende, welks *basis* vier en vijftig vierkante voeten bevat, bestaat, gelijk eene der piramiden te *Saccara*, uit drie verdiepingen, maar is bijna geheel een bouwval geworden. De zandsteen, tot het bouwen van deze piramiden gebezigd, is veel fraaijer en hechter, dan die, uit welken de tempelen gebouwd zijn. Drie of vier dezer piramiden hebben door den tijd weinig geleden, en bij den top der twee best bewaarden ziet men een eenigzins effen dak, gelijk dit bij de tweede piramide te *Gizeh* bespeurd wordt.

Eindelijk spreekt WADDINGTON nog van de piramiden van *El Bellal*, die op den linker oever van den *Nyl* zes of zeven mijlen opwaarts

den stroom van *Dschebel el Beckel*, op eene rotfige, met zand omringde plaats staan. Hij maakte de schets van het geheel op den top der middelste, om welke de overige, op eenen tamelijken afstand, onregelmatig verdeeld zijn. Haar getal bedraagt veertig stuks, van verschillende grootte, en onder deze zijn elf grootere, dan die te *Dschébel el Beckel* gevonden worden. De overige zijn meest heuvelen van brokken steen, gruis en zand geworden. De grootste en merkwaardigste staat twee honderd twintig voet van de middelste, hare grondvlakte is honderd twee en vijftig voet in het vierkant, en hare hoogte honderd drie voet 7 duim. Zij is met verdiepingen gebouwd, maar het merkwaardigste is, dat zij in haren buik, eene andere piramide van eenen hooger en ouderdom, stof en wijze van bouwen bevat. Dit inwendig gebouw, dat in het andere als in een' koker zit, schijnt omtrent twee derde van het geheel te bevatten en is fraai gebouwd. De stof, uit welke het gemaakt is, is een harde gele zandsteen, duurzamer dan die, welke dit gebouw eeuwen lang beschermde, en thans van dezelve gevallen is. Mogelijk heeft een koning van *Ethiopië*, jaloers op den roem van eenen zijner voorvaderen, dit gedenkteeken met een ander overtrokken, om voor zich zelve zulk een gedenkteeken te stichten.

In

In grootte volgen op deze piramide andere van acht en tachtig, zes en tachtig, vijf en tachtig en twee en tachtig voet in het vierkant; de hoogste onder deze bereikt vier en zeventig voet. De lengte der ruimte, op welke al deze piramiden staan, bedraagt omtrent duizend voet. Zij schijnen ouder te zijn, dan die van *Dschebel el Beckel*, en zijn over het algemeen slechter bewaard gebleven, dan de vervallenste te *Saccara*, dat men gedeeltelijk aan den wekeren zandsteen moet wijten. Vele dezer zijn geheel in bouwvallen veranderd, en zelfs de beter bewaarden hebben haar uitwendig bekleedsel verloren. In plaats van cement schijnt men leem gebezigd te hebben. WADDINGTON besloot uit sommige zeer groote steenen, die hij naast eene der oostelijke piramiden vond, dat zij naar het zuidoosten eenen ingang moesten gehad hebben, maar hij kon geen middel bezigen om in dit punt iets zekers te bepalen.

Ten slot merkt WADDINGTON aan, dat de stad, tot welke de beschrevene ruïnen eens behoord hebben, niet, zoo als men mogelijk uit den tegenwoordigen naam *Merawe* zou kunnen besluiten, het oude *Meroë* (want dit heeft BRUCH reeds een weinig ten noorden van *Schendy* gevonden) maar *Napata* geweest is, dat ten tijde van keizer AUGUSTUS de hoofdstad van *Ethiopië* was.

Hebben wij nu onze lezers een overzicht medegedeeld van de merkwaardigste ontdekkingen der Egyptische oudheden, zoo als die in de laatste tien jaren door verscheidene reizigers aan de oevers van den *Nyl* en in de nabuurschap dezer rivier opgespoord zijn, thans zullen wij hun kortelijk bekend maken met de natuurlijke gesteldheid en den tegenwoordigen toestand van *Egypte*, zoo als deze in onzen tijd onder den tegenwoordigen beheerscher MEHEMED ALI bestaat.

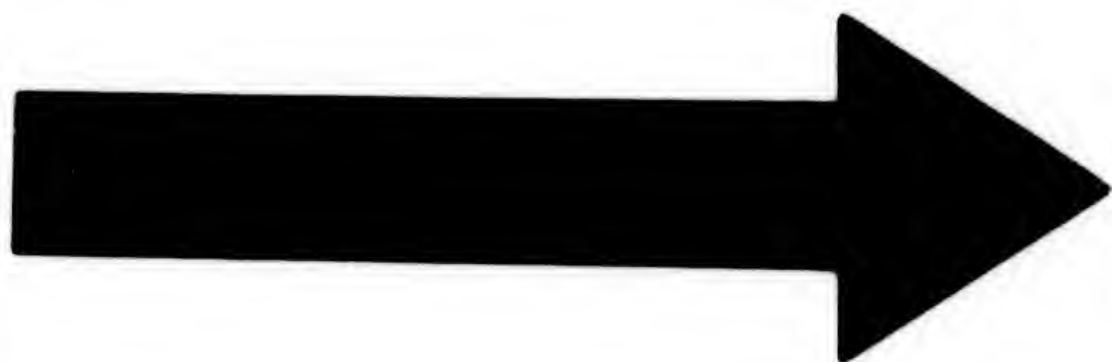
Egypte zou zonder de jaarlijkse overstroming van den *Nyl*, die van het zuiden naar het noorden door dit land loopt, eene even zoo onvruchtbare woestijn zijn, als de uitgebreide streken, die het van de beide zijden dezer rivier insluiten. Er valt toch slechts zeer zelden regen in *Egypte*. Van Maart tot November is de dampkring droog en de lucht zonder wolken. Dewijl dit land tuschen den vier en twintigsten en twee en dertigsten graad noordelijke breedte ligt, zoo heeft het eene Aequators hoogte van acht en vijftig tot zes en zestig graden. De zon staat dus in die maanden, in welke zij het noordelijk halfrond doorloopt, niet ver van het toppunt, ja ten tijde van den zonnestand zeer kort bij hetzelfde, en zelfs in December, wanneer zij den Steenboks keerkring bereikt, heeft zij
steeds

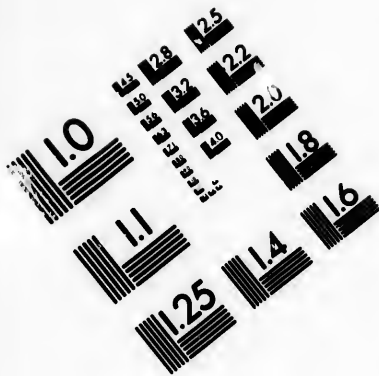
steeds nog eene middagshoogte van $34\frac{1}{2}$ tot $42\frac{1}{2}$ gr. Daarom is dan ook de gemiddelde warmte van Maart tot September 25 tot 26 gr. van REAUMUR (60 gr. FAHRENHEIT), en in de overige maanden 12 tot 13 gr. van REAUMUR (60 gr. FAHRENHEIT). De nachten zijn doorgaans koel, en er valt een sterke dauw. Het gevaarlijkste voor de gezondheid der inwoners en den wasdom der vruchten zijn de over de naburige woestijnen waaijende winden *Sammum* (*) en *Chamasin*.

De heer LARREY, opperheelmeeester bij den staf der Fransche armée in de jaren 1798 tot 1800 onderscheidt in *Egypte* vier bepaalde jaargetijden. Het eerste begint den twintigsten Augustus, wanneer de *Nyl* het eerste buiten zijne oevers treedt. Deze overstroming neemt toe tot de nachtevening in den herfst. Het lager gedeelte van *Egypte*, van *Cairo* tot aan de zee, vertoont dan een uitgestrekt meer, uit hetwelk de steden en dorpen als eilanden oprijzen. Tegen het einde van September valt het water, en de vruchtbare grond wordt nu bebouwd. LARREY noemt dit jaargetijde het *vochtige*. Westewinden en dikke nevelen heerschen dan en telen de bekende, aan *Egypte* eigene, oogziekte (*Ophthalmie*), koortsën, loop en zinkings.

Het

(*) Zie eerste Deel, bl. 205—217.

Het tweede jaargetijde begint met December en duurt tot Maart. De heerschende wind is de oostenwind. De nachten zijn koel, maar over dag heeft men eene warmte van 16 tot 40 gr. van REAUMUR. Alles kiemt en groeit dan welig en spoedig. Dit is de lente van *Egypte*. LARREY noemt dit het vruchtbaar jaargetijde. Dit is gezond, als men zich slechts niet aan de koule nachtlucht blootstelt.

Van het begin van Maart tot het einde van Mei duurt het jaargetijde des *Chamsins*. De oostenwinden, die gedurende de lente de hitte temperden, veranderen allengs in eenen schadelijken, heeten en droogen zuidenwind, die eindelijk vijftig dagen aanhoudend blaast, en hiervan zijnen naam *Chamsin* heeft ontvangen. Hij voert onafmetelijke wolken van zeer fijn stofachtig zand mede, die de zon verduisteren en de lucht eene geheel eigene ligtblauwe kleur geven. Door de groote droogte wordt al het houtwerk dor, krimpt en springt; de planten verwelken, en de afgematte, zieke, neerslagtige inwoners verlaten de straten en markten, en sluiten zich op in hunne woningen. De heer RUPPEL heeft onlangs bewezen, dat deze wind zeer elektriek is.

Het vierde jaargetijde, hetwelk LARREY dat der *regelmatige winden* (*) noemt, begint in het mid-

(*) Eigenlijk *Saisons d'été*. Deze benaming komt van

midden van Junij en duurt tot het begin der overstroming van den Nyl. De wind is in de eerste weken veranderlijk, maar zet zich, dan tegen de hondsagen in het noorden vast, en waait nu regelmatig uit deze streek, zoodat hij met den opgang der zon begint en veers met den ondergang der zon gaat leggen. Niettegenstaande de koelte, die deze winden veroorzaken, is dit jaargetijde echter, uit hoofde van den hoogen stand der zon, het heetste, maar daar de lucht zuiver en droog is, ook het gezondste van het gansche jaar.

De grond, die door het Nylwater bedekt geweest is, is zeer vruchtbaar, en hoewel hij reeds meer dan drie duizend jaren onafgebroken jaarlijks

van het Grieksch *ἔρως*, zoo als reeds de oude Grieken de voornoemde winden noemden. Vele reizigers, en onder deze ook LARREY, denken, dat deze winden de reden zijn van de in dezen tijd in *Ethiopië* en *Abysinië* zoo veelvuldig vallende plasregens, die, zoo als bekend is, de overstroming van den Nyl voortbrengen, omdat de waterachtige dampen, die zij uit de *Middellandsche Zee* medevoeren, zich tegen de bergen dezer landen verdikken en in wolken veranderen. Maar andere natuurkundigen meenen, dat deze uit de *Middellandsche Zee* medegevoerde dampen niet voldoende zijn, om zulke zware regens te veroorzaken, en denken dus veeleer, en waarschijnlijk te regt, dat de meeste dampen tot dit einde door de zuiden- en zuidwestenwinden uit den *Indischen* en *Atlantischen Oceaan* aangevoerd worden.

DE VERT.

lijks een of ook wel twee oogsten heeft opgeleverd, en geene andere mesting ontvangt dan het slijk, dat de *Nyl* achterlaat, zoo schijnt zijne vruchtbaarheid evenwel geene merkbare vermindering ondergaan te hebben; maar deze vruchtbaarheid van *Egypte* schijnt evenwel, inzonderheid in die streken, die door het *Nylwater* niet bevochtigd worden, veel te hoog geschat te worden. De *tarweoogst* vooral is zeer middelmatig en levert slechts een zes- of achtvoudigen oogst op. De grond van *Egypte* schijnt het best geschikt te zijn voor de *mais* en *durrak*, en deze beide soorten van graan, gepaard met *rijst*, *linzen* en eenige *groenten*, zijn het voornaamste voedsel van negentien deelen der bevolking van *Egypte*, dewijl het telen van tarwe een monopolie van den onderkoning is en meerendeels buiten het land wordt gevoerd. Evenwel is deze uitvoer thans zoo sterk niet meer, dan voor acht of tien jaren, toen er niet minder dan acht tot negen honderd schepen jaarlijks uit de haven van *Alexandrië* naar *Marseille*, *Genua*, *Triest*, *Malta* en *Konstantinopel* zeilden en kontant geld of Europeische waren naar *Egypte* bragten. Een Engelsch koopman beproefde eerst in het jaar 1821 eene lading *lijnzaad*, om olie te slaan, uit *Egypte* naar *Engeland* te voeren. Niettegenstaande de hoogere vracht, die dubbel zoo veel was als de Russische, vond men evenwel, dat dit een zeer

voor-

voordeelig artikel van invoer voor *Engeland* zijn zou, indien het slechts van de zware belasting der *quarantaine* kon bevrijd worden, die bij den invoer van het Russisch lijnzaad geen plaats had. Deze belasting werd dan ook dra door de regering aanmerkelijk verminderd, en de invoer van Egyptisch lijnzaad in *Engeland* is sedert zoo toegenomen, dat die in het jaar 1823 reeds vijf en twintig duizend Quarters bedroeg, en alleen meer dan twintig Britsche vaartuigen bezig hield.

Onder alle voortbrengfelen van *Egypte* is binnen kort de *boomwol* of *katoen* het belangrijkste artikel voor den koophandel en ambachten van *Groot-Brittannië* geworden. Ik bedoel hiermede niet de bekende grovere foort, die reeds sedert lang in *Egypte* is geteeld geworden, maar eene veel voortreffelijkere, die men uit *Brazilisch* zaad voortbrengt. De eerste proeve met dit zaad nam men, op bevel van den Pacha, in 1822, en de oogst bedroeg vijf en twintig duizend zakken, ieder tot twee centenaars. Eenige balen, die tot eene proeve naar *Liverpool* gebracht werden, verkocht men voor elf tot zeven-
 tien pences (twaalf pences zijn een Engelsche schelling of omtrent twaalf stuivers van onze munt) het pond; vele duizende ponden gingen naar *Frankrijk*, *Italië*, de *Nederlanden* en het zuidelijk *Duitschland*. In het jaar 1823 was de oogst van de boomwol zoo groot, dat men, niette-

genstaande datgene, wat de landen, aan de *Midde-landsche Zee* gelegen, besteld hadden, evenwel nog ruim vijftig duizend balen overhield, die naar *Engeland* uitgevoerd konden worden. De Pacha breidt de teelt van dit voordeelig gewas nog steeds verder uit, zoodat *Egypte* binnen korten tijd, voor *Engeland*, zoo veel boomwol zal leveren, als dit land thans uit *Amerika* haalt. Door de herstelling en zuivering der oude kanalen, zoowel als door het graven van nieuwe, is in het algemeen de bebouwbare grond van laag *Egypte* zeer vermeerderd geworden.

Benevens de boomwol mag men ook de zijde en het vlas onder de artikelen van uitvoer van *Egypte* rekenen. De Pacha toch heeft aan de zijdeteelt groote sommen besteed. In *Wady Toummilat* zijn plantaadjen van meer dan een miljoen moerbeziënboomen, die door duizend raderbronnen bevochtigd worden. De gansche inrigting kost vijf en veertig duizend beurzen, iedere beurs op vijf honderd piasters gerekend. Zes duizend osen en twee duizend werklieden werden voorheen gebezigd, om het water in de groote en kleine kanalen te brengen, en dit kostte jaarlijks vier duizend acht honderd beurzen. Maar sinds het kanaal van *Zakazik* voltooid is, wordt een gedeelte der moerbeziënplantaadjen zonder raderbronnen bevochtigd, en de jaarlijksche kosten bedragen thans slechts een duizend vier honderd beur-

beurzen. Niettegenstaande deze mitgestrekte plantadjen van moerbeziënboomen, was de opbrengst der zijde in 1819 niet grooter dan negen honderd Oka's (eene Oka is dertig duizend een honderd zeventig Nederlandsche aren), dewijl men uit onkunde der behandeling, de boomen te sterk bevochtigd had. De bladeren sproten te laat uit en het grootste gedeelte der zijdewormen ging door gebrek aan voedsel verloren. Andere hinderpalen van de zijdereelt zijn de muggen, die vele rupsen dooden, en de *Chamsin*, door wien vele boomen verdorren. — De uitvoer van het *glas* bedroeg in de laatste jaren dertig duizend centenaren; het meeste ging naar *Italië* en *Turkië*.

In *Oppeer-Egypte*, in het landschap *Minyeh*, legt men zich vooral sterk toe op het planten van *suikerriet*. De onderkoning heeft te *Reyremoun* bij *Minyeh* eene Engelsche suikerraffinaderij en eene rumstokerij laten aanleggen. Intuschen vinden de Egyptenaren de op de Engelsche wijze geraffineerde suiker niet naar hunnen smaak. *Indigo*, *Safflor* en *Henna* worden ook voor rekening van den onderkoning sterk gebouwd. In het schoone landschap *Fayoum* slagen de *wijnstok* en de *olijfboom* heerlijk.

Met regt merkt echter onze Schrijver, de heer MENGINE, aan, dat de onmiddellijke tusschenkomst van MEHEMED ALI bij iedere soort van

van plantsoen en teelt, niet geschikt is om den ijver en de werkzaamheid der Egyptenaren zeer te bevorderen, dewijl in dit land de boer weltevreden moet zijn, als hij slechts zoo veel *durrah* en *mais* voor zich zeiven bouwen kan, als hij tot onderhoud van zijne huishouding noodig heeft. Voorheen vergenoegden zich de onderkoningen van *Egypte* met de ontvangst der *miri* of grondbelasting, die geëvenredigd was aan den aard van den grond. Maar MEHEMED ALI heeft zelf een groot gedeelte van den bruikbaren grond in bezit genomen, en den vorige eigenaren eene soort van lijfrente gegeven, die echter in vele gevallen niet eens naauwkeurig betaald wordt. Daar dit jaargeld ook slechts zoo lang duurt als de eigenaar leeft, zoo zijn zijne kinderen, als hij geen meer vermogen heeft, na zijnen dood bedelaars. De onderkoning heeft zich voornamelijk meester gemaakt van die landerijen, die voorheen behoorden aan de Mamelukken, of aan zekere gestichten ter spijziging van armen, of tot onderhoud der moskéen, scholen en algemeene bronnen, zoowel als van die, welke de eigendom waren der Scheiks en van eenige andere bijzondere personen. Ja zelfs de eigenaren van die landerijen, welke de Pacha hun heeft laten behouden, zijn niet eens meester over derzelver voortbrengselen. Hij behoudt het regt van voorkoop, en zij mogen niet eerder over hunne

goe-

goederen beschikken, voor dat zijne ambtenaren het noodige, en wel voor eenen door hen zelven bepaalden prijs, uitgezocht hebben. Hieruit kan men het groot verschil verklaren, dat, volgens den heer MENGIN, tuschen de vruchtbare velden en tuinen, en den ellendigen toestand der dorpen en derzelver bewoners alom gezien wordt. Wat nu de *Fabrieken* en *Manufakturen* betreft, ook deze worden grootendeels voor rekening van den onderkoning bewerkt. Hij levert de ruwe stof, bestaande uit zijde, boomwol en vlas, en de wever wordt stukswijze betaald. In de magazijnen wordt alles gestempeld, en slechts gestempelde goederen mogen in het land verkocht en uitgevoerd worden. Het vlechten van biezen zelfs is niet eens uit de monopolie van den onderkoning gesloten. Zijne twee hoofdfabrieken, eene linnenweverij en het bewerken der boomwol, zijn te *Cairo* en te *Boulak*. Men kan ligt beseffen, dat voor het overige hier alles, in vergelijking met *Europa*, nog zeer achterlijk is. De onderkoning is zelf nog een vreemdeling in de eerste beginselen der Staats-huishoudkunde. Zijne fabrieken met hare stoomwerktuigen, tot welkers stoking *Egypte* noch hout noch steenkolen levert, staan onder het bestuur van eenige Franschen, die uit baatzuchtige beweegredenen hem gestadig tot nieuwe ondernemingen van dezen aard aansporen, niettegenstaande hij dezelve

wa-

waren, voor het vijfde gedeelte van den prijs, die zij hem kosten, uit *Engeland* en van elders krijgen kon. Zijne denkbeelden, betreffende de Staats-huishoudkunde, komen, volgens den heer *MENGIN*, vrij wel overeen met die van den boer in de fabel, die zijne gans slagte, en zich verwonderde, dat hij geene gouden eieren in haren buik vond. Zijne prijzenswaardigste verdienste, maar deze is zeker ook groot, is, dat hij de Europeſche beſchaving genegen is, en die onder zijn volk poogt te verſpreiden. Voor het overige mag ik hier eenen grooten hinderpaal niet verzwijgen, die het opkomen der ambachten met Europeſche werktuigen, altoos in den weg zal ſtaan. De allerfijneſte zandſtof, met welke de dampkring ſteeds vervuld is en tegen welke niets beveiligd, doordringt het raderwerk en alle ſijne deelen der werktuigen, zoodat, als zij niet ſchouderlijk gereinigd worden, dat veel tijd kost, zij niet ſlechts in hunne werking belemmerd worden, maar ook dra ſtilſtaan moeten. Uit hoofde der groote hitte en droogte, vooral in den tijd van den *Chamsin*, ſpringt en krimpt hier ook het hout zeer ligt, en de draden in de katoenſpinnerij breken elken oogenblik. Men zet vaten met water gevuld, onder de werktuigen, om den dampkring vochtiger te maken.

Het *arsenaal*, in de citadel van *Cairo* gelegen, is zeer aanzienlijk, een Franchman heeft het

het opzigt, en onder zijn bestuur werken hier omtrent zes honderd menschen. Hier heeft de Pacha ook eene geschutgieterij en een' kruidmolen laten aanleggen. *Egypte* levert, behalve de houtskolen, de noodige stoffen ter bereiding van het buskruid. Salpeter wordt alom in de woestijn en in de Natronmeren gevonden, en men heeft tusfchen den *Nyl* en de *Rooide Zee* verscheidene zwavelmijnen ontdekt (*).

De herstelling der oude kanalen en het aanleggen van nieuwe, zijn ondernemingen, welkers weldadige gevolgen voor *Egypte* algemeen gevoeld en dankbaar erkend worden. Onder deze verdient vooral de aandacht der reizigers het sedert korten tijd eerst voltooide kanaal van *Mahmudiah*, dat de haven van *Alexandrië* met den *Nyl*, bij *Fuah*, vereenigt, en door middel van hetwelk alle ter uitvoer bestemde voortbrengfelen van *Egypte*, thans gemakkelijk en veilig naar de plaats hunner lading gebragt kunnen worden. Toen in den winter van 1817 bijna door geheel *Europa* gebrek aan koren heerschte, zeilde een aantal schepen naar *Egypte*, waar overvloed van graan voorhanden was. Maar de zandbank aan den

(*) Het kruidmagazijn te *Cairo* sprong in 1824, en hierdoor werd niet alleen de citadel bijna geheel verwoest, maar ook meer dan vier duizend menschen gedood.

den mond van den *Nyl*, bij *Rofetti*, en het stormachtige weder langs de kusten, belette de verkeering met de haven en het binnenste des lands, en dus moesten van ruim drie honderd vaartuigen, nadat zij lang te vergeefs gewacht hadden, verscheidene slechts met eene halve lading, ja andere alleen met ballast, weder vertrekken, en het verlies was dus zeer groot. Bij deze gelegenheid werden de voordeelen van een bevaarbaar kanaal in deze streken, den Pacha onder het oog gebragt, en hij liet nu terstond dit werk beginnen. Elk, die in *Neder-Egypte* werken kon, werd ontboden, en ieder den loon van eene maand vooruit betaald, opdat hij zich van levensmiddelen zou kunnen voorzien. Ieder dorp en district werd zijn aandeel aan dit werk naauwkeurig aangewezen. De Arabieren kwamen met troepen van duizenden, ja van tienduizenden onder hunne Scheiks, en verdeelden zich langs de linie van het kanaal, dat gegraven worden zou, en het is zeker, hoe overdreven dit ook in den eersten opslag mag schijnen, dat somtijds meer dan twee maal honderd vijftig duizend menschen te gelijken tijde aan dit werk bezig waren. In zes weken was de geheele uitgraving voltooid en de arbeiders trokken nu provvisoneel weder naar hunne woningen. In den volgenden herfst echter, toen de jaarlijkse overstroming voorbij was, werden weder eenige duizenden ont-

ontboden, om het metselwerk te verrigten en het kanaal geheel vaarbaar te maken. Het is bijna acht en veertig Engelsche mijlen lang, negentig Engelsche voeten breed, en heeft eene diepte van vijftien tot achttien zulke voeten. Op den zevenden December van 1819 werd het geopend.

De oprigting van hoogere en lagere scholen, de verdraagzaamheid en bescherming, die de belijders van allerlei Godsdienst in *Egypte* thans genieten, de invoering der inenting met koepokstof, en verscheidene andere Europeesche geneeskundige inrigtingen, de zorg voor de openlijke bronnen, en vele andere weldadige ondernemingen, zullen den onderkoning steeds tot groote eer strekken. Evenwel zijn zijne Muhammedaansche onderdanen over deze nieuwigheden zeer misnoegd, en haten zoowel den onderkoning als de hem omringende Europeanen, die hem hiertoe aansporen. Hoewel hij de Europeanen begunstigt, zoo maakt hij echter, wat het regt betreft, geen onderscheid tusschen Christenen, Heidenen en Muhammedanen.

Aan het hoofd van het ganfche burgerlijke en regterlijke bestuur van *Egypte* staat de *Kiaya-Bey*, voor wien alle foorten van klagten en aanbrengingen gebragt kunnen worden. Onder hem staan alle burgerlijke en regterlijke onderhoorigen. De Aga der Janitsfaren waakt voor de orde op die plaatsen, waar troepen liggen, en vooral voor

de orde onder dezelve. De Aga der Policie heeft het opzicht over die onderdanen, die niet tot den soldatenstand behooren, en houdt voornamelijk het gepeupel, dieven, roovers en hoeren in het oog. Deze laatste moeten ook eene bijzondere belasting betalen. De opzigter der markten (*Motchecéb*) houdt het opzicht over maten en gewigten. De Pacha-Aga leidt de patrouilliën, en ontvangt de berigten, die de spionnen in de koffijhuizen, op de markten (*Bazar's*) en elders verzamelen. Al deze Staats-ambtenaren en hunne onderhoorigen ontvangen thans vaste traktementen en mogen geenerlei gerigtskosten berekenen. Bovendien is er nog in ieder kwartier van *Cairo* eene soort van vrederegter aangesteld, die in zijne nabuurschap voor orde en rust zorg moet dragen, kleine verschillen beslist, enz. Het gevolg hiervan is, dat thans de straten van *Cairo* ook even zoo veilig zijn, als die van eene Europeesche stad, behalve bij oproer van volk en soldaten, dat hier somtijds nog voorkomt, maar ook spoedig weder gedempt wordt.

De Porte zendt jaarlijks eenen *Kadi* naar *Cairo*, die daar gedurende een jaar opperrigter is; in het volgende jaar bekleedt hij denzelfden post te *Dschedda*, en in het derde jaar keert hij naar *Konstantinopel* terug. De Scheiks staan onder dezen *Kadi*, maar zij houden hunnen post zoo lang zij leven. Zij onderzoeken voorloopig de

de betwiste regtszaken, hooren de partijen en de getuigen, en zeggen dan hunne meening over het gansche beloop, dat de *Kadi* dan volgt of verwerpt. In belangrijke rechtsplegingen woont de *Kadi* zelf de vergadering, van het begin af, bij. De *Scheiks* hebben ook dan slechts eenen invloed van eenige beteekenis, als de *Kadi* dien hun vrijwillig geeft. De proceskosten mogen nooit meer dan vier van het honderd bedragen, en de veroordeelde moet die ook terstond betalen. Deze geregtskosten behooren den *Kadi*, die slechts een vijfde gedeelte van deze aan zijne medehelpers, de *Scheiks*, afstaat. Hij trekt ook nog eenige inkomsten van den onderkoning, deze betaalden hem voorheen de moskéen, eer de onderkoning hare eigendommen bij zijne kroongooderen voegde. — Bovendien is deze *Kadi* ook oppernotariss, en maakt voor twee ten honderd van de waarde der goederen, contracten over het verkoopen van grondstukken, verzegelt dezelve en bewaart die in zijn archief.

De *Kaznadar* heeft het gansche financiewezen onder zijn opzicht, en de *Divan Effendi* het bestuur over het koren, dat buiten het land verkocht wordt. De *Selikdar* voert het bevel over de lijfwacht van den onderkoning. De *Anakdar Agasfi* is opzigter der roerende goederen in het paleis van den onderkoning. De bevelhebber der citadel moet register houden

over den voorraad van de in of buiten *Egypte* gebruikte en verkochte naturalien van den onderkoning, dewijl deze voorraad onder hem berust. Al deze Staatsdienaren zijn tevens hooge ambtenaren van het hof en trekken aanzienlijke traktementen. In sommige gevallen vormt de onderkoning uit deze een Staatsraad en vraagt hun om hunne meening. Onder de een duizend vijf honderd personen, die tot de hofhouding behoorren, telt men vier honderd Mamelukken en zes honderd man lijfwacht te voet. Hunne kleeding is prachtig, vooral op feestdagen.

Het gansche heer van den onderkoning van *Egypte* was, volgens den heer MENGIN, in 1823, op de volgende wijze verdeeld:

	men infanterie.	ruiters.
de armée in <i>Arabië</i> bestond uit	1300	en 1200.
- <i>Nubië en Sennaar</i>	3400	- 2000.
- <i>Kordofan</i>	2000	- 1400.
- <i>Opperv-Egypte</i>	600	- 800.
Bezetting van <i>Cairo</i>	500	- 2000.
— — — <i>Alexandrië</i>	300.	
— — — <i>Rosette</i>	150.	
— — — <i>Burlos</i>	50.	
— — — <i>Abukir</i>	60.	
— — — <i>Damiette</i>	200	- 60.
— — — aan den Nylarm van <i>Damiette</i>	400	- 500.
— — — — Nylarm van <i>Rosette</i>	600	- 900.
— — — — <i>Delta</i>	300.	
— — — — <i>Damanhour</i> . . .	150.	

De

De artillerij bestaat uit dertig veldstukken en een duizend twee honderd kanonniërs. Het spreekt echter van zelf, dat hij deze troepen, in tijd van nood, aanmerkelijk vermeerderen kan.

De stad *Cairo*, eigenlijk *El Kahera*, dat is de *Zegenrijke*, heeft omtrent een en dertig duizend huizen, van welke echter, volgens MENGINE, slechts vijf en twintig duizend bewoond zijn. Zij werd door GAUBAR, een veldheer in den dienst van den eersten Kalif uit het geslacht der Fatimiten, in het jaar 968 na de geboorte van CHRISTUS, aangelegd. De beroemde *Sala-din* omringde haar het eerst met muren. Zij is echter sedert de verovering van Sultan SELIM, in het jaar 1517, zeer vervallen. Bovendien moest *Cairo* ook daardoor reeds verminderen, dat de Portugezen de vaart om de *Kaap de Goede Hoop* ontdekten, waardoor de koopsteden van *Egypte* hare belangrijkheid, tot hiertoe gehandhaafd, verloren. *Cairo* heeft ook onder de regering van den tegenwoordigen onderkoning niet toegenomen. De weinige gebouwen toch, die hij heeft laten oprigten, zijn ligt gebouwd, met dunne muren, die geene bescherming geven tegen de drukkende hitte van *Egypte*. Ook bezitten deze huizen geene fraaije terrasfen, waar men des nachts koelte genieten en des morgens de frische lucht kan inademen. De vele vakken in de muren zijn broeinesten voor allerlei ongedier.

dierte. De nieuw aangelegde tuinen hebben noch fonteinen noch boschjes.

De bevolking van *Cairo* bestaat, volgens den heer MENGIN, uit twee maal honderd duizend zielen (*). Zij is, gelijk die van *Egypte* doorgaans, zeer gemengd. De meeste oplettendheid verdienen de *Kopten*, hoewel deze geenszins het grootste gedeelte der inwoners uitmaken. De overeenkomst, die er heerscht tuschen hunne wezenstrekken en der beeldtenissen van de oude Egyptenaren, bewijst reeds, dat zij van deze afstammen. Onder deze zijn er omtrent honderd vijftig of honderd zestig duizend nog getrouw gebleven aan den Christelijken Godsdienst. Zij zijn door het gansche land verstrooid, omtrent tien duizend leven in *Cairo*. De tegenwoordige Christelijke *Kopt* blijft nog steeds gehecht aan de oude vaderlijke gewoonten. In geheel *Egypte*, uitgenomen *Alexandrië*, is de besnijdenis der zonen en dochteren ingevoerd. Hunne vrouwen dragen den sluier, zelfs in tegenwoordigheid harer naaste bloedverwanten. Zij zijn hunne gees-

(*) De generaal MINUTOLI schat het getal der zielen van *Cairo* en *Boulak* zamen op iets minder dan drie maal honderd duizend. Dat vele schrijvers dit getal voor veel groter houden, wordt veroorzaakt door het onbeschrijfelijk gewoel, dat in alle straten dezer ruime stad van den morgen tot den avond plaats heeft.

DE VERT.

telijken zeer gehoorzaam. Voorheen waren zij dikwijls de rentmeesters der openbare en bijzondere goederen, maar heden zijn velen slechts bezoldigde schrijvers bij de financiën. De priesters zijn gehuwd, maar noch zij noch hunne weduwen mogen een tweede huwelijk aangaan. De *Kopt* trouwt niet buiten zijnen stam. De bruidegom belooft de bruid bij het sluiten van het huwelijk eene som gelds, van welke zij de eene helft terstond ontvangt, maar de andere helft is tot hare begrafenis bestemd. De jonge *Kopt* kent zijne bruid slechts uit verhalen; zijn deze nu gunstig, dan verzoekt hij om hare hand, en zendt haar tot dat einde door eene zijner naastbestaanden eenige stukken goud. Neemt zij deze aan, dan is dit een teeken van hare toestemming. Er heerscht bij het huwelijk deze zonderlinge gewoonte, dat er, als de vrouw voor het eerst in de woning van haren man treedt, een hamel wordt geslagt, in wiens bloed zij dan hare voeten zet. Men beschouwt het als een groot geluk vele kinderen te bezitten. De meeste Koptische meisjes trouwen tuschen haar tiende en twaalfde jaar. Iedere getrouwde vrouw draagt eenen zwarten, en ieder meisje eenen witten sluier. Om trent vijf duizend *Kopten* hebben zich met de Roomsche Kerk vereenigd. Hun toestand, onder den druk der Turken, is zeer beklagenswaardig. De arme landman leeft het erbarmelijkst.

De bevolking van *Cairo* bestaat, behalve uit de Kopten, uit Turken, Arabieren, tot de leer van MUHAMMED wedergekeerde Wechabieten, Joden, Grieken, Armeniërs, Maroniten, Levantische Roomsche, en sedert de regering van den tegenwoordigen Pacha ook uit vele Europeanen. De Turken in *Egypte* zijn volkomen gelijk aan hunne landslieden, die elders wonen. In *Cairo* en in de zeesteden schijnen zij echter eenigzins verdraagzamer te zijn. Velen zijn in den koophandel en handwerken zeer bekwaam en ijverig. Er zijn, gelijk bekend is, in *Egypte* twee klasfen van Arabieren, namelijk de Beduïnen en de Fellah's. De eerste, de Arabieren der tenten, verbeelden zich, hoewel zij roovers waren, dat zij, voor de komst van den tegenwoordigen onderkoning, veel edeler waren, dan de laatste. Maar de thans regerende onderkoning heeft dezen trots aanmerkelijk gefnuikt, zoodat de meeste hunner nu leven moeten van het verhuren hunner kamelen, tot het dragen van waren en van andere takken der veeteelt. Zij zijn, gelijk de Fellah's, zeer matig, en kennen daarom ook weinige ziekten, ook zijn zij grootendeels bevrijd van de in *Egypte* inheemsche oogontstekings (*Ophthalmie*). Het hoofdvoedsel der Arabieren is dadels, brood van *Dorra*, melk en water. In *Cairo* drinken zij echter, niettegenstaande het verbod van hunnen Profeet, ook sterken drank, als zij dien slechts krijgen kunnen.

De

De Fellah's, die het grootste gedeelte der bevolking van *Egypte* in de dorpen uitmaken, zijn, volgens MENGINE, landbouwers, en waarschijnlijk reeds sedert lang een mengelmoes van eigenlijke Arabieren, oude Egyptenaren en Syriërs. Wij hebben onze lezers reeds hier boven verscheidene hunner eigenheden medegedeeld. Er leven thans in *Egypte*, aan den regter oever van den *Nyl*, zes en twintig Arabische stammen, van welke twee duizend acht honderd acht en twintig te paard zitten, en vier en twintig duizend negen honderd vijftig geene paarden hebben. Aan den linker oever van den *Nyl* leven vier en twintig omzwervende stammen van Arabieren, die twee duizend negen honderd vijf en vijftig ruiters en tien duizend negen honderd zeventig man voetvolk kunnen leveren.

De Joden bewonen in *Cairo* een eigen kwartier, dat echter niet onder de aangenaamste deelen der stad behoort en zeer ongezond is. Als de pest uitbarst, dan is doorgaans de vraag, of zij niet in den Jodenhoek zich allereerst vertoond heeft. Evenwel beminnen de hier wonende Joden dit hun verblijf zeer, en toen de heer MENGINE, na zijne terugkeering, eens eene Egyptische Jodin te *Parijs* ontmoette, vroegde zij hem op eenen weemoedigen en verlangenden toon: ach, mijnheer! waar is *Cairo*? waar is het kwartier der Joden? — In *Cairo* wonen omtrent

vijf duizend Joden, en in de overige deelen van *Egypte* ruim duizend. Zij worden zeer door oogziekten geplaagd en het menigvuldig gebruik van Sesamolie bedekt hun gezigt met puisten. Zij staan niet onder de Policie der stad, en kunnen, zonder dat zij eene schatting behoeven op te brengen, koopen en verkoopen, wat zij willen.

De Armeniërs zijn in *Egypte*, vooral na de vernietiging van het rijk der Mamelukken, zeer vermeerderd, en een groot aantal is uit *Konstantinopel* herwaarts gekomen. Zij gelijken naar hunne broederen in de overige Oostersche landen, drijven koophandel, houden hunne boeken in de Armenische, maar spreken de Turksche taal.

Wat de Grieken betreft, zoo moet men de geunieerde van de niet geunieerde wel onderscheiden. De geunieerde of Roomsche Grieken stammen eigenlijk af uit *Syrië*, en inzonderheid uit *Damaskus*. *Syrië* noemt men in *Egypte*, dat gedeelte der *Levant*, dat bij *Gaza* begint en bij *Aleppo* eindigt. De gehuwden hebben een eigen kwartier in de stad, maar de ongehuwden leven gemeenschappelijk in zoogenoemde *Okels* (herbergen). Deze geunieerde Grieken hadden weleer over het regtsgebied met den Patriarch van *Konstantinopel* meermalen hevigen twist, die eindelijk door een verdrag beslist is, volgens hetwelk zich de geunieerde Grieken verbonden, om aan den Patriarch jaarlijks drie hon-

honderd piasters te betalen. Zij trouwen slechts met hunne geloofsgenooten.

Verscheidene *niet geunieerde* Grieken zijn nog afstammelingen van de aloude Grieksche volkplantingen in *Egypte*. Hunne gelaatstrekken zijn heden nog zeer Grieksch, en hunne hoofdkleur is niet zoo verbrand, als bij de Arabieren. Eene tweede klasse der niet geunieerde Grieken is, ten gevolge van gunstige handelsbetrekking en het wel slagen hunner ambachten, herwaarts gekomen, of is in den laatsten oorlog met de Porte naar dit gewest vertrokken. In regtsgedingen staan zij onder de Turksche overheid, maar in zaken, die den Godsdienst betreffen, onder hunnen Patriarch. Twee hunner kloosters zijn zeer geacht, zelfs bij de Turken. Het eene is het *St. George-klooster* te *Oud-Cairo*, want men gelooft, dat de monniken van dit klooster krankzinnigen en andere Chronische zieken, zoowel onder Christenen als onder Muzelmannen, genezen kunnen. Het tweede is het klooster van den berg *Sinai*, dat MUHAMMED in het tweede jaar der *Hegira* eenen vrijbrief schonk.

De Europeanen of Franken, zoo als zij door geheel *Turkië* genoemd worden, zijn meestal herwaarts getrokken uit de landen aan de *Middellandsche Zee* gelegen, zij zijn óf kooplieden óf in de fabrieken van den Pacha aangesteld. Hun getal bedraagt naauwelijks duizend, de eene helft

helft woont te *Cairo*, de andere te *Alexandrië*. De Venetianen hebben in *Egypte* de eerste Europeſche volkplanting opgerigt, en naderhand zijn hen andere Europeſche volken gevolgd. Alle Franken ſtaan onder hunne Conſuls, en door middel van deze onder de wetten van hun vaderland, zoowel als onder de algemeene wetten der policie voor de havens der *Levant*. De belangrijkſte Conſuls in *Egypte* zijn de Franſche, Engeliſche en Spaanſche, deze worden onmiddellijk door hunne hoven benoemd. Maar de overige Conſuls integendeel, zoo als bij voorbeeld, de Nederlaanſche, Ooſtenrijksche, Ruſſiſche, Pruuiſſiſche, Zweedſche, Deenſche en Napeliſche, krijgen ſlechts hunne aanſtelling van de Afgezanten hunner hoven bij de Porte. Ieder Conſul is rigter over al zijne in *Egypte* aanwezende landgenooten, en kiest uit de vermogendſte en beſchaafdeſte van dezen van twee tot vier bijzitters. Dit gerigt veroordeelt tot boeten, gevangenne-
 ming en ballingschap. Bij grootere misdaden plagt men den ſchuldigen naar *Europa* te zenden. Geen Europeaan betaalt hier belastingen, behalve eene kleine bijdrage tot onderhoud van het ziekenhuis te *Alexandrië*, in hetwelk zieke zeelieden van alle natien gebragt kunnen worden. *Cairo* heeft, volgens den heer MENGINE, twee honderd veertig ſtraten en ſtegen, zes en veertig pleinen, elf bazars of overdekte ſtraten, vier hon-

honderd moskéën, honderd veertig scholen, drie honderd algemeene regenwatersbakken, een duizend twee honderd vijf en zestig Okels of openbare herbergen, een duizend een honderd zes en zestig koffijhuizen, vijf en zestig openlijke baden, maar slechts één ziekenhuis, dat nog bovendien zeer ellendig is.

Men moet, volgens den generaal MINUTOLI, zich draaijen en in allerlei bogten wringen, om onbeschadigd door de naauwe, hoekige straten te komen. De Jais, die voor de paarden en rijtuigen der rijken en grooten loopen, roepen van alle kanten: *Regleh* (zorg voor uwe voeten!) *Al Emschi!* (regts) *Schmalek!* (links). Als men niet gestadig opgehouden wil worden, moet men zich van ezels bedienen, die ten getale van twintig tot dertig duizend steeds gereed staan, om verhuurd te worden, en die door hunne meesters tot eenen snellen stap afgerigt zijn. De beste ezels komen uit *Oppor-Egypte*, en wel uit de streek van *Akmin*, zij zijn groot en sterk; een goed gedresseerde ezel kost vijftig tot honderd Spaansche daalders. Voor één piaster kan men met zulk een beest reeds een goeden afstand afleggen, en de eigenaar of leidsman van den ezel loopt steeds vooraf, de voornoemde woorden roepende.

De hoogte der huizen verbant uit de straten het licht der zon, en waar deze slechts eenigzins

zins ruimer worden, rigt men een dak van biezen matten op, om alzoo schaduw te hebben. Aan beide zijden der straat staan winkels en waren. De meeste ambachtslieden verrigten hun werk voor de deuren der huizen, en het gewoel, dat hier steeds heerscht, is verdoovend.

De meeste moskéën zijn in den Saraceenschen stijl gebouwd. Volgens den heer MINUTOLI, munt onder deze vooral uit die van den Sultan ACHMED EBN TELUN, welke naar het voorbeeld der groote moskée te *Mekka* gebouwd is. Maar zij vervalt, en er wordt niets gedaan, om haar in stand te houden. De heerlijke moskée van den Sultan EL HAKEM is reeds een halve bouwval, en in dezelve kan geen Godsdienst meer gehouden worden, ook is reeds een gedeelte van dezelve afgebroken, om de steenen tot het oprigten van nieuwe gebouwen te bezigen. In de groote moskée *El Azar* wordt niet alleen gebeden, maar men houdt ook in dezelve voorlezingen over den Koran en de wetten. De leerlingen wonen ook in dit ruim gebouw, en alle twee dagen worden acht en dertig centenaars brood, benevens olie ter verlichting, en elke maand nog eene kleine som gelds onder hen uitgedeeld.

De *Okels* of herbergen zijn vierkante gebouwen, zij hebben op de binnenplaats eene bidplaats en eene fontein ter wasfching. In de
on-

onderste verdieping vindt men de magazijnen voor de waren der vreemdelingen, en zij wonen op de tweede verdieping.

In de citadel wordt de *Jozefsbron* gevonden, die twee honderd zés en zeventig voet diep en aangelegd is door eenen Kalif, die JOZEF heette. Deze bron is geheel in de rots gehouwen, en men kan langs eenen steilen wenteltrap tot op den bodem van dezelve nederdalen. Eene opening boven de eerste verdieping van deze bron wordt voor het graf van den aartsvader JOZEF gehouden. De zoogenoemde korenmagazijnen van JOZEF worden ook in de citadel getoond, en zijn door denzelfden Kalif gebouwd. Het merkwaardigste gedeelte dezer magazijnen zijn de hooge zuilen, welke de luchtige portalen dezer gebouwen schragen; de meeste zijn afkomstig van de bouwvallen van het oude *Memphis*, maar hebben door de bewerking gedeeltelijk hunne oude gedaante verloren.

Het afgebrande paleis van den Pacha, dat insgelijks in de citadel ligt, is weder hersteld. Uit deszelfs zalen, vertrekken en terrasfen, inzonderheid uit de op dezelve aangelegde tuinen, heeft men een verrukkelijk gezigt over de aan den voet van dezen burg liggende ruime stad, haren omtrek en het dal van den *Nyl*.

II.

CHIWA EN DESZELFS BEWONERS.

Het was sedert PETER DEN GROOTEN tot op onzen tijd de vurigste wensch der Russische regering, eenen weg voor den koophandel te openen door de ontzettende heiden, ten oosten der *Kaspische Zee* en het meer *Aral* gelegen, door welke roofzuchtige Kirgizen en Turkomannen stroopten en die onveilig maakten, naar de landen van het midden- en zuidelijk *Azië*. *Nischnei, Nowgorad, Makariëw* en *Astrachan*, die thans reeds middelpunten van eenen grooten handel geworden zijn, zouden nog veel aanzienlijker worden, indien de regering kon slagen, om de karavanen, die op de uit het binnenste van *Azië* derwaarts leidende wegen reizen, tegen deze roofzuchtige aanvallen te beveiligen. Maar al de proeven, die men tot dat einde dusver heeft ondernomen, zijn vruchteloos geweest. Evenwel besloot voor eenige jaren de stadhouder van *Georgië*, de generaal IERMOLOW, eenen gezant naar den Chan van *Chiwa* te zenden, om met de-

dezen een verbond van vriendschap en koophandel te sluiten. Zijn oogmerk was, om aan de oostkust der *Kaspische Zee* bij *Krasnodouwsk*, eene vaste plaats te stichten, werwaarts niet slechts de Russische kooplieden uit *Astrakan* hunne ladingen veilig brengen konden, maar die ook door de karavanen van *Chiwa* en *Buchara* in korteren tijd dan dusver tot de reis over *Manguschk-lak* vereischt werd, bereikt kon worden. De stadhouder koos tot afgezant den hoofdman der garde, NICOLAAS VAN MURAWIEW, die den zeventienden Junij 1819 vertrok, en, na eene zeer moeilijke reis door de wildernissen, in het midden van November te *Chiwa* kwam. Nadat hij hier lang als een gevangen behandeld en scherp bewaakt was, ja reeds, dewijl men dacht dat hij een spion was, gevaar had geloopt, om op last van den *Chan* ter dood gebragt te worden, slaagde hij toch eindelijk, zich als een gezant te zien erkennen, en bij den *Chan* den twintigsten November een plegtig gehoor te verkrijgen. Dit viel zoo gelukkig uit, dat de *Chan* besloot, insgelijks een gezantschap, uit drie personen bestaande, naar den stadhouder van *Georgië* te zenden. De hoofdman VAN MURAWIEW vertrok reeds den volgenden dag met deze gezanten van *Chiwa*, en kwam gelukkig den twaalfden December aan de *Kaspische Zee*, en in Januarij 1820 weder te *Tiflis*.

114 CHIWA EN DESZELFS BEWONERS,

De heer VAN MURAWIEW gaf te *Moskau* in 1822 eene lezenswaardige beschrijving dezer reize uit, en wij zullen uit dezelve eenige algemeene aanmerkingen over *Chiwa* en deszelfs bewoners overnemen.

De grenzen des Chanaats van *Chiwa* kunnen in tweederlei opzigt bepaald worden. Zij bevatten namelijk óf het eigenlijk *Chiwa*, dat is, dat land, dat door de eigenlijke Chiwezen wordt bewoond, bij welke zich echter ook hier en daar andere, den Chan onderdanige volken, nedergezet hebben; óf zij beteekenen den omtrek van *af dat land*, dat door volken wordt bewoond, die óf steeds óf slechts somtijds van de Chiwezen afhangen, dewijl zij óf door de wapenen zijn overwonnen, óf uit eigene zwakheid hunne bescherming zoeken, óf eindelijk dewijl zij van *Chiwa*, uit hoofde van den koophandel, afhankelijk zijn.

Het eigenlijk *Chiwa* of de kern van dezen Staat, wordt door geene vaste grenscheiding bepaald, want het is alom omringd door groote onvruchtbare heiden, die zich niemand toeëigent. Het ligt in de buiging, die de rivier *Amu Deri* vormt, voor dat zij in het meer *Aral* stort, en loopt noordelijk aan den linker oever dezer rivier tot het voornoemde meer. Bovendien stoot het

in

in het noorden nog aan de heide, die zich ten oosten van het meer *Aral* uitstrekt, en in welke de Kirgizen met hunne kudden rondzwerven. Ten noordoosten is de rivier *Amu Deri* de grenspaal van hetzelfde. In het zuidoosten scheidt insgelijks eene heide *Chiwa* van *Bucharyt*, en ten zuidwesten liggen groote zandwoestijnen en heiden, die *Chiwa* van het gebied der Turkomanen van den stam *Teka* scheiden. Ook in het westen strekt zich eene groote en onvruchtbare heide tot aan de *Kaspische Zee* uit, zij is meer dan honderd vijftien geographische mijlen lang en grenst aan de Turkomannen van de stammen *Iomud* en *Atta*, die aan deze zee wonen. Niet tegenstaande deze heiden en zandwoestijnen, die *Chiwa* van alle kanten omringen, wordt het door aanzienlijke beken sterk bewaterd, die den grond zeer vruchtbaar maken. De lengte van het eigenlijk *Chiwa* of deszelfs uitgestrektheid van het zuiden naar het noorden, bedraagt zes en twintig, en de breedte van het westen naar het oosten twintig geographische mijlen.

Voormaals heette het tegenwoordig gebied van *Chiwa Chorazan*, en strekte zich meer westelijk uit langs den *Amu Deri*, den *Oxus* der Grieken. Deze rivier stortte zich toen in de *Kaspische Zee*, en was de grenscheiding tusschen de twee groote rijken *Iran* en *Turan*, dat is tusschen het tegenwoordige *Perzië* en het oude vaderland

der Turken. Eene vreesfelijke omwenteling der natuur, van welke men ook nog meer sporen ontmoet, veranderde dezen ouden loop van den stroom en wees hem zijn tegenwoordig bed aan. Evenwel kan men het oude bed thans nog in de heide op verscheidene plaatsen duidelijk onderscheiden, en de heer VAN MURAWIEW trok op zijne reis meermalen door hetzelfde.

Behalve het meer *Aral*, dat intusschen ook slechts aan de grenzen ligt, vindt men geene andere meren in het gansche Chanaat van *Chiwa*. Dit meer wordt door de wateren van den *Amir Deri* en *Sir Deri*, de *Inxantes* der ouden, gevormd. Zijn water is zoet (*) en zijne diepte in

(*) Dit wordt tegengesproken door den heer EVERSMAN, die, als reisgenoot van den Russischen Staatsraad NEGRI, op zijnen togt als afgezant naar *Buchara*, in de laatste maanden van 1820 bij het meer *Aral* kwam, en deszelfs water zoutachtig vond. De oevers waren met eene korst van bitter zeezout bedekt, dat, naar den smaak te oordeelen, van denzelfden aard was, als dat, hetwelk de daar zijnde zoutzeeën bevatteden, die buiten twijfel overblijffelen van het achterwaarts gegaan zijnde meer *Aral* zijn. Aan den mond der *Sir* vond EVERSMAN niet slechts de oevers dezer rivier, maar ook den boezem in welken zij stort, bijna overal op eene aanmerkelijke breedte met riet bedekt, dat tot de hoogte van drie mans lengte, ja meer, wast. Zoo ver het oog zich uitstreckte, was de westelijke horizon met dit riet bedekt, en men kon dus, uit gebrek eener genoegzame hoogte, de oppervlakte van het water geheel niet zien.

De.

in de nabijheid van den ver in hetzelfde zich uitstreckende oever, gering. De *Amu* (want *Deri* is een bijvoegfel, dat zoowel *meer* als *groote rivier* beteekent), is in *Chiwa* omtrent zes honderd voeten breed. Hij bewatert en bevrucht door een aantal kunstige kanalen zelfs de afgelegenste oorden. Op verscheidene plaatsen vormen deze kanalen door kunst gemaakte meeren, die de inwoners ten tijde der groote droogte tegen gebrek aan water beveiligen. De hoofdkanaal

Deze rietvelden dienen velen in de grootste armoede levenden Kirgizen, die van den landbouw en vischerij leven, tot een verblijf. Hunne hutten, die insgelijks uit riet gemaakt zijn, liggen meerendeels, om tegen wind en weder beveiligd te zijn, in de rietvelden. Het riet is dezen menschen alles, het dient hun tot brandstof, timmerhout, voeder voor het vee, en ook, dewijl zij de stoppelen der afgesnedene velden in brand steken, tot een goeden mest. Dan toch groeit het jonge gras, dat hun, groen in den zomer, en, gedroogd in den winter, tot voeder voor het vee dient, beter en weelderiger; of zij bebouwen deze afgebrande vlakke en bedienen zich van dezelve tot den landbouw, die zich tot gierst en garst bepaalt. De korenvelden, die steeds kort bij het water moeten liggen, bestaan uit vele kleine diepe vlakten, die door opgeworpene kleine wallen van elkander gescheiden zijn. Er loopt een hoofdkanaal tot aan het uiterste einde van het veld, en verwijdt zich daar tot een bekken, uit hetwelk het water in kleinere kanalen geleid wordt, die iederen akker met hetzelfde voorzien en onder water zetten.

DE VERT.

kanalen zijn dertig voet breed, op sommige plaatsen zijn zij door kunstig gemaakte dijken hooger dan het land, en door middel van bogen loopen zelfs sommige boven elkander. — De bronnen in geheel *Chiwa* bevatten zeer slecht water, dat daarom ook weinig gebruikt wordt.

Toen de heer VAN MURAWIEW op zijnen togt naar *Chiwa* omtrent twee derde van den weg van *Krasnowod* aan de *Kaspische Zee*, had afgelegd, zag hij op eene plaats, waar het oude bed van den *Amu* lag, op eenen kleinen afstand van hetzelfde eene hooge steile helling, omtrent honderd twintig voeten diep naar de helde. Zij was overal dezelfde en geel van kleur. De steenen, die van deze helling rolden, waren broos, konden gemakkelijk fijn gewreven worden en bevatten veel Mariëglas. Volgens het verhaal der inwoners zou hier eens de oever eener zee geweest zijn. De uiterlijke schijn maakt dit gevoelen zeker aannemelijk, en waarschijnlijk strekte zich de *Kaspische Zee* eens tot hiertoe uit; evenwel moet dit in eenen vroegeren tijd geweest zijn, dan toen de *Amu* nog in den *Balkanschen* zeeboezem stortte. De andere tegenovergestelde oever van deze vermoedelijke zee ziet men na twee dagreizens van *Besch Dischik* naar *Chiwa*, ter regterzijde, waar men ook de ruïnen der vesting *Utim Kala* ontdekt. Het schijnt dus alsof de tegenwoordige weg door eene voormalige engte dezer zee loopt.

De

De wildernissen, die het gebied van *Chiwa* omringen, zijn grootendeels zandwoestijnen en geheel onvruchtbaar. Slechts hier en daar ontdekt men iets groens, en de eenige struik, die hier nog het meest wordt gevonden, is de zoogenoemde goudroede (*Solidago Virgaurea* van LINNAEUS), die echter bijna geene bladeren heeft. Men brandt uit deze struiken kolen, en bedient zich tot dat einde voornamelijk van het droog afgevalen hout. Hier en daar vindt men sporen van voormalige groote bosschen, en hunne verrotte stammen zoowel als de molm bewijzen, dat eens in deze streken eene groote verandering plaats moet gehad hebben. — Te vergeefs zoekt men in deze heiden zoet water. De bronnen bevatten slechts zout en bitter water, behalve die, welke in het oude bed der rivier *Amu* of *Oxus* gevonden worden.

Eene reis in den zomer door deze wildernissen is met groote gevaren en moeilijkheden gepaard. Dikwijls veroorzaken de stormen zulke ontzettende wolken van zand, dat de reiziger hierdoor als in een dikken nevel gehuld wordt. Op die plaatsen, waar geen zand ligt, is de grond vast, droog en heeft eene witgraauwe kleur. Behalve het eigenlijk *Chiwa*, dat men als eene *Oase* in deze zandwoestijn kan beschouwen, zijn er nog eenige andere plekken in dezelve, die zeer vruchtbaar en goed bebouwd zijn, bij voor-

beeld het land der Turkomannen van den stam *Teka*, ten zuiden van *Chiwa*. Men zegt, dat het land, aan gene zijde van *Chiwa*, hoe verder men naar het oosten komt, ook meer bevolkt, bebouwd en rijker aan zoet water is.

In het noordelijke gedeelte des Staats van *Chiwa*, daar, waar het aan de heide der Kirgizen grenst, vermoedt VAN MURAWIEW uitgestrekte boschen, dewijl de Kirgizen groote vlotten bouwen, op welke zij stroom opwaarts den *Amu* naar *Bucharyë* bevaren.

Het eigenlijk *Chiwa* vormt met zijne het omringende wildernissen, ten zuidwesten van *Amu*, eene groote vlakte, die slechts door de kleine bergketen *Sara Baba* en de voorheen gemelde helling of oever der voorgewende zee wordt afgebroken. Ten oosten van *Amu* verheft zich de bergketen *Schich Dscheri*, die noordelijk van *Chiwa* langs den *Aral* loopt. Westelijk van *Amu* en noordelijk van het gebergte *Schich Dscheri* vertoont zich, zoo het schijnt, zonder eenigen samenhang met deze bergen, het gebergte *Fuba*, dat echter waarschijnlijk met dat van *Manguschlak* in verband staat.

Niettegenstaande de moeilijkheden, die de vreemdelingen, namelijk de Rusfen, bij hun onderzoek naar de onderaardsche schatten van dit land ontmoeten, vernam de kapitein VAN MURAWIEW evenwel, dat men algemeen geloofde,

dat

dat het gebergte *Schich Dscheri* rijke goud- en zilvermijnen bevaate. Het is zeker, dat hier veel lood en zwavel, benevens eenig koper wordt gevonden. Men graaft naar lood en koper, maar met weinig kunde. Dat de *Amu goudzand* zou opleveren, houdt onze reiziger voor een verlichtfel.

Wat de zoogdieren betreft, men vindt in het gebied van *Chiwa wolven, vosfen, schakals* en *ratten*. Onder de laatste is vooral eene soort merkwaardig, die te *Chiwa Elingirdsch* heet, en zoo groot is als een volwasfen kater, korte voorpooten en een zwart gestreept vel heeft. Zij leeft in het zand. *Beeren* vindt men in dit land niet; men brengt getemde, als eene zeldzaamheid uit *Rusland*, herwaarts. Hert en eene soort van Antilopen of wilde geiten, *Dscharain* genoemd, die men zegt dat twee maanden zonder drinken kunnen doorbrengen, worden hier in menigte gevonden. VAN MURAWIEW vermoedt, dat deze dieren hunnen dorst des morgens met den sterken dauw stillen, die hier plagt te vallen. Waarschijnlijk zijn er in den *Amu bevers* en *vischotters*.

Onder de roofvogelen, die hier gevonden worden, behooren inzonderheid de *adelaren* en *havikken*. Deze laatste worden door de Chiwezen op de vogelvangst en de jagt der Antilopen afgerigt. De karavanen worden gevolgd door

groote scharen *raven*. — Bij de meren, door de kanalen gevormd, vindt men vele *sneppen*, op welke de Chan en zijne voornaamste ambtenaren jagt maken.

De *Amu* is rijk in visch, en de kanalen bevatten inzonderheid vele *karpers*.

Nergens vindt men in de heiden een gebaanden weg. Enkele sporen of voetstappen in het zand zijn, als de wind die niet uitwisch, de eenige kenteekenen, uit welke men eenen weg vermoeden kan. Waar geene woningen gevonden worden, daar is de zon de gids der reizigers. De bronnen bepalen de plaats, waar men stil houdt, en waar deze ontbreken, leger men zich bij zonnen ondergang op de eerste de beste plaats. Men hoort nooit, dat de bewoners dezer wildernissen verdwalen, ook dan zelfs niet, als de weg door geen eenig teeken kenbaar is. Zelfs de kameelen bezitten deze hoedanigheid, en komen, als zij den regten weg verloren hebben, weder te huis, op eenen afstand van honderd twintig tot honderd veertig uren.

Het klimaat van den Staat van *Chiwa* is bijna overal hetzelfde, dewijl dit land niet groot is. In den zomer zou de hitte eenige maanden ondragelijk zijn, indien de veelvuldige oost- en zuidoostenwinden de lucht niet weder eenigermate verkoelden. Het regent slechts zelden. In den herfst waaijen daarentegen sterke winden, die uit
de

de woestijnen, die het Chanaat omringen, eene menigte fijn zand medevoeren, dat de lucht als een digte nevel verduistert. De winter duurt niet lang, de koude is matig, slechts zelden daalt de kwik tot 16 of 18 gr. onder nul van REAUMUR. Het sneeuwt zeer zelden, maar het gladde ijs, dat inzonderheid voor de karavanen zeer nadeelig is, dewijl de kameelen met hunne zachte hoeven hierop niet kunnen voortkomen, en dus dikwijls aan hun lot moeten worden overgelaten, wordt hier veel gevonden.

De lucht, die bijna altoos zuiver en zonder wolken is, zet in den nacht aan alle voorwerpen eenen bijzonderen glans bij, de lucht is dus in *Chiwa* zeer gezond. Nooit heeft hier de pest gewoed.

De Staat van *Chiwa* wordt door vier onderscheidene volken bewoond, namelijk:

I. door de *Sarten*, die de eigenlijke of eerste bewoners van dit land zijn.

II. door de *Karakalpaken* (dat is *Zwartmuisen*), die in de nabuurschap der voornoemde natie rondzwerven en als hunne vassallen moeten beschouwd worden.

III. door de *Usbeken*, vreemdelingen, die in vroegeren tijd het land veroverd hebben, en tot hier-

hiertoe in het bezit van hetzelfde gebleven zijn; en

IV. door de *Turkmenen* (*Turkomannen*), die uit verscheidene stammen bestaan, en zich, inzonderheid om den koophandel, hier hebben nedergezet of rondzwerven. Door tijdsverloop hebben zich echter deze vier volken dikwijls met elkander vermengd, en men kan thans de inwoners van *Chiwa* doelmatiger in kooplieden, bouwlieden, heeren en krijgslieden verdeelen.

De *Sarten* of *Tata* (Bucharen), de oorspronkelijke bewoners van dit land, leven in de steden en houden zich voornamelijk met den koophandel bezig. Zij zijn bedriegelijk, listig, in ongeluk en ellende voor iedere laagheid vatbaar, als zij hierdoor slechts iets kunnen verkrijgen, doch in geluk en welvaart trotsch, en heerschzuchtig; maar voor het overige meerendeels rijk of ten minste gegoed. Dewijl zij zeer lafhartig zijn, zoo hebben zij geene kennis noch van wapenen noch van paarden. Men kan op verbonden met hen geen staat maken. Zij blijven onverschillig bij alles, wat hunne eigenbaat niet gaande maakt. In vreemde landen, die zij om den koophandel wel eens bezoeken, geven zij zich aan drank en spel over. De armere bebouwen ook het land, maar blijven echter hierbij aan hun nationaal karakter getrouw. Zij worden door de *Usbeken* veracht. Hun getal schat men op honderd duizend,

zend, maar dit is waarschijnlijk te gering (*).

De *Karakalpaken* zwerven deels aan gene zijde van den *Amu* rond, deels bebouwen zij het land, ten zuiden van het meer *Aral*. Zij zijn, uit hoofde hunner armoede, aan de krijgsochtige *Usbeken* en de listige *Sarten* onderworpen, en drijven geen handel. Hun getal bedraagt nog geene tien duizend zielen.

De *Usbeken* zijn trotsch op den naam *veroveraars*, maar zijn sedert de twee eeuwen, dat zij de *Sarten* overwonnen, zeer verwijfd geworden,
en

(*) Volgens eene aanmerking, die de bekende Oostersche geleerde JULIUS KLAPROTH, in de Fransche vertaling van dit werk, op deze plaats maakt, behooren de *Sarten* geenszins, zoo als men doorgaans stelt, tot de Turksche volksstammen, maar tot de Perzische, ook is hunne moedertaal de Perzische. De naam *Sarty* hebben zij van de Turksche volken gekregen, en dit woord beteekent niet oorspronkelijk, zoo als men dusver heeft aangenomen, maar slechts daarom een *koopman*, dewijl de Bucharen alleen in deze streken handel drijven. De naam *Sarty* is voor het overige vrij oud, want de Mongolen noemden ten tijde van *Dschingis Chan*, zoowel de kleine als de groote *Buchary*, *Sartohl*. De Bucharen zelve noemen die *Tadschik*, hetwelk de oude naam van *Perzië* is. Het woord *Tat* is, volgens CASTELLUS, den naam, die den Perzianen door sommige stammen, die tusschen *Hamadan* en *Kurdiistan* wonen, wordt gegeven. Volgens anderen beteekent echter *Tat* de *overwonnene volken*, in welkers land de overwinnaren zich nedergezet hebben.

DE VERT.

en thans niet meer in staat iets groots of waartoe volharding vereischt wordt, te ondernemen. Maar niettegenstaande hunne neiging tot traagheid, gaan zij evenwel nog dikwijls op buit uit, dewijl zij deze kostwinning voor eene eervolle bezigheid houden. De verdelging der ongeloovigen beschouwen zij, als Muhammedanen, als eenen godsdienstigen pligt. Zij vallen de karavanen aan op de wegen, maar twisten nooit onder elkander om de verdeeling van den buit. Daar, waar zij overnachten, betalen zij nooit, ja zij nemen daarenboven nog alles met geweld mede, zoodra zij denken, dat hunne waarden hen niet gastvrij genoeg behandeld hebben. Haat en wraakzucht erft bij hen over op kinderen en kindskinderen, en dikwijls eindigt eene beleediging, als er geene verzoening kan getroffen worden, met de verdelging van den ganschen stam. Over het algemeen bezitten zij wel eenen krijgsvolgen aard, maar zijn echter het best geschikt voor korte strooppartijen. Zij hooren gaarne oorlogsgeschiedenissen verhalen en eeren standvastige volharding. Zij schenken daarom dikwijls eenen slaaf vergiffenis, als hij eene pijnlijke straf standvastig verduurt. Wat edelmoe- digheid en eerlijkheid betreft, hierin overtreffen zij alle volken van het Chanaat, en regtvaardigheid is een hunner hoofdtrekken. Zij haten de leugen, het kruipen en de eer- en geldzucht.

Het

Het is gedeeltelijk ook om dezen reden, dat zij de *Sarten* en *Karakalpaken* haten. — Het getal der *Usbeken* bedraagt omtrent dertig duizend zielen. Zij zijn in vier hoofdstammen verdeeld, wonen meerendeels in de steden, bekleeden de aanzienlijkste posten in den Staat, bezitten de kleine Sloten of Burgen, die in menigte verstrooid in het Chanaar gevonden worden, en verpachten aan de *Turkmenen* en *Sarten*, die geen eigen land bezitten, het hunne, en laten dit door dezen bewerken (*).

De *Turkmenen* (of *Turkomannen*, zoo als KLAPROTH en anderen hen noemen), bewonen onder velerlei namen de grootste en uitgestrekste steden van het *Midden-Azië*. Men vindt hun in het noorden van *Indië* en *Tibet*, in het westen van *Chiwa*, in de nabuurschap der *Buchary* en de *Kaspische Zee*. Al deze stammen zijn van eenen Turkschen oorsprong. Maar de gemeen-

(*) Volgens den heer MURAWIEW beteekent *Usbek* zoo veel als *eigen heer*, namelijk *Us* heet in het Turksch *zelfs* en *Bek Heer*, maar KLAPROTH verwerpt deze afleiding. De *Usbeken* zijn, volgens zijne gedachten, overblijffelen der *Aiguren*, *Naimanen* en andere Turksche volkstammen. Bij de Arabische schrijvers heeten zij *Gos* of *Guc*. Zij bezitten sedert de zestiende eeuw, niet slechts *Chiwa*, maar ook de naburige landen *Balk*, *Buchara*, *Fergunah* en eenige streken aan den *Bellustay*.

DE VERT.

meenschappelijke band van dit talrijk volk is geheel verscheurd, zoowel door de zandwoestijnen, die hunne bebouwde en vruchtbare woonplaatsen van elkander scheiden, als ook door de aarts-vaderlijke inrigting van iederen stam onder zijne eigene oudsten en opperhoofden, en eindelijk door den verren afstand. Geheel verkeerd geeft men aan dit volk gewoonlijk den naam van *Tartaren* (*).

Het

(*) KLAPROTH zegt, dat de Turkomannen in de elfde of twaalfde eeuw over den *Dschihun* of *Oxus* (*Amu Dert*) te *Chorasfan* gekomen zijn, en zich van daar over het noordelijk *Peralë* en westelijker naar *Syrië* en *Klein Azië* verspreid hebben. Om den naam *Turkman* te verklaren, verhalen de Perzianen, dat deze de nakomelingen der Turken zijn, die zich te *Chorasfan* met vrouwen van dit land vereenigd hebben, en dewijl hunne taal de ruwheid hunner vaders heeft behouden, zijn zij *Turkman*, dat is *turkachtige* genoemd. Dewijl echter ook dat gedeelte der natie, dat niet in *Perzië* gekomen, maar aan den *Dschihun* gebleven is, zich zelf dezen naam geeft, zoo kan men dien onmogelijk uit de Perzische taal afleiden. Voor het overige leveren, volgens KLAPROTH, de Turksche tongvallen, bij de bovengenoemde groote verstrooiing der verscillende stammen, het hoogst merkwaardig verschijnsel op, dat zelfs de verafgelegenste elkander, zoowel, wat de woorden als de regelen der taal betreft, zeer gelijk gebleven zijn, zoodat bij voorbeeld de Turk uit *Konstantinopel*, dien uit *Tomsk* en *Jeniseisk* kan verstaan, als hij langzaam spreekt.

DE VERT.

Het heer van *Chiwa* bestaat grootendeels uit *Turkomannen*, dewijl deze voortreffelijke ruiters zijn. Wat het uiterlijke betreft, zoo zweemen zij meer naar de *Usbeken*, dan naar de *Sarten*, maar zij overtreffen deze ver in den strijd, in krijgslist en behendigheid te paard. Zij zijn geldgierig, wreed en bedriegelijk. Zij bezitten alle ondeugden der *Usbeken*, maar geene hunner deugden. Het getal der *Turkomannen*, die van den krijg en van den roof leven, is zeer veranderlijk. Zij willen slechts als vreemdelingen beschouwd worden, en verlaten de plaats, waar zij zich heden nederzetten, morgen weder. Vele wonen, slechts om het land niet te bebouwen, midden in de heide, waar zij dikwijls groot gebrek aan water lijden moeten.

Het getal der gezetene *Turkomannen* kan vijftig duizend bedragen. Zij houden zich met den landbouw bezig, en wonen daarom bij elkanderen in dorpen.

Bij deze vier klasfen der bewoners van *Chiwa* kan men nog, als eene vijfde, de vreemde *slaven* voegen, welkers lot en leven geheel van hunne heeren afhangt. Deze slaven zijn deels Russen, deels Perzianen en Kurden. Het getal der Russische slaven bedraagt drie duizend. Zij worden meest door de roofzuchtige horden der Kirgizen aan de grenzen van *Orenburg* geroofd en in *Chiwa* verkocht. Men dwingt hen al dat werk te verrig-

ten, dat de Chiwezen niet verstaan, en zij krijgen maandelijks niet meer dan zeventig Fransche ponden meel en somtijds een versleten stuk der kleederen van hunnen meester. Datgene nu, wat zij van dit meel kunnen bezuinigen, verkopen zij, en bewaren dit geld benevens hetgeen zij door dieverij kunnen verzamelen. Hebben zij eindelijk, maar hiertoe worden wel twintig jaren vereischt, dertig of veertig *Tilla's* (eene *Tilla* bedraagt ruim zes gulden) verzameld, dan koopen zij hunne vrijheid. Maar zelfs in dit geval mogen zij het gebied van *Chiwa* niet verlaten, en worden zij te tweeden male op eene poging om te ontvlugten betrapt, dan worden zij met den dood gestraft. Een Rus van vijf en twintig jaren wordt met zestig tot tachtig *Tilla's* betaald, maar een Perziaan van denzelfden ouderdom met eene mindere som. Daarentegen is eene Perzische vrouw duurder dan eene Russische. Het getal der Perziaansche slaven in *Chiwa* bedraagt wel dertig duizend. De *Turkomannen* vangen die op de noordelijke grenzen van *Perzië*, meest in het gebied van *Astrabad* aan de *Kaspische Zee*. Die den marsch door de woestijn niet kan verduren, laat men over aan zijn lot. Dikwijls worden de in *Chiwa* verkochte Perzische slaven nogmaals door de *Turkomannen* gestolen, die hen dan weder naar *Perzië* brengen, om van hunne bloedverwanten een goed losgeld

te ontvangen. Gewoonlijk worden de Perzianen gedwongen hun geloof te verzaken, maar geenszins de Rusfen, die men zelfs toestaat om des avonds in een vertrek ter verrigting van hunnen Godsdienst te vergaderen. Ook geven de heeren hunne Rusfische slaven jaarlijks twee feestdagen, dan vergaderen zij en drinken zich dronken in door hen zelve bereiden brandewijn; gewoonlijk eindigen zulke feestdagen met moord en doodslag. De heeren bedienen zich zelden van hun regt, om hunne slaven te mogen dooden, dit laten zij echter niet zoo zeer uit menschlievendheid, als wel uit eigenbelang; des te menigvuldiger zijn echter kastijdingen, die in zweepslagen, afsnijden der ooren en opsplijten der neusgaten bestaan.

Men vindt ook reeds van ouds Joden in *Chiwa*, maar van andere natien ontmoet men hier niemand; want welk vreemdeling zal eenen Staat bezoeken, waar roof, *despotisme* en oproer het leven en den eigendom gedurig in gevaar brengen? Al de vier hoofdklassen van *Chiwa* belijden den Muhammedaanschen Godsdienst, en zijn *Sunniten*.

De bevolking van den ganschen Staat wordt op drie maal honderd duizend zielen geschat. Maar het juiste getal is zelfs den Chan niet bekend, en kan ook zoo gemakkelijk niet bepaald worden. De heer VAN MURAWIEW meent

echter, dat de volksmenigte steeds nog toeneemt, waartoe deels de veroveringen van den Chan, deels de nieuwe volkplantingen der *Turkomanen*, die hij door geschenken weet te lokken, veel bijdragen.

In het gansche Chanaat van *Chiwa* vindt men vijf aanmerkelijke steden, namelijk:

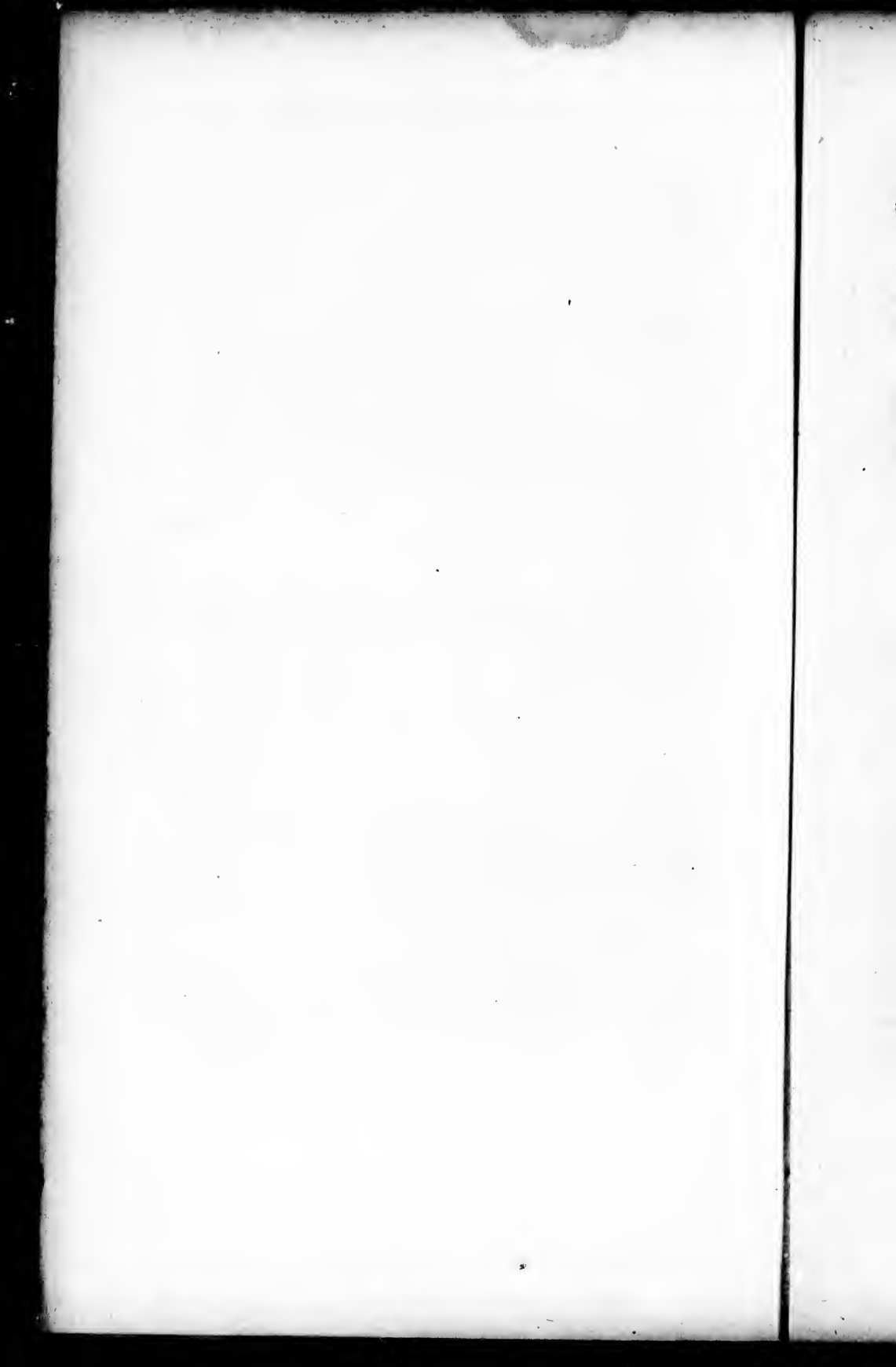
I. *Chiwa*, de hofplaats van den Chan. Men zegt, dat deze stad reeds gesticht was, toen de *Amu Deri* nog zijnen ouden loop naar de *Kaspische Zee* had, en dat zij toen *Chiwah* heette. Zij heeft drie duizend huizen en tien duizend inwoners, is met eenen muur omringd, en ligt aan een klein, uit den *Amu* ontspringend, kanaal. De straten zijn naauw. Hier en daar ziet men eenige kramen, twee malen in de week is het gewone marktdag. De gebouwen zijn meest van aarde gemaakt en met leem overtrokken, dat hun bij het meest helder en droog klimaat, eene genoegzame vast- en duurzaamheid geeft. De voornaamste gebouwen zijn: de groote moskée, met eenen koepel van turksch blaauwe kleur, die door de Muhammedanen zeer geëerd wordt; het paleis van den Chan en nog eenige moskéen. Rondom *Chiwa*, zoowel als om de overige steden, vindt men talrijke tuinen, tusschen welke kleine sloten, burgen en mindere gebouwen liggen.

II. Nieuw-

me,
ian,
an-
en,
O
men
Men
de
de
vak
tien
gd,
rin-
en
de
ven
ver-
oog
eid
ote
we
erd
ige
de
us-
ere
w-

C. H. W. A.

II. *Nieuw-Urgendsch*, de eigenlijke hoofdstad van het Chanat, waar een stadhouder van den Chan zich bestendig ophoudt. Zij is grooter dan *Chiwa* en het middelpunt van den ganschen handel, en daarom ook meest door *Sarten* bewoond. In de kramen en winkels dezer groote stad vindt men alle kostbaarheden van het oosten. **MALTE-BRUN** geeft haar een duizend vijf honderd huizen en vijf duizend inwoners, maar dit is zeker veel te gering. Zij is met muren omringd.

III. *Schewat* met twee duizend, en

IV. *Kät* met een duizend vijf honderd inwoners, die voornamelijk met de Kirgizen koophandel drijven.

V. *Giurlen*, met vele en rijke kooplieden.

De gebouwen zijn in al deze steden zeer slecht en meest uit aarde en leem bestaande. Zelfs de muren der stad zijn uit leem gebouwd en slechts hier en daar met steen bekleed. Hun grondslag is achttien voet breed en zij zijn vier en twintig voet hoog. Van afstand tot afstand staan torens.

Behalve deze vijf steden zijn er ook nog eenige dorpen, die, uit hoofde van den koophandel, opmerking verdienen, bij voorbeeld *Chisarist* op den weg naar *Bucharyë* en eenige landgoederen

van den Chan en zijne gunstelingen, in welkers nabijheid aanzienlijke dorpen liggen.

Voor het overige is de gansche ten westen van *Chiwa* zich uitstreckende heide op eenen verren afstand met ruïnen van gebouwen bedekt; ook vindt men steenen vaten, gouden munten, enz., ten bewijze dat eens aan de oude oevers van den *Amu-Deri* aanzienlijke steden bloeiden. Onder de voornaamste overblijffelen behooren die van *Oud-Urgendsch*, dat echter niet op die plaats gestaan heeft, waar men thans *Nieuw-Urgendsch* vindt.

Sedert de regering van den tegenwoordigen MUHAMMED RAGIM of RAHIM, is in *Chiwa* eene munt opgerigt, waar hij geld laat slaan. Het voornaamste is de *Tilla*, eene ronde gouden munt, van goed gehalte en zeer duidelijken stempel. Op de eene zijde staat in turksch schrift den naam MUHAMMED RAGIM CHAN, en op den anderen kant met Arabische cijfers het jaar, de plaats der munt en eene Arabische spreuk uit den Koran. Om deze staan punten, die de waarde der munt in kleinere zilveren speciën opgeven. Eene *Tilla* bevat veertien *Abassen*, de *Abas* is echter slechts eene rekeningsmunt, om het bedrag van twee *Tenga's* uit te drukken. De *Tenga* is van zilver en op dezelfde wijze gemunt als de

Til-

Tilla. Op eene *Tenga* gaan ook veertig *Karapul*. Dit is een stuk koper, dat slecht gestempeld is (*).

Onder de vreemde munten zijn hier in omloop: de *Buchaarsche goudmunten* en de *Hollandsche dukaten*; van de laatste bedraagt een gerande tien Abassen of acht honderd *Karapul*s. De Perzische zilvermunten kent men hier onder den naam van *Realen*, vijf en een half van deze bedragen een Hollandschen dukaat. Intusschen blijven al deze vreemde munten niet lang in omloop, dewijl de Chan die zorgvuldig laat opzoeken en terstond smelten. Ook de voorheen genoemde oude gouden en zilveren munten, die onder de ruïnen van *Oud-Urgendsch* en elders gevonden worden, moeten, wil men zware straffen vermijden, terstond bij den Chan gebragt worden, die dezelve insgelijks laat smelten.

Hier zijn vele valsche *Tenga's* in omloop, waar-

(*) In *Bucharyë* is bijna dezelfde munt ingevoerd. Volgens den heer *EVERSMAN* vindt men daar de volgende munten: 1°. *goud*: de *Tela* (dat buiten twiifel hetzelfde woord met *Tilla* is) vier en zeventig of vijf en zeventig van deze evenaren honderd Hollandsche dukaten, die hier *Basaki* heeten; 2°. *zilver*: de *Tānga* (*Tenga*) waarvan een en twintig tot drie en twintig een *Tela* uitmaken; ook, is de *Tenga* een zestiende deel van een dukaat; 3°. *koperen munt*: de *Pul*, van welke vier en vijftig of vijf en vijftig één *Tānga* bedragen.

DE VERT.

waarmede de vreemdelingen inzonderheid bedrogen worden. Ook verstaat men hier de kunst de *Tilla's* te besnoeijen. Hun ontbreekt echter de kennis der bijvoegselen, en daarom bestaat het geld enkel uit goud en zilver.

De inkomsten van den Staat of beter die van den Regent van *Chiwa*, bestaan in hoofdgeld, geschenken, die den Chan gegeven worden, opbrengst zijner landgoederen, pachtgelden, tollén, aandeel aan den roof, belastingen der karavanen en buitengewone oorlogslasten.

Alle onderdanen behoeven echter deze belastingen niet te betalen. De *Usbaken* zijn hiervan ontslagen, dewijl zij posten bekleeden en tot den krijgsdienst verplicht zijn, ieder hunner moet dus gereed zijn, om, zoodra de Chan dit beveelt, zich op eigene kosten uit te rusten en hem te volgen. Zij betalen slechts belasting als zij kooplieden zijn.

De *Turkmenen*, die tot de armée behooren, betalen insgelijks geene belastingen, maar ontvangen veel meer nog geschenken van den Chan, dewijl hij zich van deze bedient om de *Usbekert*, die zij haten, in toom te houden.

De voornaamste inkomst is het *hoofdgeld*, of zoo als men het behoorde te noemen, de *belasting op de huishouding*, dewijl die van iederen ketel wordt geheven. De daglooner, en elk, die geen eigen huis of tent heeft en niet in
zij.

zijnen ketel kookt, is hiervan ontslagen. De *Chan* bepaalt jaarlijks de som, die de stammen en takken der bewoners van het Chanaat moeten opbrengen, en een door het volk gekozen man, die juist niet altoos het opperhoofd van den stam is, bezorgt dan de verdeeling der som over de huishoudingen, en wel zoo, dat de armeren minder, de rijkere meer moeten betalen. De grootste opbrengst van eenen ketel is jaarlijks omtrent twaalf daalders, de kleinste een dukaat. Deze belasting treft meest de *Sarten* en *Karakalpaken*, die bij het meer *Aral* wonen.

De inkomsten, die de landgoederen van den Chan opleveren, zijn zeer aanzienlijk. De goed bewaterde grond wordt vlijtig door slaven bebouwd, en men vindt hier groote, door *Sarten* en *Karakalpaken* bewoonde dorpen, die zich meest met den landbouw bezig houden, en dus ook geen hoofdgeld behoeven op te brengen. Om den prijs zijner veldvruchten, tarwe, rijst, Sefam, enz. te verhoogen, heeft hij alle inwoners op doodstraf verboden, hunne vruchten eerder te verkoopen, tot hij de zijne voor een bepaalden prijs afgeleverd heeft.

Onder de inkomsten, die de *verpachtingen* opleveren, is de *waterpacht* de voornaamste. Het groote kanaal *Huik Tam*, en vele andere kanalen, zijn namelijk de eigendom van den Chan, van wien dus het gebruik dezer wateren moet gepacht worden.

De inkomsten van den *tol* zijn ook aanzienlijk. Alom staan tolhuizen aan de grenzen, waar alle in het land ingevoerde waren zes en dertig pCt. belasting moeten betalen; even zoo veel moet ook van het vee, dat slechts door het land wordt gedreven, betaald worden. Eindelijk moet ook iedere kraam en winkel, zoowel als de steden voor het verlos om wekelijksche of jaarlijksche markten te houden, eene belasting opbrengen.

Als de *Turkomannen* eenen roofzuchtigen inval in het Perzische gebied gedaan hebben, dan trekt de Chan een vijfde gedeelte van den buit, die in slaven, paarden, kameelen en ander vee en waren bestaat.

Behalve deze bronnen van inkomsten ontvangt de Chan nog van de in zijne Staten wonende *Sarten* en *Turkomannen* aanzienlijke geschenken; van de eersten, omdat zij zich alleen op den koophandel toeleggen, en dikwijls ongestraft groot bedrog plegen, en van de laatsten, als hij op de jagt gaat, en in de nabijheid hunner woningen vertoeft. Evenwel geeft hij ook aan de *Turkomannen*, om in hunne gunst te blijven, gewoonlijk nog aanzienlijkere tegengiften. De heer VAN MURAWIEW denkt, dat deze belastingen jaarlijks omtrent twee millioen gulden bedragen.

Wat nu de *uitgaven* van den Chan betreft; zoo leeft hij matig, maar besteedt zijne inkomsten gedeeltelijk aan zijn heer, gedeeltelijk tot ge-

geschenken voor zijne dienaren en ambtenaren, gedeeltelijk om nieuwe kanalen aan te leggen en nieuwe gebouwen te stichten, als ook verscheidene kunstenaars te beloonen, die hij uit vreemde landen laat komen. Het volk denkt dat de Chan eenen grooten schat van goud en zilver bezit, maar de heer VAN MURAWIEW gelooft dit niet, en meent dat zijn voornaamste rijkdom in wapenen, geschut, fraaije hengsten en edele gesteenten bestaat. De *Turkomannen* kosten hem het meest, ieder hunner, die te veld trekt, ontvangt voor zijne uitrusting vijf tot twintig *Tilla's*.

Onder de kostwinningen, op welke zich de *Chiwezen* toeleggen, bekleeden de *landbouw* en het *tuinieren* de eerste plaats. Door de talrijke kanalen zijn de onvruchtbare wildernissen van dit land gedeeltelijk in vruchtbare velden, wijnbergen en boomgaarden veranderd geworden, welkers bezitters in overvloed leven, dewijl zij veel meer telen, dan zij noodig hebben. Het overige wordt door de omzwervende horden, de bewoners van *Manguschlak* en *Balkan*, een deel der *Kirgizen* en der *Turkomannen* van de stammen *Atta* en *Teke* gekocht.

De granen, die hier gevonden worden, zijn *tarwe*, *rijst*, *Sesam* en *Dschogan*, dit laatste dient tot voeder voor de paarden. De korrels der *Dschogan* zijn zeer hard, gelijken naar erwten en groeijen bijna als *Turksche tarwe*.

Zij

Zij droogen de *druiven* en verkoopen die onder den naam *Kischmisch*. In de tuinen worden, behalve onze soorten van ooft, ook granaat-appelen en moerbeziën, benevens allerlei groenten geteeld, behalve kool, radijs, rapen en aardappelen. De *uizen* worden zeer groot en hebben den bitteren smaak der Europeſche niet. De meloenen zijn groot en uitmuntend.

De *veeteelt* is insgelijks zeer aanzienlijk, men fokt alom groote kudden van kameelen, ſchappen en runderen. De *zijdeteelt* is insgelijks zeer aanzienlijk.

De manufakturen en voortbrengſelen der fabrieken dienen ſlechts tot eigen gebruik der inwoners en worden niet buiten 'slands vervoerd. Al wat zij behoeven maken zij of hunne ſlaven. Ook weven zij boomwol, en uit eigene of Buchaariſche zijde, allerlei duurzame ſtoffen. De *Turkomannen*, die in *Chiwa* wonen, maken tenten van vilt, kamelotten en fraaije, ſterke tapijten. In velerlei handwerken zijn echter de *Chiwezen* zeer onhandig; de Ruſſiſche ſlaven zijn hunne eenige ſmids; zij weten het koper hunner eigene bergen niet te bewerken. Van het glas maken hebben zij geen denkbeeld, en het glas behoort onder de koſtbaarſte voorwerpen der weelde. Het koren malen zij met handmolens of eene ſoort van molens, die door kameelen gedreven worden.

De *koophandel* is, gelijk reeds gezegd is, meest in handen der *Sarten*. De Binnenlandsche is van weinig belang, en bepaalt zich slechts tot koren en slaven. Maar voor den Buitenlandschen handel is de ligging van *Chiwa*, midden in onvruchtbare heiden, aan den weg naar *Rusland* en op eenen kleinen afstand van de Zuid-Aziatische rijken, zeer gunstig. Met *Rusland* wordt den sterksten handel gedreven. De uitvoer bestaat echter voornamelijk in koren, de overige waren halen de *Sarten* uit *Barbarijë* en andere Aziatische Staten, en brengen die dan naar *As-trachan* en *Orenburg*. Deze handel zou nog belangrijker en zelfs voor den Chan voordeeliger zijn, indien de tirannische heerscher goede denkbeelden van den handel had, en niet maar de kooplieden slechts als middelen beschouwde om zijnen rijkdom te vermeerderen. Maar nu worden zij zoo gedrukt, dat ieder bevreesd is om zijn kapitaal in waren te steken en over het algemeen welvaart te doen blijken. Onder een zachter en wijzer bestuur zou *Chiwa* den ganschen handel van *Midden- en West-Azië*, ja zelfs den Indischen koophandel aan de *Kaspische Zee* kunnen leiden, en de schatten van *Azië* naar het westen door *Rusland* kunnen voeren.

De waren, die de kooplieden van *Chiwa* uit *Bucharyë* halen, bestaan deels in voorwerpen van dat gewest, deels in vreemde voortbrengselen,

len, als : verschillende soorten van gedrukt lijnwaad, zijde, en onderscheidene zijden en half zijden stoffen, Shawls van Kaschemir, Chineesch porselein, zijden gordels, wollen waren, zwarte lammerenvellen van *Bucharyë*, die men voor de beste in gansch *Azië* houdt, tabak en nog vele andere waren, van welke een gedeelte in *Chiwa* tot eigen gebruik blijft, en het overige naar *Rusland* gaat. *Urgendsch* is de voornaamste stapelplaats en het middelpunt van dezen handel.

De Chiwezen bedienen zich, gelijk de overige Aziaten, van kameelen ter vervoering van hunne waren door de wildernissen. Uit *Urgendsch* gaan de karavanen in zes tot zeven dagen naar *Buchara*. Bovendien vervoeren de Chiwezen hunne waren ook op vlotten op den *Amu Deri*. Deze vlotten worden stroom opwaarts getrokken, bestaan uit dikke balken en kunnen vijftig paarden dragen, ook hebben zij riemen.

De goederen die zij in *Rusland* koopen, bestaan in fijn Engelsch laken, bombazijn, gesponnen goud en zilver, suiker, naalden, schrijfpapier, scheermesfen, scharen, koper- en ijzerwerk en verscheidene andere Europefche fabriekwerken. De meeste Chiwezen, die hunne goederen naar *Astrachan* bestemd hebben, gaan slechts tot *Manguschlak* aan de *Kaspifche Zee*, werwaarts de Rusfifche koopvaardifchepen uit *Astrachan*
ko-

komen. Vele *Sarten* komen echter ook onmiddellijk herwaarts en trekken zelfs tot *Moskau* en *Petersburg*. Diegenen, die den weg naar *Orenburg* inslaan, moeten eerst met de *Kirgis-Kaisaken*, door wiens wildernissen zij trekken, onderhandelen, en huren dan gewoonlijk van hen de noodige kameelen, voor ieder van welke zij van *Urgendsch* tot *Orenburg* tien dukaten betalen. Ieder kameel moet ten minste zes centenaren dragen. De weg van *Urgendsch* naar *Orenburg* wordt in drie en dertig, en die naar *Manguschlak* in negen en twintig dagen afgelegd.

Dewijl de uitvoer van goud en zilver door den Chan van *Chiwa* streng verboden is en de Chiwezen deze edele metalen ook niet gaarne misfen, zoo bestaat de koophandel meestal in ruiling.

De Rusfische kooplieden wagen het niet de gevaarlijke reis naar *Chiwa* en *Urgendsch* door de uitgestrekte wildernis te ondernemen, dewijl zij overtuigd zijn, dat zij bij de minste spanning tusfchen *Rusland* en *Chiwa*, of ook zelfs bij eenige verdenking, die één hunner zou verwekken, allen op het wreedst zouden behandeld worden. Maar de *Armeniërs* bezoeken, niettegenstaande dit alles, *Urgendsch*. Zij worden door de groote winst herwaarts gelokt, want daar zij nog fluwer zijn, dan de *Sarten*, zoo flagen zij bijna steeds om deze zelfs in den
koop-

koophandel aanmerkelijk te benadeelen, gelijk dit ook de naar *Manguschlak* trekkende *Sarten* door de daar uit *Astrachan* gekomene Armeniërs werdervaart.

De koophandel met *Perzië* is van geen belang, uit hoofde der tuschen beide volken heerschende vijandschap, maar levendig is die, welke *Chiwa* met de hier omringende *zwervende volkeren* voert, namelijk met de *Turkomannen*, de onafhankelijke *Karakalpaken* en de *Kirgis Kaisaken*. Van deze volken krijgen zij schapen, kameelen, kamelot, enz. Voornamelijk koopen zij echter van de *Turkomannen* dekens en vilt, en van hen, die aan de rivieren *Giurgen* en *Atrek* wonen, paarden, die, uit hoofde van hunne uitmuntende schoonheid en kracht van spieren, door gansch *Azië* beroemd zijn. De *Kirgis Kaisaken* brengen eene menigte kleine heipaarden in de stad *Kee* te koop, die, dewijl zij goed stappen, door de Chiwezen gretig gekocht en op verre togten gebruikt worden. Dat al deze zwervende volken ook slaven op de markten van *Chiwa* brengen, hebben wij reeds voorheen gezegd.

De *krijgsmagt* des Chans van *Chiwa* betekent over het algemeen weinig, en de inrigting van het heer, de wapening, wijze van vechten, enz.

enz. gelijkt die der overige Aziaten. Men behoeft, gelijk onze Schrijver zegt, deze troepen slechts te zien, om terstond te beseffen, met hoe weinig kracht en moeite een Europeesch heer hen slaan en verstrooijen zou. De grootste moeilijkheid is gelegen in deze horden te bereiken, en op den marsch door de woestijn levensmiddelen voor twintig tot dertig dagen mede te voeren. Ook zou het onmogelijk zijn de geslagene troepen bij het vervolgen te achterhalen, dewijl de ruitery der Chiwezen die der Europeanen in voortreffelijkheid der paarden en in behendigheid en snelheid van alle bewegingen overtreft. De kapitein VAN MURAWIEW geeft zijne gedachten over de mogelijkheid eener onder het juk bringing van *Chiwa* dus te kennen: „tegenwoordig kan *Rusland* met drie duizend man zijner dappere krijgslieden, onder het bevel van eenen verstandigen en onbaatzuchtigen veldheer, *Chiwa* overwinnen.. Men kon zich van de kunde, die men van het land heeft, van de vriendschappelijke stemming der naburige rondzwervende *Turkomannen*, die slechts daarom aan *Chiwa* onderdanig zijn, dewijl zij van daar hunne granen ontvangen, bedienen, als men hun insgelijks koren bragt, dat zij veel gemakkelijker van den kant van *Rusland* konden ontvangen, en waardoor zij zeker geheel voor *Rusland* zouden gewonnen worden. In *Chiwa* kon het heer

door drie duizend Russische slaven versterkt worden, ja zou dra door dertig duizend ongelukkige Perzische slaven vergroot worden, dewijl zich deze gaarne met de Rusfen zouden vereenigen... De weg naar *Chiwa* van de oevers der *Kaspische Zee* is tegenwoordig bekend genoeg, en wat de levensmiddelen betreft, zoo behoefde men immers slechts zoo veel mede te nemen, als tot onderhoud op weg noodig is, dewijl in *Chiwa* zelve koren en vee genoeg gevonden wordt. De vervoering der levensmiddelen zouden de *Turkomanen*, die aan de *Kaspische Zee* wonen, wel op zich nemen, ook konden de Rusfen paarden van hen krijgen, die reeds aan de wildernis gewoon waren. De mogelijkheid van zulk eene onderneming blijkt ook daaruit, dat MUHAMMED RAGIM reeds eens met twaalf duizend ruiters tot aan de *Kaspische Zee* gekomen is. De Rusfen konden dus met minder troepen en met behoorlijke maatregelen van voorzigtigheid ligt tot in *Chiwa* dringen. Mijns bedunkens is het tegenwoordige oogenblik hiertoe allergegeschiktst, want de inwendige politieke toestand van *Chiwa* is tot dat einde thans zeer gunstig, daar de Chan zijne magt nog niet vast gegrond en de talrijke schaar der onvergenoegden nog niet geheel tot zwijgen gebragt heeft, dat hem, als men hem tijd laat, echter eens zeker zal gelukken.

De

De *Usbeken* zijn over het algemeen verstandig, aangenaam en vernuftig, van een vast karakter, leugen, bedrog en baarzuchtige dienstvaardigheid hatende. Dewijl zij alle handwerken verachten, zop leiden zij in vreedstijd een traag en zorgeloos leven. Maar wanneer hunne geliefkoosde bezigheid, de krijg, hen roept, dan zijn zij, niettegenstaande hunne tegenwoordige verachtering, onvermoeid, stout en vermetel. Zij zijn sterke, fraaije en groote lieden, hebben ja wel in het gezigt iets kalmukachtigs, maar dit maakt hen echter niet onbevallig. Zij hebben groote oogen, eenen doordringenden blik en zwarten baard. Zij zijn zeer gezond, en worden dikwijls honderden meerdere jaren oud.

Hunne *kleeding* bestaat uit drie of vier met watten gevoerde rokken, die zij over elkanderen aantrekken, zelfs als het zeer heet is. Deze rokken zijn uit een zijdene gestreepte stof gemaakt, en hebben grootendeels een lilakleur, hunne hemden zijn als die der Russen, dat is met uitgesneden kragen. In den winter dragen zij hemden met watten gevoerd, als ook zulke broeken, en groote gele laarzen met hooge hielen en lange spitse neuzen. — Zij snijden hun haar nooit en dragen een groote zwarte muts, uit lammerenvellen van *Bucharyë* gemaakt, en onder deze een kapje van dezelfde kleur als hun rok. — De *Turkomannen* dragen rokken van

geel kamelot, en de rijken rokken van laken, evenwel vindt men dit weinig. Zij zitten gaarne met bloote voeten, en het best onthaal van eenen gast is, als men hem verzoekt zijne laarzen uit te trekken. — In den winter dragen de *Usbeken* ook pelzen.

De *vrouwen* zijn zeer fraai, hoewel haar ge-
laat ook iets kalmukachtigs heeft, hare kleur
is bruin, maar aangenaam, hare kleeding echter
zeer zonderling, gewoonlijk zijn zij geheel met
eenen sluijer bedekt. Haar lot evenaart dat van
alle overige Aziatische vrouwen.

De *Chiwezen* houden zich bijna geheel niet
 bezig met de opvoeding hunner kinderen. De
zorg, die de ouders voor deze dragen, bepaakt
 zich tot slaan, waarmede zij zelfs den kleinsten
 misftap bestraffen. Daarom worden zij ook van
 hunne kinderen niet bemind, ja men ziet deze
 dikwijls met steenen naar hen werpen. Voor de
 beschaving van hunnen geest zorgen de ouders
 volstrekt niet, op het hoogst leeren zij hun de
 gebruiken van de Godsdienst streng waarnemen,
 fomtijds ontvangen zij ook eenig onderwijs in
 lezen en fchrijven. Van het twaalfde of dertiende
 jaar treedt de knaap als knecht bij zijnen vader
 in dienst, en blijft dit zoo lang, tot hij trouwt.
 De flavernij, in welke deze jonge lieden door
 hunne vaders gehouden worden, is bijna onge-
 loofelijk. Zij mogen in tegenwoordigheid van
 den

den vader noch gaan zitten, noch zamen met hem eten, enz.

Hebzucht en gierigheid behooren onder de heerschende karaktertrekken der Chiwezen, evenwel houden zij hunne schatten, uit vrees voor den Chan, zeer geheim. Hoewel zij jegens vreemdelingen zeer gastvrij zijn, zoo zorgen zij echter, dat het onthaal zoo min mogelijk kost, en zoeken de uitgaven door eigene ontbering in het vervolg weder te vergoeden. Waar zij zelve gasten zijn, zijn zij zeer gulzig, maar in huis zeer matig. Hun lievelingskost is *Plaw*, eene soort van rijst-en-brij, evenwel eten zij die zelden; doorgaans eten zij een klein goed gebakken tarwebroodje, eene melksoep, wat schapenvleesch, enz. Deze spijs noemen zij *Mustapha*. Als zij iemand ordelijk willen onthalen, dan voegen zij bij dit geregt nog eene vette soep en een' schapenbout zonder boter, op kolen gebraden. Zij versmaden echter ook het kameel- en paardenvleesch niet, en dikwijls ziet men hen op hunne togten het vleesch dezér bezwekene dieren verteren. — Zij eten ook gaarne lekkernijen, inzonderheid suiker en konfijt.

De Chiwezen haten alle sterke dranken en hebben een' afkeer van dronkenschap, maar deze ondeugd heerscht zeer onder de *Sarien* en *Kisil Dschilams*, dat is Russische, Perzische en Kurdische slaven. De *thee* is de geliefkoosde

drank der Chiwezen, zij drinken die zeer sterk en zetten die in ketels van brons, waardoor zij, volgens hunne gedachte, eenen zeer aangename smaak krijgt. Zij drinken die zonder suiker en bestendig van den morgen tot den avond. Zelfs de afgetrokkene bladeren worden niet weggeworpen, maar gegeten. Op reis lijden zij liever dagen lang honger, dan de thee te ontberen. Bij hen is ook de zoogenoemde Kalmukische thee in zwang, die uit melk, boter en zout bereid wordt, en in het eerst hem, die aan dezen drank niet gewoon is, zeer onaangenaam smaakt. Voor het overige zijn de Chiwezen niet slechts bij het eten, maar ook in andere opzigten, zeer morfig; het menigvuldig waschen, waartoe hun de Godsdienst verplicht, heeft slechts den schijn van zindelijkheid. — Zij beminnen inzonderheid sterke specerijen en welriekende kruiden. In de thee werpen zij somtijds peper en gember, en kaauwen gestadig opium. Zij rooken tabak van *Bucharyë*, uit eene pijp, *Kaljan* genaamd, die uit een Pompoen gemaakt en zoo ingerigt is, dat de rook door het water gaat en daardoor verkoeld wordt. Soms rooken de Chiwezen ook hennep of *Beng*.

De hoofdbezigheid en het grootst vermaak der *Usbeken* zijn de *valkenjagt*; zij jagen op deze wijze op wilde geiten en verscheidene vogelen. De jacht met honden beminnen zij niet.

dewijl zij als Muhammedanen deze dieren voor onrein houden en verachten. Zij zijn vrienden van *wedloopen* en daarin zeer bekwaam. In huis schaken en dammen zij.

De Chiwezen beminnen ook de *muzijk*, maar weten niets van maat of harmonie; hoe grooter het rumoer is, des te fraaijer is bij hen de muzijk. Toen de gezanten van den Chan met den kapitein VAN MURAWIEW te *Tiflis* kwamen, bewonderden zij niet zoo zeer de sterkte en harmonie van het veldmuzijk, als wel het gedruisch der instrumenten, bij voorbeeld, de *Turksche trom*, de *trompetten*, de *schelletjes*, enz. — Bij het zingen is de tekst voor hen belangrijker dan de zangwijs, dewijl de eerste gewoonlijk uit de beste dichters genomen is. — Hunne speeltuigen bestaan, behalve de *Trommel*, uit eene *citer* met twee en eene *viool* met vier snaren. De eerste wordt in de kwart gestemd en of met eene veer of met de vingers bespeeld. De laatste plaatst men met het onderste gedeelte, aan hetwelk een voet zit, als een bas, op den grond en speelt die ook als dit instrument. Hoewel de *Usbeken* gaarne muzijk hooren, zoo houden zij het echter voor onteerend, zich daarmede zelve bezig te houden, en verachten derhalve alle speellieden.

Wat nu de *beschaving van den geest der Chiwezen* betreft, zoo staan zij in dit opzigt nog op eenen vrij lagen trap. Zij stellen veel prijs op *waarzeggen*. Hunne geleerden slaan tot dat einde de starren gade, het gemeene volk echter bedient zich hiertoe van twee middelen. Het eerste bestaat hierin, dat de waarzeggende een gebed verrigt en dan op zijn hoofd den Koran of een ander boek bij den vragenden brengt. Dit slaat hij dan op en let op de eerste letter op de opengeslagene bladzijde. Van daar telt hij tot de zevende bladzijde en let hier weder op de eerste letter van den zeventen regel. Dewijl nu het volk aan iedere letter eene bijzondere beteekenis toeschrijft, zoo vormt de waarzegger hieruit zijn orakel en voorspelt de toekomst.

De tweede soort van waarzeggerij geschiedt op deze wijze: men legt zoo vele stokjes als er letters in het alphabet zijn, straalsgewijs op elkan- der. Ieder stokje is met eene letter gemerkt. Hierop werpt men met geslotene oogen eenige andere stokjes op deze gemerkte en waarzegt nu al nadat deze zoo of anders vallen.

De meeste Chiwezen kunnen noch *lezen* noch *schrijven*. Slechts eenige zijn in het Arabisch en Perzisch bedreven. Deze geleerden kunnen gedeeltelijk ook verzen maken, verstaan de *astrologie* en hebben kennis van de genees- en heel-
kun-

kunde. De *Poolstar* noemen zij *Demur kasik*, dat is ijzeren spits, dewijl zij gelooven, dat hij het einde der aardas is. In *Chiwa* leeft een man, die de zon- en maansverduisteringen wist te berekenen, zeker slechts werktuigelijk, hij wordt echter voor een groot geleerde gehouden en leeft aan het hof van den Chan. De starrekundigen van *Chiwa* houden de eerste voor een rond, maar eenen watermeloen zweemend ligchaam.

Niettegenstaande de geneeskunde onder alle wetenschappen bij hen den hoogsten trap heeft beklommen, zoo is zij echter hier nog in den staat der kindschheid. Zij genezen bijna steeds door tegenovergestelde middelen, bij voorbeeld hitte door ijs, zwakte door versterkende middelen, enz. De post van arts is erfelijk, want zij kennen een aantal geneesmiddelen en houden die geheim, en even zoo vele medicinale planten. Wonden weten zij zeer goed te heelen. De Chiwezen achten de Europeesche artsen hoog, en nemen, gelijk alle Aziaten, gaarne medicijnen. Intuschen versmaden zij in ziekten echter ook de hulp van toovenaren en hekfen niet. -- Volgens de leer hunner artsen worden *vier dingen* tot onderhoud van het menschelijk leven vereischt, en onder deze zijn *gal* en *bloed* de voornaamste, waarom men die dan ook zorgvuldig moet trachten te bewaren. Intuschen is het aderen bij hen zeer in zwang, dewijl dit meestal een goed gevolg heeft.

De geleerden in *Chiwa* beoefenen de oude geschiedenis van het Oosten. Vlijtig en zijn in deze zeer bedreven. Het is echter jammer, dat zij ook hier het ware met veel fabelachtigs vermengen.

In de *wiskunde* zijn zij echter zeer onwetend. In plaats van cijfers bedienen zij zich van letters, zoo als dit eens bij de Russen in de kerkboeken gebruikelijk was. Slechts eenige weinigen kennen de decimaalrekening; maar ook deze kunnen geene getallen zetten, die boven de honderd duizenden gaan, en zelfs de vier speciën zijn hun onbekend.

Dewijl de Chiwezen alom door groote wildernissen omringd zijn, zoo hebben zij van andere landen slechts geringe en gebrekkige denkbeelden. Onder de hen nabijgelegene landen kennen zij slechts *Perzië* en *Bucharyë* eenigzins naauwkeuriger. Het laatste houden zij voor het grootste rijk in de wereld. Van *Rusland* weten zij, dat het in twee en vijftig stadhoudersschappen verdeeld wordt, van welke zij dat van *Astrachan* het best kennen. Hoewel zij door de *Sarten* eenig denkbeeld van de magt des Russischen Staats gekregen hebben, kunnen zij evenwel toch niet begrijpen, dat een rijk zoo uitgestrekt zou kunnen zijn, dat het eenige zeeën in zich bevatte. Zij houden dus de aan *Chiwa* grenzende stadhoudersschappen voor landen, die van eigene erfelijke vorsten afhangen, die zich slechts aan

aan den witten CZAAR (zoo noemen zij den Russischen keizer) onderworpen hebben.

Astrachan noemen zij *Chadschi Terchan*, of het vrije, geene belastingen opbrengende, *Chadschi*; *Orenburg Engikala*, dat is, de nieuwe vesting. Het stadje *Gurjew Saradschik*, den kleinen burg.

Afghanistan kennen zij beter. *Indië* is hun ook niet onbekend, dat heet bij hen *Multan*; zelfs van *Cochin* hebben zij eenige, hoewel zeer gebrekkige kennis. — *Chiwa* noemen zij *Tschin* of *Tschini Matschin*. — *Europa* heet bij hen *Frankistan* of het land der Franken, waarom zij dan ook, gelijk de Turken, iederen Europeaan eenen Frank noemen. De Engelschen dragen bij hen den naam van *heeren der zee*.

III.

OVER HET AARDETEN VAN SOMMIGE WILDE VOLKEN.

De heeren VAN HUMBOLDT EN BONPLANT hadden op hunne reis door een gedeelte van *Amerika*, toen zij de zendelingsplaats *Urania* aan de rivier *Oronoko*, onder 7 gr. 8 min. noordelijke breedte en 69 gr. 40 min. westelijke lengte van *Parijs* gelegen, bezochten, gelegenheid om merkwaardige waarnemingen te doen omtrent het *aardeten der Otomaken*, eene Amerikaansche natie, die nog op den laagsten trap der beschaving staat.

Zoo lang de wateren van den *Oronoko* en de zich met dezen stroom vereenigende rivieren laag zijn, voeden zich deze wilden met vischen en schildpadden. Maar zoodra de overstroming van den *Oronoko* begint, dan houdt de vischvangst ook bijna geheel op, en dan verslinden de *Otomaken*, om hunnen honger te stillen, eene groote menigte *aarde*. De heer HUMBOLDT vond in hunne hutten hoopen van aardkogels, drie tot vier

vier voet hoog als piramiden opgestapeld, die vijf tot zes duim in dootsnede hadden. Zij bestonden uit eene zeer fijne en finerige klei, die zij *Poya* noemden, en hadden eene graauwgele kleur. Dewijl deze kogels een weinig bij het vuur geroosterd waren, zoo had de harde korst, uit hoofde van den ijzerkalk, dien deze aarde bevatte, eene roodachtige kleur. De scheikundige VAUQUELIN heeft stukken van deze aarde, die onze reizigers medegenomen hadden, onderzocht, en gevonden, dat deze veel steenaarde en omtrent drie tot vier honderd deelen kalk bevatte.

Deze aarde eten de *Otomaken* in den regentijd gedurende verscheidene maanden. Zij eten echter niet allerlei aarde zonder onderscheid, zoo als zij die vinden, maar zij kiezen tot dat einde die lagen, die de rivier aanspoelt, en die uit de verste en fijnste klei bestaan. De zendeling van *Usuana* zeide hun, dat de *Otomaken* deze klei niet laten bederven, en die ook niet met olie van schildpaddeneijeren of met het vet der krokodillen vermengen. In een etmaal eten zij drie kwart tot één en een kwart ponden van deze aarde. Het zonderlingste echter is, dat de *Otomaken* door dit aardeten geheel geen nadeel aan hunne gezondheid lijden. Zij worden hierdoor niet eens mager, maar zijn integendeel zeer sterk en krijgen ook geene harde of gezwollene buiken. In den oogenblik dat zij deze aarde eten,

be-

bevochtigen zij dezelve een weinig. Onze reiziger kon niet uitvinden, hoe groot de hoeveelheid was, die zij wekelijks tot voedsel uit het dieren- en plantenrijk nuttigden, maar zoo veel bleek echter duidelijk, dat zij het gevoel van verzadiging, dat zij ontwaarden, alleen aan de klei, en niet aan het weinig voedsel, dat zij van tijd tot tijd bij dezelve gebruikten, toeschreven. Dit voedsel bestaat in eene hagedis, een op het water drijvende visch of wortel van varen, die zij toevallig krijgen kunnen. Voor het overige eten de *Otomaken* deze aarde, hoewel in mindere mate, ook het gansche jaar door. Zelfs bij de rijkste vischvangst, gedurende het drooge jaargetijde, mengen zij een weinig van deze aarde, even als specerijen, onder hunne spijsen.

De heer VAN HUMBOLDT zegt, dat hij deze gewoonte om aarde te eten, hoewel niet zoo regelmatig en in zulk eene groote hoeveelheid, ook bij andere volksstammen onder deze luchtstreek, heeft gevonden. Reeds bij de kinderen vertoont zich deze zonderlinge eedlust. Men is dikwijls genoodzaakt hen of op te sluiten of de handen te binden, om hen daardoor te beletten aarde te eten, als het geregend heeft. Aan de oevers der rivier *Magdalena*, in het dorp *Banco*, zagen onze reizigers Indische vrouwen, bezig met potten te maken, die van tijd tot tijd een stuk klei aten. Deze waren echter geene zwan-

gere vrouwen. Zij verzekerden dat dit haar geen kwaad deed. Evenwel vertoonde zich elders de schadelijke invloed van het aardeten op de gezondheid. In de zendelingsplaats van *San Borja* zag hij een Indiaansch kind van het volk *Guahiba*, dat zoo mager was als een geraamte. De moeder zeide hem, dat dit kind sedert vier maanden bijna niets anders dan aarde had willen genieten.

De Negers aan de kust van *Guinea* in *Afrika* eten als eene lekkernij eene geelachtige aarde, die zij *Caruac* noemen. Als zij als slaven in *Amerika* komen, zoeken zij zich hetzelfde genot te bezorgen, en kiezen, dewijl zij hier geene *Caruacaarde* vinden, eenen naar dezen gelijkenden roodgelen (vulkaanfchen) tuffsteen. Hij wordt op de markten van *West-Indië* heimelijk verkocht, en de Neger-slaven zijn zoo belust op denzelfden, hoewel hij zwaar te verduwen is en hevige maagpijn veroorzaakt, dat zij door de zwaarste straffen van het gebruik niet teruggehouden kunnen worden.

Op het eiland *Java* in den *Oostindischen Archipel* zag *LABILLARDIERE*, tusschen *Surabaya* en *Samarang*, kleine vierkante roodachtige koeken verkoopen. Zij bestonden uit klei, waren zwak bij het vuur geroosterd en werden door de inboorlingen gaarne gegeten. Deze noemden deze aardkoeken *Tanaampo* of *Ampo*. De heer

heer LESCHENAULT, een natuurkundige, die den kapitein BAUDIN op zijne reis vergezelde, had, gedurende zijn verblijf te *Java*, gelegenheid hieromtrent naauwkeurigere berigten te verzamelen. Hij zegt: „de roodachtige en eenige ijzerdeelen bevattende klei, die de inwoners van *Java* somtijds als eene lekkernij gebruiken, wordt op eene plaat van ijzerblik uitgespreid, en, nadat zij een weinig geroosterd is, omtrent als de kaneel opgerold; zij heet dan *Ampo*, en wordt op de markt verkocht. Deze stof bezit eenen, door het roosten veroorzaakten, eigenen smaak, zij is sterk opdroogend, kleeft aan de tong en maakt het gehemelte droog. De vrouwen eten bijna alleen deze aarde, het zij ten tijde harer zwangerheid of om mager te worden, want de magere vrouwen worden hier voor schoon gehouden. Het genot dezer aarde is echter zeer ongezond; de vrouwen verliezen hierdoor allengs den eetlust en gebruiken slechts met tegenzin een weinig spijs, enz.

De wilde bewoners van *Nieuw-Kaledonië* in *Australië* eten ook in tijd van nood, om hunnen honger te stillen, groote stukken van eenen brozen tufsteen. VAUQUELIN heeft bij het onderzoek dezer stof, behalve kalk- en steenaarde in gelijke menigte, eene kleine hoeveelheid koper-oxyde in deze gevonden. Te *Popayan* en in verscheidene bergachtige streken van *Peru* zagen de

de heeren VAN HUMBOLDT EN BONPLANT op de markt, benevens andere levensmiddelen, ook zeer fijn gewreven kalk verkoopen. Om van dit voedsel gebruik te maken, wordt dit kalkpoeder onder de *Coca*, dat is de bladeren van *Erythroxylon peruvianum* gemengd. De Indische boodschaploopers genieten verscheidene dagen niets anders dan kalk en *Coca*. Beide bevorderen de afzondering van het speeksel en maagsap; zij stillen den honger, zonder het ligchaam voedsel te bezorgen. In andere deelen van Zuid-Amerika, op de kusten van *Rio de la Hacha* eten de *Guajiros* den kalk op zich zelve, zonder die met planten te vermengen. Zij hebben steeds een klein busje met kalk in den zak, zoo als bij ons eene snuif- of tabaksdoos. Deze Amerikaansche gewoonte maakte reeds de oplettendheid der eerste ontdekkers gaande. De kalk maakt de tanden zwart, en in den *Indischen Archipel*, zoowel als bij de meeste Amerikaansche horden, worden zwarte tanden als fraai beschouwd. In de koude streken van het koninkrijk *Quito*, eten de inwoners van *Tigua*, uit lekkernij en zonder nadeel, eene met kwartzig zand vermengde zeer fijne klei. Deze in water opgeloste klei maakt dit vocht melkachtig. Men vindt in hunne hutten groote vaten met dit water gevuld, dat tot drinken gebruikt wordt. Ook in *Duitschland* worden aardeters gevonden. De werklieden in

de zandsteengroeven van den *Kifhuizer* berg in *Turingen* smeren op hun brood, in plaats van boter, eene fijne klei, die zij *steenboter* noemen. Zij houden die voor verzadigend en gemakkelijk te verteren.

De heer VAN HUMBOLDT zegt nu: als men al deze daadzaken vergelijkt, dan zal blijken, dat de ongewone zucht om klei-, bittere en kalkaarde te eten onder de volken der heete luchtstreek zeer algemeen is; dat het genot dezer spijs niet altijd ziekten veroorzaakt, en dat enkele stammen de aarde uit lekkernij eten, terwijl andere dezelve uit nood en om hunnen honger te stillen verslinden. Een aantal physiologische verschijnselen bewijzen, dat de honger eenige oogenblikken kan ophouden, al is ook de stof aan de werktuigen der spijsvertering aangeboden, geheel niet voedend. Het uit klei en steengruis bestaand mengsel, dat de *Otomaten* eten, levert waarschijnlijk slechts eene kleine of wel geene bijdrage ter vorming der menschelijke werktuigen. Deze werktuigen toch bevatten kalk en magnesia in de beenderen, in de limfe van het borstkanaal, in de kleur des bloeds en in de witte haren; zij bevatten slechts zeer weinig steengruis in de zwarte haren, en volgens VAUQUELIN slechts eenige stoffes van kleiaarde in de beenderen, hoewel vele plantenstoffen, die tot onze voeding behooren, in menigte in dezelve gevonden worden.

Het

Het gevoel van honger moet men niet verwisfelen met het algemeen gevoel van zwakte, dat uit gebrek aan voedsel en andere oorzaken ontstaat. Het gevoel van honger houdt reeds lang op eer de vertering plaats hebben, of het sap der spijs in melksap veranderen kan. Dit ophouden is of het voortbrengfel van eenen nerveusen of tonifchen indruk der spijsen op de wanden der maag, of der vermeerderde afzondering van het maagsap, als een gevolg der prikkeling van de slijmhuiden, door de de maag vervullende stof. Aan dezen tonifchen indruk op de zenuwen der maag kunnen de spoedige en heilzame uitwerkfelen der zoogenoemde voedende artsenijen, der chocolade, en aller zacht prikkelende en tevens voedzame stoffen worden toegeschreven. Wanneer daarentegen de genotene stof noch als eigenlijk voedzaam middel noch als eene tonifche prikkeling of specerij kan beschouwd worden, dan is het stillen van den honger waarschijnlijk flechts het gevolg eener vermeerderde afzondering van het maagsap. Wanneer katten of honden een onverteerbaar ligchaam verslinden, bij voorbeeld een' steen, dan verzamelt zich in de holte der maag een slijmig zuur sap, dat, wat zijne bestanddeelen betreft, gelijk is aan het menschelijk maagsap. Derhalve is het zeer waarschijnlijk, dat, wanneer gebrek aan voedzame spijs de *Otomaken* en *Nieuw-Kaledoniërs* dwingt, om een gedeelte

154 OVER HET AARDETEN VAN

der jaars kleinen speksleende verslinden, dan ook deze soorten van aarde in de werktuigen hunner verduwing eene sterkere afzondering der gas- trische en pancreatische sappen te weeg brengen. Twee Jonge Physiologen, de heeren CLOQUET en ERRECHET, namelijk, hebben deze sielling van den heer VAN HUMBOLDT onlangs door proeven bevestigd. Zij hebben, nadat zij vooraf opzettelijk een geruimen tijd honger hadden geleden, vijf oncen van eene zilvergroeene en zeer buigzame leitalk gegeten. Hun eerlust was hierdoor geheel gestild en zij bespeurden geen het minste nadeel van eene soort van voedsel, aan welke hunne werktuigen geheel niet gewoond waren. De volmaakte gezondheid der Otomaken, gedurende den tijd dat zij slechts weinig beweging hebben en een zoo ongewoon voedsel genieten, blijft evenwel onbegrijpelijk. Want indien al de verduwing der aarde door de vermeederde afzondering der twee voornoemde sappen bevordert wordt; zoo zou men evenwel moeten vermoeden, dat deze vermeederde afzonderingen, dewijl het ligchaam zelf geene nieuwe bestanddeelen worden toegevoerd, op den duur een gevoel van uitputting moeten voortbrengen. Waarschijnlijk kan het raadselachtige van dit verschijnsel slechts opgelost worden door de langdurige gewoonte van aardeten, die sedert vele geslachten onder deze natie in zwang geweest is.

Er

Er zijn ook dieren, die, als zij in den winter
honger moeten lijden, klei of brosen speksteen
vreten. Dit doen de wolven in het noordoosten
van *Europa*, als ook de rendieren in rheeën in
Siberie. Aan de oevers van den *Yndus* en van den
Amur bedienen zich de Russische jagers van eens
kleinachtig visk, dat zij *roibolen* noemen. Het
naas. De dieren ruiken die reeds van ver. De
heer *BROWN* verhaalt in zijne geschiedenis van
Jamaika, dat de krokodillen in *Zuid-Ame-
rika* kleine steenen en stukken van een zeer
hard hout verslinden, wanneer den meren, in
welke zij zich ophouden, ingedroogd zijn, of
als zij geen voedsel vinden. De heer *van
HUMBOLDT* en *BONPLANT* ontlededen eenen
krokodil, die elf voet lang was, en vonden,
behalve verscheidene half verteerde vissen, ook
ronde stukken graniet, van drie tot vier duim
diameter, in zijne maag. Het is nauwelijks
geloofbaar, dat de krokodillen deze steenen
slechts toevallig zouden inslikken. De Indianen
koesteren het belagchelijk vermoeden, dat deze
dieren zich daardoor zwaar trachten te maken,
om des te gemakkelijker te kunnen duiken. Waar-
schijnlijk geschiedt dit slechts om eene vermeer-
derde afzondering van het maagsap te bewerken.
De proeven van *MAGENDIE* lijven deze wijze
van verklaring. De bekende gewoonte der ko-
renvretende vogelen, vooral die uit het geslacht

166 OVER HET AARDE TEN VAN

der hoenders en fluïsvogelen, om zand en kleine steentjes, zoowel als kalk te vreten, heeft men tot hiertoe aan eene ingefchapen zucht toegeschreven, om daardoor het vermalen van het voedsel in den spierachtigen en digten maag dezer dieren te bevorderen.

Het onderzoek, dat de heeren GAY LUSSAC en THENARD gedaan hebben, onder anderen ook omtrent de scheikundige bestanddeelen van het *stijffel* en het *eikenhout*, is zeer merkwaardig. Zij vonden slechts een gering verschil der betrekkingen van zuur-, water- en koolstof in beide deze lichamen. Honderd deelen van beiden bevatten namelijk:

	<i>Stijffel.</i>	<i>Eikenhout.</i>
Zuurstof	49,68.	41,78.
Koolstof	43,55.	52,53.
Waterstof	6,77.	5,69.
	100,00.	100,00.

Het schijnt niet onmogelijk, dat de scheikunst eens slagen zal, die verbazende menigte van gewassen, die verharde weeffels der vaten, uit welke de boomen onzer bosschen bestaan, in voedende stof te veranderen (de Scheikundigen van onzen tijd zijn reeds gellaagd, om uit zaagsel suiker en onlangs bederfwerenden azijn, enz. te maken). Maar deze ontdekking zou echter dan
eerst

eerst belangrijk worden, als men tevens een eenvoudig en onkostbaar middel uitvond, om dit voedsel te bereiden. Indien nu deze, zeer zeker hoogst onwaarschijnlijke vooronderstelling, eens plaats had, dan zou zij buiten twijfel groote veranderingen voortbrengen in de betrekkingen der Staten en maatschappijen, in werkloonen en in de verdeling der bevolking op aarde. Zij zou de menschen mogelijk onafhankelijker maken, maar ook tevens daardoor de gezelschappelijke banden verbreken en de grondslagen der werkzaamheid en beschaving ondermijnen.

...de reis van de Engelsen naar de Alpen, die in de jaren van 1820—1822, niet slechts door een gedeelte van *Savoije* (de *Tarentaise*), maar ook door *Zwitserland* en *Auvergne* reisde. Hoewel het hoofddoel van zijn togt was waarnemingen te doen over de vorming en aard der bergen van *Savoije* en *Auvergne* (en te dezen opzichte heeft hij ook veel belangrijks ontdekt), zoo vindt men evenwel ook in zijn werk te *Londen* in twee deelen in 1823 uitgegeven, een aantal fraaie aanmerkingen over de door hem bereisde streken, het

IV.

SAVOIJE.

Savoije behoort tot die landen, welke, met uitzondering van eenige badplaatsen, zeer weinig door reizigers bezocht worden. Het is wel niet arm aan schoone natuurtooneelen, maar levert echter aan de gewone schaar van wandelaren, die jaarlijks de *Alpen* bezoeken, veel minder gemak op, dan *Zwitserland*, en men laat het daarom, ook dan zelfs als men uit *Frankrijk* naar *Italië* trekt, ter zijde liggen. Het nieuwste wat wij over dit land bezitten, is de reis van den bekenden Engelschen onderzoeker der bergen (*Geognost*) BAKEWELL, die in de jaren van 1820—1822, niet slechts door een gedeelte van *Savoije* (de *Tarentaise*), maar ook door *Zwitserland* en *Auvergne* reisde. Hoewel het hoofddoel van zijn togt was waarnemingen te doen over de vorming en aard der bergen van *Savoije* en *Auvergne* (en te dezen opzichte heeft hij ook veel belangrijks ontdekt), zoo vindt men evenwel ook in zijn werk te *Londen* in twee deelen in 1823 uitgegeven, een aantal fraaie aanmerkingen over de door hem bereisde streken, het

karakter, de beschaving, zeden, gewoonten, enz. van derzelver bewoners, die gedeeltelijk ook hier verdienen medegedeeld te worden, te meer dewijl het, om de voornoemde reden, niet waarschijnlijk is, dat het oorspronkelijke in onze taal zal overgebragt worden.

Savoije ligt aan de westelijke helling der *Peninische* en *Gräjsche*, en aan de noordwestelijke van een gedeelte der *Cottische Alpen*. Het is daarom geheel met bergen bedekt, en bezit nergens eene groote vlakte. Slechts aan de westelijke grenzen, naar den kant van *Frankrijk*, eindigen eenige deelen in eene eenigzins aanmerkelijke breedte. In het midden van het land en naar het hooge gebergte vindt men echter sommige dalen, die de natuur van het overig gedeelte der wereld geheel heeft afgescheiden, dewijl dikwijls slechts eene naauwe en diepe bergkloof, waar de muilezel het snalle pad met de wateren moet deelen, den toegang tot hetzelfde vormt. De hoogste toppen der *Alpen* aan de grenzen, zoo als de *Mont-Blanc*, de *Géant*, de *Mont-Iseran*, enz. verheffen zich duizende voeten boven de grenzen van de eeuwige sneeuw, en de ijsbergen (*Glätcher*) aan hunne hellingen verspreiden zich ver in de dalen van *Savoije*. Meer naar het binnenste des lands

worden de bergen lager, en zijn, als zij niet al te steil zijn, en slechts eenige vruchtbare aarde op dezelve kan hechten, met struiken en zoden bekleed, zoodat het vee in den zomer hier weiden kan. De laagste heuvelen en hellingen, zoo- wel als de dalen, kunnen alleen met schop en ploeg bewerkt worden.

Mogelijk zal de volgende opgave van de gesteldheid des bodems van twee der bergachtigste landschappen van *Savoije* onzen lezeren een juister denkbeeld van dit land geven, dan eene algemeene beschrijving. Zij is getrokken uit een algemeen register der grondstukken, dat de regering in 1738 heeft laten maken. Dewijl nu de mensch, in verloop van tijd hier weinig of niets ter verandering van de gesteldheid des lands heeft kunnen bijdragen, zoo mag men dit veilig ook in onzen tijd als juist aannemen en volgen.

Het graaffchap *Tarentaise* bevatte:

Bebouwd land . . .	146,223	} Piemontesche vierk. morgens.
Weiden, gemeene gronden en boschen . . .	200,012	
Rotsen, ijsbergen, rivieren, en land door het instorten van bergen bedekt :	99,388	

zamen dus 445,623 Piem. vierk. m.
(het is niet onwaarschijnlijk, dat dit laatste getal sedert 1738 eer toe-, dan afgenomen is.)

Het

Het graaffchap *Maurienne* bevatte:

Bebouwd land . . .	242,041	{ Piemontefche vierk.morgens.
Weiden, gemeene gronden en bosfchen . . .	178,601	
Rotsen, ijsbergen, en door het instorten van bergen bedekt land . . .	101,720	
zamen dus 522,362		Piem. vierk. m.

Indien *Savoije* slechts eenige graden noordelijker lag, dan zou het, dewijl deszelfs laagste dalen meer dan duizend voeten boven de hoogte der zee liggen, en één graad der breedte ten opzichte der warmte van de lucht eene verheffing van drie honderd voeten evenaart, een zeer onvruchtbaar land zijn.

De volgende lijst der hoogten, op welke nog verscheidene boomen en planten gekweekt kunnen worden, kan ons omtrent de tempering van *Savoije* en *Boven-Wallis* onderrigten, (tusschen $45\frac{1}{2}$ en $46\frac{1}{2}$ gr. noordelijke breedte). De waarnemingen zijn gedaan op standpunten, die de middag- en avondzon genoten en tegen den noord-oostenwind beveiligd waren.

Wijn	2380	{ Engelsche voeten boven de Middellandsche Zee.	
Turksche tarwe :	2772	————	————
Eiken	3518	————	————
Walnoten	3620	————	————

Ipen.

Ipenboomen . . .	3740	{ Eng.voeten boven de Middellandsche Zee.
Carst . . .	4180	
Kerfenboomen . .	4270	
Aardappelen . . .	4450	
Hazenoten . . .	4500	
Beuken	4800	
Berg-Ahornen . .	5100	
Zilverberken . . .	5500	
Lorkenboomen . .	6000	
Dennen	6300	
Eene foort van Pijnboomen (<i>Pinus Cembra</i>)	6600	
Alpen-rozen (<i>Rhododendron</i>) . . .	7400	

De boomlinie strekt zich uit tot zes duizend zeven honderd voeten boven de hoogte der zee, en die der struiken tot acht duizend vijf honderd. Op granietachtigen grond vindt men nog gewassen op eene hoogte van tien duizend zes honderd voeten, onder welke eenige soorten van mos behooren. Op elf duizend voeten houdt alle groei van planten geheel op. In het zuidelijk *Savoije* vindt men nog wijnstokken op eene hoogte van twee duizend zes honderd voeten, maar BAKEWELL bespeurde echter, dat de druiven in den kouden zomer van 1821 noch volwasen noch rijp geworden waren.

Alle rivieren en meren van *Savoije* storten of in

in de *Rhone* of in de *Iserè*. De drie voornaamste rivieren zijn de *Iserè*, de *Arc* en de *Arve*. De *Iserè* heeft hare bronnen op de oostelijke helling van den *Mont-Iseran*, vloeit door het graaffchap *Tarentaise*, waar zij de *Arly* in haren boezem ontvangt, wendt zich dan westwaarts en stroomt naar *Frankrijk*, waar zij zich bij *Valence* in de *Rhone* stort.

De *Arc* ontspringt uit de westelijke helling van den *Mont-Iseran*, vormt eenen bijna kringvormigen boog door het dal van *Maurienne* en valt dan in de *Iserè*.

De *Arve* heeft haren oorsprong te danken aan de sneeuw- en ijsbergen van *Chamouny*, en stroomt, nadat zij alle wateren van de noordzijde des *Mont-Blancs* en nog verscheidene andere heeft ontvangen, naar de *Rhone*, die zij een weinig beneden de plaats, waar die uit het meer van *Genève* vloeit, bereikt. Dewijl de *Arve*, uit hoofde van haar sterk verval, dezen loop naar de *Rhone* in zeer korten tijd aflegt, zoo houdt haar water nog lang de lage tempering harer bronnen, en is in den zomer dikwijls 15 gr. van *FAHRENHEIT* kouder, dan het water der *Rhone*. Dewijl hieruit, nu eene verschillende zwaarte der wateren van beide rivieren ontstaat, zoo loopen zij eenen aanmerkelijken afstand onvermengd naast elkanderen, zoodat de zuivere blaauwe *Rhone* zich westelijk en de heldere

Ar-

Arve zich oostelijk houdt. Soms zwellt de laatste, door plotseling ingevallen en dooi in het dal *Chamouny* zoo zeer op, dat zij het water der *Rhone* dwingt achterwaarts te vloeijen. — Ook de meren van *Annecy* en *Bourget* loozen hun water in de *Rhone*.

Dewijl alle rivieren van *Savoije*, uit hoofde der plotseling invallenden dooi, dikwijls aan sterke wassing blootgesteld zijn, zoo bedekken zij den bodem van het dal, in hetwelk zij zich dan uitbreiden, met eene verbazende menigte steenen, die zij van het hooge gebergte medevoeren. Menige rivier, die bij de gewone hoogte van het water zeer onbeduidend scheen, heeft evenwel soms op verscheidene plaatsen van haren loop een met steenen overdekt bed van twee duizend tot drie duizend voeten breedte, zoodat een aanzienlijk gedeelte van den fraaisten grond hierdoor voor den landbouw verloren gaat.

De bebouwde hellingen aan den voet der bergen lijden ook veel door de menigvuldige *nederstoringen der hoogten*, die dikwijls meer dan duizend vierkante morgens voor eeuwig met hunne puinhoopen bedekken.

De *rijwegen* zijn, uitgezonderd drie of vier *hoofdwegen*, zeer smal, oneffen en gevaarlijk. De toegang tot sommige aanzienlijke dalen en aanmerkelijke streken is slechts mogelijk op paden van muilezels. De *grootte weg* van *Lyon*
naar

naar *Chambery* bereikt *Savoije* bij *Pont de Beauvoisin*, loopt door de *galerij* van *Les Echelles* (eene der grootste en verbazendste werken van *NAPOLEON*), vereenigt zich met den weg van *Genève* naar *Chambery*, en gaat dan over den *Mont-Cenis* verder voort. De *Simplons* weg loopt aan de noordelijke grenzen van *Savoije* langs het meer van *Genève*. Men werkte (1821) aan eenen nieuwen weg van *Annecy* naar *L'Hospital* aan de *Isere*, door welken de weg van *Genève* naar *Mont-Cenis* zeer verkort wordt. Ook leidt van *Genève* een goede rijweg naar *Bonneville* en *Salenches*.

Wij zullen nu eenige merkwaardige bijzonderheden aan onze lezers mededeelen, die wij in het verhaal van *BAKEWELL* ontmoeten.

Hij bragt een gedeelte des zomers van 1821 aan het bekoorlijk meer van *Annecy*, in het slot *Duing*, door, en zegt bij de beschrijving dezer streek het volgende over den boerenstand aldaar.

Hoewel de boeren in dit gedeelte van *Savoije* over het algemeen arm zijn, zoo bezitten evenwel de meeste kleine stukken lands, op welke zij de jaarlijksche behoefte van aardappelen, hun voornaamste voedsel, telen kunnen. Dit geeft hun nu een zeker gevoel van onafhankelijkheid, waarbij zij evenwel tegen vreemdelingen zeer be-

befcheiden blijven. Zij handelen dus niet gelijk de bewoners van het dal *Chamouny*, die, door de menigvuldige bezoeken van vreemdelingen bedorven, den reiziger op iederen stap naloopen, en hun door het onophoudelijk aanbieden van bloemen, vruchten en melk lastig vallen; deze landlieden daarentegen groeten den voorbijganger beleefd, beantwoorden zijne vragen vriendelijk, en vallen hem op geenerlei wijze lastig.

De talrijke kleine kudden van schapen en geiten, onder welke zich een paar koeijen bevinden, verhoogen, als zij des avonds bij het re huiswaarts keeren langs de kronkelende bergpaden nederdalen, het schilderachtige dezer streek zeer. De vrouwen of meisjes, die deze kudden hielden, zijn tevens op eene nuttige wijze bezig met breijen, vlechten van stroo of spinnen.

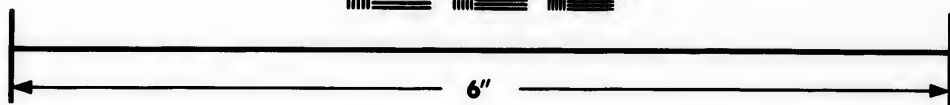
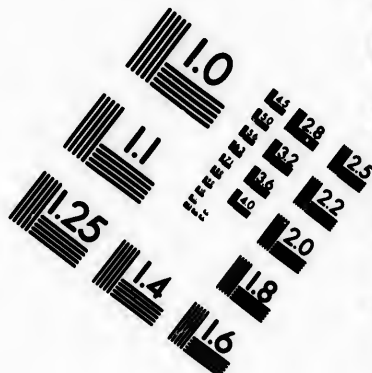
De boeren in *Savoije* maken bijna ieder stuk der kleeding, die zij dragen, zelve. De wol hunner kleine kudden wordt door hen zelve gesponnen en door den wever van het dorp geweven. In dit land vindt men vele zwarte schapen. De landlieden vermengen nu de wol der zwarte met die der witte schapen, en krijgen op deze wijze een graauw mengfel, waardoor zij het verwen uitwinnen. Even zoo spinnen zij ook het vlas en maken van hetzelfde hun linnen. Rondtrekkende schoen- en kleerenmakers maken voor den boer kleederen en schoenen

in

in zijne eigene woning, en onthalen hem bovendien nog op allerlei nieuws uit de nabijheid en van verre.

In den omtrek van het *meer van Annecy* en in de dalen van dit gedeelte van *Savoije* wordt de *walnotenboom* zeer veel gevonden. Deze boom is voor de inwoners dezer streek de plaatsvervanger van den *olijfboom*, dewijl hij hun niet slechts de olie, tot eigen gebruik noodig, levert, maar ook nog bovendien eene aanmerkelijke hoeveelheid, om die naar *Frankrijk* en *Genève* te voeren. — De walnotenooft begint bij het slot *Duing* in September. Men slaat de noten met lange staken van de boomen. Nadat deze gebolsterd zijn, legt men die in afzonderlijke vertrekken om te droogen, en hier blijven zij tot November liggen. Thans begint de bereiding van de olie. Eerst moeten de noten gekraakt en de pitten uit de doppen gehaald worden. Tot dat einde vergaderen des avonds, als het dagwerk volbragt is, in het slot verscheidene boeren met hunne vrouwen en kinderen. Dit gezelschap bestaat uit omtrent dertig personen, die zich rondom eene groote ronde tafel plaatsen. Aan ieder einde der tafel zit een man met eenen kleinen hamer, die de noten kraakt en ze de overigen toewerpt, die er dan de pit uithalen. Deze wordt echter niet geschild, dewijl dit een te moeilijk en lang ophoudend werk zou zijn.

**23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503**

18 20 22 25
36 32 28
36 32 28

01

De Savooische boeren, levendig en spraakzaam van aard, bezielen dit werk door het verhalen van allerlei geschiedenissen, grappen en lagchende vrolijkheid. Om tien ure wordt de tafel opgeruimd en het *gouter* of avondeten opgezet, dat in gedroogd ooft, brood en wijn bestaat; het overige van den avond brengen zij met dansen en zingen door, en gaan dikwijls eerst tegen middernacht naar huis. In vruchtbare jaren is de walnotenooft des eigenaars van het slot *Duing* zoo rijkelijk, dat deze avondbijeenkomsten meer dan veertien dagen duren. De arme lieden uit den omtrek verheugen zich hierover jaarlijks vooraf, als over een naderend feest. Zij krijgen geene betaling voor dit werk, maar het *gouter* en het vermaak zijn hunne eenige belooning. De uitgehaalde pitten worden nu op kleeden gespreid om te droogen, en na verloop van veertien dagen naar den molen gebragt, waar zij in deeg veranderd worden. Deze wordt in doeken gerold en onder de pers gelegd om de olie uit te persen. De beste olie, die ter bereiding der spijs gebruikt wordt, krijgt men uit het koud geperste deeg; eene mindere soort, tot branden bestemd, wint men door het heet maken van het deeg. Dertig personen kunnen op eenen avond zoo vele noten doppen, als tot zestig ponden deeg vereischt wordt, uit welk deeg omtrent vijftien gallons olie geperst wordt. De

dop-

doppen worden echter ook door een zoo zuinig volk, als de Savojjaarden zijn, niet weggeworpen, maar tot asch verbrand, van welke zij zich ter bereiding van loog bij het waschen bedienen. Twee ponden der asch dezer notenbasten doen tot dit einde even zoo veel dienst, als drie ponden houtasch; maar het *kali* (de potasch), die de eerste bevar, is zoo bijtend, dat het dikwijls het linnen doorknaagt. Het deeg, dat na het persen overblijft, wordt tot koeken gemaakt, die gedroogd en onder den naam *Pain-amber*, bitter brood, door kinderen en arme lieden gegeten en openlijk verkocht worden.

Over de *jaarlijksche togten der Savojjaarden* kreeg BAKEWELL van eenen geestelijken de volgende, bij ons weinig bekende berigten.

Deze togten beginnen met het einde van October. Een oud kramer uit *St. Ferrol*, die door zijn veeljarig rondreizen eene naauwkeurige kennis van de onderscheidene deelen der landen en hunner inwoners heeft gekregen, vergadert om dezen tijd alle jonge knapen van eene streek, die lust toonen om hem te volgen. De vaders brengen hem hunne zonen, en verzuimen niet hunne bekwaamheid en lichaamskracht zoo veel mogelijk op te vijzelen. De oude kramer

onderzoekt hen nu zorgvuldig, even alsof zij rekruten waren, beproeft hen op velerlei wijze ten aanzien hunner verworvene bekwaamheden, en bepaalt nu den prijs, dien hij de ouders wil betalen, voor de diensten, die hun door anderen, gedurende de afwezendheid hunner kinderen, moeten bewezen worden. Voor knapen van achttien tot twintig jaren geeft hij zes en dertig, voor jongens van veertien tot achttien twintig, en voor kinderen van twaalf tot veertien jaren twaalf franken. Als de handel nu gesloten is, dan treden al deze jonge lieden onder het bevel van den wandelenden kramer, en nemen afscheid van hunne ouders, die hen ernstig tot gehoorzaamheid en trouw jegens hunnen leidsman en baas, zoowel als tot deugd en godsvrucht vermanen. De oude trekt nu met de gansche schaar de wijde wereld in, verhuurt ieder hunner voor weken of dagen tot allerlei huisfelijke verrichtingen, en ontvangt het bedongen loon. In groote steden, bij voorbeeld te *Parijs*, wordt dit dag- of weekloon in eene gemeenschappelijke kas gelegd, uit welke de noodige uitgaven goed gemaakt worden. Wat nu na het betalen van den voor de ouders bedongen prijs overblijft, is de eigendom van den verhuurder.

Het terugkeeren dezer jonge Savoijaarden, dat in de volgende lente geschiedt, wordt den bewoners van het dorp door herhaalde pistoolschoten

be-

bekend gemaakt. De wederzijdsche vreugde van ouders en kinderen behoeft niet geschilderd te worden. Dikwijls heeft de kleine karavaan van het weinige zuinig bespaarde in *Parijs*, een geschenk voor de kerk hunner plaats gekocht. Dit wordt nu terstond na hunne komst aan den Pastoor ter hand gesteld, en door dezen op den volgenden zondag op het altaar, ter aansporing der aankomende jeugd, openlijk ten toon gesteld.

De heer BAKEWELL vertoefde eenigen tijd te *Aix*, om de daar beroemde warme baden te gebruiken.

Deze reeds bij de Romeinen beroemde plaats, die toen *Aquae Allebrogun* en later *Aquae Gratiannae* heette, is in de laatste eeuwen dikwijls fel door brand geteisterd. Het laatste ongeluk van dezen aard overkwam deze stad in het jaar 1739. Zij ligt tegenwoordig omtrent vier uren van *Chambery*, in de diepte van een dal, dat in vroegere dagen een gedeelte van het naburig meer van *Bourget* schijnt geweest te zijn. Deze ligging der stad aan den voet van een hoog kalkgebergte, waar de twee heete bronnen ontspringen, heeft veel onaangenaams, dewijl de hitte van den zomer door de dampen van het veelvuldig warm water, dat onophoudelijk door de straten vloeit, nog aanmerkelijk wordt ver-

groot. Indien men de stad op eene hoogte, een weinig boven de baden, had gesticht, dan had men dit ongemak vermeden, en tevens een fraai gezicht op het meer van *Bourget* en de omliggende streken gewonnen.

Aix was voorheen met muren omringd en had drie poorten. Behalve de markt (*la grande place*), zijn de straten zeer naauw en de huizen klein. Deze stad bevat omtrent een duizend zes honderd inwoners. Van de merkwaardige oudheden uit de tijden der Romeinen, heeft *Aix* slechts nog eenen overdekten wandelweg, een vierkant gebouw (dat volgens sommige een tempel van *Diana*, volgens anderen een tempel van *Venus* geweest is) en bouwvallen van een druiptbad overgehouden.

De twee heete bronnen liggen omtrent acht tot negen honderd voeten van elkander. De bovenste of *St. Pauls-bron*, ook oneigenlijk de *Aluin-bron* genoemd, springt onder den voornoemden Oud-Romeinschen overdekten wandelweg uit de rots. Zij heeft omtrent dezelfde tempering als de benedenste († 37 tot 38 gr. van *REAUMUR*) en wordt door sommige zieken als een zacht laxermiddel gebruikt. Soms dient zij ook tot druiptbad. Het water vormt eene beek, groot genoeg om een' molen te drijven, en lager een groot bekken of bad, in hetwelk thans nog paarden met stijve leden met goed ge-

gevolg bedruipt worden. Voor iedere maal wordt vijftien stuivers betaald. Voorheen heette dit het *koningsbekken* (*Bassin Royal*) van HENDRIK DEN VIERDEN, koning van *Frankrijk*, die zich hier, na het in bezit nemen van *Savoije* in 1660, baadde.

De benedenste bron heet het *zwavelbad*. Zij is zeer waterrijk, smakeloos en reukt naar zwavel. Men bedient zich thans voornamelijk van deze bron als een druipbad, dewijl het water met den daartoe vereischten graad van warmte, uit de rots springt, en aan hetzelfde, uit hoofde van de hooge ligging der bron, eene meer of min aanzienlijke hoogte van nederstorting kan gegeven worden, zonder dat men het behoeft op te pompen. (Te *Aken* is het water te heet, en men moet het voor het gebruik eenigzins koeler laten worden.) — Tot 1772 was dit zwavelbad niet meer dan een groot in de rots gehouwen hol, dat door een' muur in twee deelen, één voor de mannen en één voor de vrouwen, verdeeld werd, en van voren met een ijzeren hek voorzien was. In het jaar 1772 liet echter de koning van *Sardinië* het tegenwoordige fraaije gebouw stichten, en wel uitdrukkelijk voor een druipbad. De vijftien badkamers liggen naast elkanderen in eenen halven cirkel. Eene verdieping lager vindt men nog twee badkamers voor bijzondere omstandigheden, als men hebben

wil, dat het water van eene grootere hoogte nederstorten en dus krachtiger werken zal.

Aan de zuidzijde van dit gebouw ligt het groote, voor de koninklijke familie bestemde bad, omringd met kamers om zich aan te kleden. Er zijn ook nog bijzondere afdeelingen, die tot een druiptbad voor arme zieken, zonder eenige beraling, gebezigd worden. Iedere badkamer bestaat uit een gewelf van omtrent dertien voet lang, elf voet breed en twee en twintig voet hoog, van het bovenste einde der plaats, waar de badende zit. Boven zijn twee openingen of korte pijpen, uit welke het water met armdikke stralen nederstort, en op den grond ingoten wordt opgevangen, die hunne uitloozing op straat hebben. In iedere badkamer zijn, naarmate der sekse, twee mannen of twee vrouwen, die het werk der bedruiping waarnemen. Voor de deur wachten twee rosbaardragers, om den zieke, zoodra hij uit het bad komt, terstond naar huis te dragen. Men is gewoon, de kuur met een of twee warme baden, die men in huis neemt, te beginnen.

Voor elk, die dit druiptbad de eerste maal gebruikt, heeft de wijze van handelen, die hier plaats heeft, iets afschrikkends. Toen ik voor het eerst in de badkamer trad, was, nadat men de deur gesloten had, alles donker voor mijn oog, en ik was geheel in zwavelreuk en waterdamp

damp gehuld. Ik herstelde mij echter dra en werd een zwak schijnsel ontvaar, dat het daglicht door een klein, met eene gordijn bedekt venster boven de deur, in het vertrek wierp. Thans bespeurde ik ook twee stomme, bijna geheel naakte gedaanten, die ik voorheen niet gezien had, die met ontbloote en uitgestrekte armen gereed stonden, om mij, zoodra ik zou ontkleed zijn, te ontvangen. Er was geene zeer levendige verbeelding noodig geweest, om bij het huivering verwekkend geheel in deze gedaanten of twee helsche geesten of twee beulen der Inquisitie te zien, en het akelig geschreeuw der personen in de naburige vertrekken, die de dragers riepen, kon dienen om iemand nog meer in dezen waan te versterken. Toen ik de trappen naderde, die ik, om bij het eigenlijk druipbad te komen, moest afdalen, trad ik terug, dewijl ik niets zag, waar ik mijn voet zou nederzetten. De mannen dachten, dat ik vreesde, en riepen daarom: wees gerust, wij zullen u zoo zacht behandelen als een verwend kind. Zij leidden mij nu onder een' der waterstroomen, die uit de pijpen in het gewelf nederstorten, en verzochten mij de armen op te heffen, opdat de straal daardoor gebroken zou worden en zich allengs bij gedeelten over het gansche ligchaam kon verspreiden; want het zou voor mij te onaan genaam zijn, om mij eensklaps aan den ganschen

heeren waterstraal bloot te stellen. Toen ik eene poos in deze houding gestaan had, werd ik al-
lengs aan den hoogen trap der warmte van het
water gewend. Ik ging nu zitten en nu begon
het eigenlijk bedruipen. Aan de opening van
het gewelf, door welke het water indringt, zaten
lange, uit verscheidene leden bestaande en be-
weegbare blikke pijpen, van welke ieder man er
een in de hand neemt, en die, terwijl het water
door dezelve loopt, over alle deelen des ligchaams
heen en weder leidt, terwijl hij met de andere
hand de plek, op welke het water valt, sterk
wrijft. De eerste maal duurde dit bedruipen
slechts vijf minuten, maar iederen volgenden dag
steeds langer, tot ik eindelijk in staat was het
twintig tot dertig minuten uit te houden. Zoo-
dra het bedruipen geëindigd was, verhieven de
kerels het vreesfelijkt geschreeuw, dat ik ooit
gehoord had. De rosbaardragers traden nu bin-
nen, grepen mij, en rolden mij, zonder mij
af te droogen, van het hoofd tot de voeten in
een linnen laken, en hierop weder in eene groote,
dikke wollen deken. Om het hoofd en de voe-
ten bonden zij nog andere doeken. In dezen
dos moet ik veel overeenkomst gehad hebben
met de lijken der ouden. Nu droegen mij de
dragers in de rosbaar, lagen mijne kleederen in
dezelve, en renden met mij door de straten naar
de herberg en hier zelfs de trappen op tot in
mij-

mijne slaapkamer. Dit laatste is eigenlijk het vreeslijkst gedeelte van het gansche tooneel. De trappen zijn gewoonlijk steil en smal, en daar de dragers zeer snel opstijgen, zoo schijnt het bijna onmogelijk het evenwigt te houden, vooral daar handen en voeten omwonden zijn, en dus niet gebruikt kunnen worden. Intusschen loopt door de langdurige oefening en behendigheid der dragers alles steeds zeer goed af. Het bed is vooraf gewarmd, de dragers ontdoen den zieke van zijn wollen en linnen bekleedfel, de een grijpt hem bij het hoofd, de ander bij de beenen, en zoo leggen zij hem in het bed, dekken hem toe en vertrekken. Naarmate nu het voorschrift van den arts en den aard der ziekte dit eischen, moet de zieke korter of langer in het bed blijven, tot dat een sterk zweet uitbreekt. Het schijnt in den eersten opslag vreemd, dat men den zieke zoo lang in een vochtig bekleedfel laat liggen, maar men heeft hieruit nooit kwade gevolgen zien ontstaan, en ik weet door eigene ervaring, dat ik op deze wijze sterker zweette, dan wanneer ik mij voor het nederliggen liet afdroogen.

De gansche betaling voor het druiptbad, de dragers hieronder begrepen, bedraagt telkens anderhalve frank. Van dit geld krijgen de mannen in het bad en de dragers slechts ieder een stuiver; het overige trekt de regering, die jaarlijks

ruim

ruim een duizend vijf honderd ponden sterlings, zuivere inkomsten van deze baden ontvangt. Het is den bedruiers en dragers verboden nog afzonderlijke geschenken aan te nemen; intusschen hangt eene bus in het badhuis, in welke ieder zieke, na het afloopen der kuur, nog eene kleinigheid werpt. Dit geld wordt verzameld en ter ondersteuning dezer lieden in ziekten of ouderdom gebruikt. Als de baden sterk bezocht worden, begint het bedruipen reeds des morgens om drie ure, en duurt doorgaans tot twee of drie ure des middags. Een dezer bedruiers, een dik oud man, zeide mij, dat hij dikwijls reeds des morgens voor drie ure had moeten beginnen, en tot des avonds om negen ure volharden. Men zou denken, dat het aanhoudend verblijf in zulk eene heete, vochtige lucht, de gezondheid moest benadeelen, maar die man verklaarde mij, dat hij dit werk reeds dertig jaren had verrigt en zeer gezond gebleven was. In den winter weven deze menschen en houden zich met andere werkzaamheden bezig. — Het regte jaargetijde tot gebruik der druipbaden is van het midden van Junij tot het einde van September. Voor en na dezen tijd is het bedruipen, uit hoofde der koude morgen- en avondlucht, gevaarlijk. Het jaarlijksch getal der badgasten bedraagt een duizend vijf honderd tot een duizend acht honderd. Iedere week wordt eene badlijst uitgegeven. Zelden blijft

blijft een zieke langer op eens dan drie of vier weken, dewijl deze kuur te zeer aantast, dan dat men die langer zou kunnen verduren. Bij hardnekkige kwalen echter laten de artsen den zieke na de eerste kuur verscheidene weken rusten, en dan vervolgens, eer de badtijd ten einde loopt, het druipbad weder gebruiken.

Deze wateren bewijzen hunne genezende kracht voornamelijk in verlammingen, jicht, zinkingen (*Rheumatismen*) verstuitingen en stijfheid der leden, als ook bij kliergezwellen.

V.

DE IJSLANDERS.

In het jaar 861 na de geboorte van CHRIS-
TUS werd een Noorweegsch zeergoever, NADOD
genoemd, naar het eiland *IJsland* gedreven, en
roemde dit alom met sneeuw bedekt land, *Sneeuw-
land*, Drie jaren later vertrok de Zweed,
GARDAR SUAFARSON, die in *Denemarken*
woonde en van deze ontdekking berigt had ont-
vangen, insgelijks om dit land te onderzoeken,
voer het geheel rond en noemde het *Gardars-
holm*. Nadat hij hier overwinterd had, keerde
hij in de lente van 865 terug, en verhaalde, dat
het land goed en met veel hout bedekt was.
Dit verhaal bragt te weeg, dat de Zweed FLOKE
WILGERDARSON, in het jaar 868, van *Roga-
land* in *Noorwegen* derwaarts trok, om zich
daar neder te zetten. Opdat hij nu zeker zou
zijn, dat hij het bedoelde land zou vinden, nam
hij drie van daar medegebragte raven mede, naar
welkers vlugt hij zijnen koers rigtte, en het land
ook gelukkig bereikte. Hij bleef hier eenigen
tijd,

tijd, onderzocht de kust en vond hier veel drijfhout, maar ook veel drijfijz, en gaf daarom aan het land den naam *Island* (*IJsland*), dien het ook behouden heeft. Het land behaagde hem echter niet, hij verliet het dus weder, en verhaalde bij zijne tehuiskomst dat dit een zeer middelmatig verblijf was. *IJsland* zou dus mogelijk nog lang onbevolkt zijn gebleven, indien niet een zamenloop van bijzondere omstandigheden inwoners derwaarts gevoerd had.

HERALD HAARFAGER namelijk had juist toen geheel *Noorwegen* overweldigd, en bewoog daardoor vele Noormannen hun vaderland te verlaten, dewijl daar hunne oude vrijheid te zeer beperkt werd. Bij deze gelegenheid was het nu, dat verscheidene Noormannen, voornamelijk uit het Drontheimsche, naar *IJsland* trokken, en het was zulk een gezelschap, dat zich in het jaar 874 onder aanvoering van INGOLF hier nederzette. Hij had voor eenige jaren, zamen met een' zijner bloedverwanten, HIORLEIF genaamd, het land behoorlijk onderzocht, en deze twee, met degenen, die onder hen stonden, moeten dus *als de eerste bewoners van IJsland* beschouwd worden. Zij zetteden zich aan de Zuidwestkust neder, terwijl andere de overige deelen van het eiland in bezit namen; want het verhuizen uit *Noorwegen* duurde steeds voort, tot dat het eindelijk onder zware straf werd ver-

verboden. Onder deze verhuizende Noormannen waren ook verscheidene Denen en Zweden, zoodat dus deze drie volken als de stamvaders der IJslanders kunnen beschouwd worden.

Reeds in 928 vindt men, dat het land eenen regeringsvorm had, die meest aristokratisch was, en dat men het in vier hoofddeelen, en deze weder in twaalf afdeelingen verdeelde. Eens in het jaar had er eene groote algemeene vergadering bij den *Thingwallewain* (het meer *Thingwalle*) op den zoogenoemden *Althing*, plaats, waar de *Lagman*, zamen met de voorname mannen des lands, alle belangrijke zaken besliste en vonnis velde in al die twisten, die naar hunne, hoewel, den tijd in aanmerking genomen zijnde, zeer goede wetten, niet hadden kunnen vereffend worden.

Deze regeringsvorm hield zich drie eeuwen staande, en de burgers van dezen in het hooge Noorden gelegenen vrijstaat munteden meermalen uit. In het begin van dit tijdperk, in hetwelk *Europa* nog in duisternis gehuld was, bloeide de *dichtkunst* reeds op *IJslands* met sneeuw bedekte velden, en de geschiedkundige Muze schonk ons vele heerlijke *Saga's*. Onder de schrijvers van verchichtfelen muntten uit *WOLUSPA* en *HERWAMAAL*, gelijk onder die der *Saga's* *SÄMUND FRODES* en *SNORRO STURLESONS* *EDDA*, *HERWARARS* en *EYRBEGGIAS-SAGA*,

en andere. Verder moet men nog onder de geschiedschrijvers den *Arc-Frode*, zoowel als onder de geschiedkundige werken verscheidene jaarboeken der IJslanders niet vergeten.

Op het slot der tiende eeuw (981—1000) werd het Christendom in *IJsland* ingevoerd, en op de algemeene volksvergadering bij het meer *Thingwalle*, plegtig aangenomen. Het heeft echter weinig verandering in de leefwijze der IJslanders gemaakt. De oude inwoners kenden slechts weinig weelde en beschaving, en moesten dikwijls vele moeilijkheden verduren; hoewel men aan den anderen kant ook wel vooronderstellen mag, dat het klimaat voorheen niet zoo ruw was, als het thans is, dewijl toen zoowel koren als boschen goed slaagden, dat beide thans niet meer geschiedt. De toenmalige IJslanders hielden zich, gelijk thans de tegenwoordige, voornamelijk bezig met de vischerij en veeteelt, en leefden voor het overige, gelijk heden nog, in woningen, die uit hout en aarde gemaakt waren.

In de dertiende eeuw dreigde de *Aristokratie* in *Oligarchie* te zullen ontaarden, en er ontstonden vele burgerlijke onlusten, die daarmede eindigden, dat het land in het jaar 1261 zich grootendeels aan den koning HAGEN van Noorwegen onderwierp, en het overig gedeelte drie jaren later dit voorbeeld volgde. In het jaar 1380 werd *IJsland*, benevens *Noorwegen*, met

Denemarken vereenigd, en is sedert dien tijd bij het laatste rijk gebleven.

Deze vereeniging van eenen voormaligen vrijen staat met eene Europefche Monarchij moest natuurlijk veel invloed op het nationaal karakter en de zeden der inwoners hebben. De jaarlijkfche volksvergaderingen werden ja wel nog steeds gehouden, en wel onder opzicht van den aangestelden fadhouder, maar verloren dra hare belangrijkheid, voornamelijk om die reden, dewijl zowel de Noorweegfche, als naderhand de Deenfche koningen het land zoo zacht regeerden, dat de inwoners geene aanleiding vonden, om zich te verzetten. Maar deze verwifeling van regeringsvorm had ook het gevolg, dat de voormalige ftooptogten ter zee geene plaats meer mogten hebben, en de Ijlanders verloren dus allenga veel van hunne vorige kracht en werkzaamheid. Dra kwam ook de handel geheel in handen der Buitenlanders, en zelfs begon het klimaat allenga te verergeren. Het eenige, wat onveranderd bleef, waren de goede eenvoudige zeden der eerfte geflachten.

Sedert *Ijsland* met *Denemarken* vereenigd is, heeft dit gewest vele rampen moeten verduren. In het jaar 1402 woedde hier eene vreesfelijke pest (de *zwarte dood* genoemd), die bijna twee derde der bevolking wegdraapte, en verscheidene onheilen na zich fleepte, zoo als bij voorbeeld

het sterven van het grootste gedeelte van het vee; en bijna gelijktijdig, in de jaren 1419 tot 1425, plunderden en roofden Engelsche zeeroovers, van *Hull*, *Lynn* en andere oostelijke havens van *Engeland*, op de IJslandsche kusten, ja doodeden zelfs, in 1512, den toenmaligen stadhouder. Ook werd aan het einde der vijftiende eeuw het land door eene ziekte bezocht, die insgelijks vele menschen wegsleepte. — De IJslanders zonken van dezen tijd af in traagheid, onkunde en bijgeloof.

Evenwel stierven in dezen tijd van rampen, in welks begin *STURLA THORDSON* zijne *Sturlunga Saga* schreef, de geestvermogens der IJslanders niet geheel, want reeds in het jaar 1530 werd in het noordelijkst gedeelte van het eiland, in *Holum*, eene boekdrukkerij opgericht. In het midden dezer zelfde eeuw werd ook de kerkhervorming hier ingevoerd. *GUDBRAND THORLAKSEN*, *ARNGRIM JONAS* en *BIÖRNA-SKARDSAA* zijn mannen uit dien tijd, welkers wetenschappelijke kennis alle achting verdient.

In het begin der zeventiende eeuw waren de IJslanders in zeker opzicht geheel in de magt der *Hamburger* en *Bremer* kooplieden. De zeerooverijen der Franschen en Engelschen duurden nog steeds voort, ja zelfs de Algerijnen voerden vele inwoners weg.

De achttiende eeuw was ook voor *IJsland*

door vele vreesfelijke plagen zeer noodlottig. In het jaar 1707 sleepte de kinderziekte meer dan zestien duizend menschen weg; van 1753 tot 1759 volgden verscheidene jaren vol ellende, dewijl een algemeene hongersnood meer dan tien duizend menschen doodde. In het jaar 1783 begon eindelijk de vreesfelijke uitbarsting van den vulkaan *Skaptina-Tökuls*, die met ziekten en hongersnood vergezeld ging, zoodat de bevolking van het eiland andermaal met bijna elf duizend menschen verminderd werd.

Evenwel werd de beschaving van het volk, gedurende deze noodlottige tijdperken, niet onderdrukt, en *IJsland* heeft zelfs nog in de laatste twee eeuwen verscheidene beroemde mannen, bij voorbeeld THORMODUS TORFÄUS, ARNAS MAGNÄUS en FINNUR JONSON, zoowel als den nog levenden beroemden beeldhouwer THORWALDSEN geleverd. Het is echter zeer te beklagen, dat met de toenemende verlichting in de achttiende eeuw ook weelde en dartelheid hier zijn doorgedrongen. Zelfs vreemde modes beginnen zich hier te vertooncn. Sedert zich de aanzienlijken aan rum, punsch, bisschop en fijne wijnen gewend hebben, is ook de gemeene man met bier en mee, Fransche wijnen en brandewijn bekend geworden. De thee, vóórheen zoo sterk in gebruik, is door de koffij verdrongen, en in plaats van de eigene gemaakte stof tot klee-
de-

deren te bezigen, begint men thans zijde en fluweel te gebruiken.

De IJslander heeft eene middelmatige lengte, in het Noordwestland echter is hij gewoonlijk klein en gezet. Zijn hoofd is van eene middelbare grootte, het gelaat open, de trekken zeer fraai, inzonderheid bij de vrouwen, de wangbeenderen evenwel eenigzins sterk uitstekende. Zij hebben in het algemeen schoone tanden. Het haar is blond, zelden krullend. Men vindt weinig dikke personen. HORNER meent bespeurd te hebben, dat de vrouwen doorgaans eenen platten boezem hebben, dat ontstaan zou, omdat zij dien van der jeugd af sterk inrijgen. In *Aumundarfjord*, en gedeeltelijk ook te *Dyrefjord* laten de IJslanders hunnen baard groeijen, en onderscheiden zich ook door hunne kleeding van de overige bewoners des lands.

De IJslander is zeer gastvrij. Daar, waar hij niet te dikwijls met vreemdelingen verkeert, is hij nog niet bedorven, en over het algemeen zedelijk en godsdienstig. Het onderwijs geschiedt in huis door de ouders, dewijl de kinderen, uit hoofde van den verren afstand der woningen en de ontoegankelijke streken, geene scholen kunnen bezoeken. Volgens HENDERSON vindt men de verlichtste inwoners van het land, in den omtrek van *Oesford*.

Geschiedenis en taalkunde zijn de wetenschappen, op welke zich in de laatste jaren de IJslanders voornamelijk hebben toegelegd. Men ontmoet verscheidene personen, die zoowel Latijn schrijven als spreken, en in de klasieke schrijvers niet onbedreven zijn. De hier eens bloeiende dichtkunst heeft echter, zoo al niet hare vereerders, dan ten minste toch haren vorigen luister verloren. De beschaafden, zoowel als al diegenen, die met de Deensche kooplieden moeten verkeerden, verstaan en spreken ook de Deensche taal, die echter van de IJslandsche ook niet veel verschilt, dewijl de laatste eigenlijk de oude, onveranderd geblevene grondtaal der beide Scandinavische hoofdtongvallen, namelijk de Deensche en Zweedsche is. De IJslandsche taal wordt overal bijna op dezelfde wijze gesproken, en slechts in *Ostland* bespeurt men eene zingende, naar het Noorweegsche zweemende uitspraak.

Hoewel de schoone kunsten in *IJsland* niet bloeijen, is het evenwel opmerkelijk, dat dit eiland den grootsten thans nog levenden beeldhouwer, den beroemden THORWALDSEN namelijk, heeft voortgebracht.

Allerwaarschijnlijkst was het *getal der inwoners* in de bloeiende tijdperken des lands veel grooter, dan thans, nu dit gewest door rampen van
al-

allerlei soort, gedurende verscheidene eeuwen, bezocht is geworden, en, hetgeen nog erger is, het klimaat sedert dien tijd oogenschijnlijk verergerd is. Uit de opgaven, die wij over de bevolking des lands bezitten, schijnt deze afnem-
 ming der bevolking te blijken. *IJsland* had
 namelijk :

In het jaar 1703 . . 50,444 inwoners.

_____ 1707 omtrent 34,000 _____

_____ 1750 . . 50,700 _____

_____ 1769 . . 46,201 _____

_____ 1778 . . 50,212 _____

_____ 1783 . . 47,287 _____

_____ 1801 . . 47,207 _____

_____ 1804 . . 46,349 _____

_____ 1808 . . 48,063 _____

Onder de zeven en veertig duizend twee hon-
 derd zeven menschen, die, volgens de telling in
 het jaar 1801 (ook volgens STEIN) gevonden
 werden, waren een en twintig duizend vier hon-
 derd zes en zeventig van het mannelijk en vijf
 en twintig duizend zeven honderd een en dertig
 van het vrouwelijk geslacht, dus eene groote meer-
 derheid der laatste, naar evenredigheid van om-
 trent vijftien tot dertien. Volgens de geboorte-
 en sterflijsten van tien jaren waren, door elkan-
 der gerekend, jaarlijks getrouwd twee honderd
 vijfzig paar, geboren een duizend drie honderd

vijftig en gestorven een duizend twee honderd vijftig menschen, zoodat, volgens deze betrekking, een jaarlijksch batig overschot van honderd menschen zou plaats hebben. Hoewel men nu enkele jaren heeft, in welke dit overschot zes tot zeven honderd menschen bedroeg, zoo kan men evenwel regelmatig geen hooger getal stellen, dewijl weder enkele ongunstige jaren een even zoo groot, zoo niet grooter getal wegslepen. De betrekking der gehuwden tot de gansche menigte des volks staat als een tot honderd acht en tachtig, dat der geborenen als een tot vijf en dertig, en dat der gestorvenen als een tot zeven en dertig. Het getal der onechte kinderen bedraagt dooreen jaarlijks omtrent honderd vijftig, zoodat dus ieder negende kind onecht is. Onder de geborenen worden jaarlijks dooreen vijf en veertig dood geboren, zoodat dus ieder dertigste kind dood ter wereld komt. Tweelingen vindt men jaarlijks omtrent vijftien paar.

De raad STEPHENSEN heeft in lateren tijd een overzicht der bevolking medegedeeld, die hij om nieuwjaar van 1821 op acht en veertig duizend vijf honderd een en vijftig menschen schat, en waarbij hij tevens opmerkt, dat zij in twintig jaren met een duizend drie honderd vier en veertig zielen is vermeerderd. Dewijl er echter in 1821 slechts een duizend vier honderd vier en zestig kinderen geboren en een duizend zes hon-

honderd negen en twintig menschen gestorven zijn, zoo is het opgegeven getal van een duizend drie honderd vier en veertig weder met honderd vijf en zestig verminderd, en men kon dus op nieuwjaarsdag van 1822 de bevolking van *IJsland* slechts op acht en veertig duizend drie honderd zes en tachtig zielen schatten. In den loop van het jaar 1822 zijn een duizend zeven honderd vier en twintig kinderen geboren en slechts acht honderd een en veertig menschen gestorven, waardoor dus een batig overschot van acht honderd drie en tachtig zielen, en op nieuwjaarsdag eene bevolking van negen en veertig duizend twee honderd negen en zestig menschen ontstaat. Onder de geborenen waren weder twee honderd een en zestig onechte kinderen; dus naar evenredigheid omtrent als een tot zeven (waaruit men kan opmaken, dat het zedebederf toegenomen is).

Een verbazend aantal kinderen sterft vóór het tiende jaar; de arts *CALLISEN* meent, dat de verkeerde gewoonte, in lateren tijd ook bij de *IJslandsche* vrouwen in zwang gekomen, om hare kinderen zelve niet te zogen, maar die bij vroedvrouwen te besteden en met melk van koeijen te laten voeden, hiertoe veel bijdraagt.

Dewijl de jaarlijkse bezigheid van vele mannen in de vischerij bestaat, zoo bereiken zij doorgaans zulk eenen hoogen ouderdom niet, als

de vrouwen. Als zij vijftig jaren tellen, worden zij dikwijls door allerlei borskwalen en tering overvallen, die hun leven dra doen eindigen.

Behalve de gewone ziekten der kinderen, aan welke vele dezer onnoozelen sterven (in 1822 bezweken alleen aan ontsteking in de keel zes en negentig kinderen), is de zoogenoemde *Ginklofe*, eene soort van *Rachitis* of zoogenoemde *Engelsche ziekte*, eene der vreeselijkste, die veelvuldig op den *Westmanöer* (*Westmans-eilanden*) heerscht, en dan alle nieuwgeborene kinderen wegfleept. — Schurft, tering en beroerten worden hier insgelijks dikwijls gevonden, omtrent de vijf en twintigste van het getal der geborenen komt door ongelukken om het leven, namelijk door verdrinken op zee en door bevrozen. De roode loop, de scheurbuik, de geelzucht, kolijk en waterzucht zijn wel ook vrij algemeen, maar echter minder doodelijk, dan de voornoemde kwalen. De sterfte is allersterkst, als zich galachtige, katarrale en zenuwkoortsen verspreiden, die ligt epidemisch worden. Minder gevaarlijk zijn de heete koortsen en andere ontstekende ziekten. De zeer algemeen heerschende schurft moet men aan de groote morsigheid der inwoners toeschrijven.

Het binnenste des lands is geheel onbewoond, en de bevolking strekt zich slechts uit tot eene streek der

der kust van omtrent drie honderd vierkante mijlen. De IJslanders leven echter grooendeels in afzonderlijke verstrooide woningen, en de weinige steden en handelplaatsen zijn, in vergelijking van het geheel, zoo weinig beteekenend, dat zij naauwelijks dezen naam verdienen. De meeste woningen, tusſchen welke men hier en daar eene kerk ziet, worden in de grasrijke vlakten langs de rivieren gevonden. In den zomer hebben de inwoners ook *Seler*, dat is *Sen-* of *Alpen*-hutten, boven in het gebergte, waar dan hun vee weidt.

Men vindt in *IJsland* slechts weinige steenen gebouwen, sommige zijn van hout, ver de meeste echter op de volgende wijze gebouwd. Eene woning (*Bai*, dat is boeren hofstede), bestaat gewoonlijk uit verscheidene kleine huizen (*Hialey*), die ieder hunne bestemming hebben, en slechts uit ééne afdeeling bestaan. Allen echter zijn weder met elkanderen verbonden, en vormen op deze wijze de gansche woning. De buitenste muren zijn uit turf zamengesteld, gewoonlijk slechts vier en een half voet hoog, beneden vier voet of nog iets meer, maar boven echter slechts drie voet dik, en aan de buitenzijde dikwijls met zoden, aarde of steenen bedekt, waardoor zij nog dikker worden. De daken bestaan uit boomstammen of struiken, zijn met zoden gedekt, en hebben kleine, met glas of met eene zeer dunne scha-

schapehuid voorziene openingen, door welke het licht in het huis kan dringen. De muren, die deze kleine huizen met elkanderen van binnen vereenigen, bestaan insgelijks uit turf. De dikke buitenmuren geven zekerlijk veel warmte, maar vermeederen echter ook zeer de slechtheid van den dampkring, die in zulk eene kleine ruimte is opgesloten en zeer bedorven zijn moet, deels uit hoofde van de heerschende morsigheid en de verschillende hier bewaarde stoffen uit het planten- en dierenrijk, deels dewijl geene versche lucht in dezelve kan gebragt worden. Daar nu in den zomer de muren, zoowel als de daken groen worden, en het gansche gebouw niet hoog is, zoo krijgt zulk eene IJslandsche woning de gedaante van eenen kleinen heuvel. De ingang is gewoonlijk aan de zuidzijde, en de deur meestal rood geschilderd. In den gang, in welken men door deze deur komt, loopen meer of minder ingangen uit, naarmate hier meer of minder ruimten of huizen gevonden worden, die tot een dagelijksch vertrek, slaapkamer, keuken, eet- of melkkamer, stallen, enz. bestemd zijn. De binnenste ruimte is somtijds tot een vertrek om gasten of vreemdelingen te ontvangen, ingerigt, zoowel als eene der naburige ruimte tot eene badkamer. De buitenste ruimten dienen tot bergplaatsen van levensmiddelen, vischen, gereedschappen, enz., gelijk ook eene tot eene smederij. De grootere woningen heb-

hebben afzonderlijke paarden-, koe- en schapenstallen, maar de kleinere slechts éenen stal, en zelfs de armste daglooner, die maar ééne koe bezit, heeft evenwel voor deze een afzonderlijk verblijf.

Digt bij de huizen vindt men gewoonlijk eene omheinde plaats (*Tuun*), zoowel als verscheidene hooischelven, die met zoden bedekt zijn. In *Ostland* heeft men doorgaans eigene schuren of kleine huizen, waar men des winters het hooi bewaart. In dit zelfde gedeelte van *IJsland* vindt men ook dikwijls de huizen met het stroo van het hier veel groeiend *Arundo arenaria* gedekt.

De IJslandsche kerken zijn niet veel beter dan de woningen, zij zijn zoo laag, dat men met de hand aan den zolder reiken kan, maar echter iets breeder, dan de huizen, en de muren met planken bekleed, zoodat men de aarde niet zien kan. Het altaar staat gewoonlijk aan de oostelijke zijde; men vindt hier ook eene doopvonte, en het koor is doorgaans van het overig gedeelte der kerk gescheiden. Behalve den predikstoel, die bijna in alle kerken staat, vindt men in vele ook bidbankjes, ten minste voor de vrouwen.

De IJslander kleedt zich meest in stof, die hij zelf gemaakt heeft; evenwel vindt men, zoo als voorheen reeds gezegd is, bij meisjes en vrouwen dikwijls zijden en andere Buitenlandsche stof.

stoffen. De kleederen der mannen zijn doorgaans gelijk die der matrozen gemaakt, eene korte ronde buis, van eene blauwe, graauwe of zwarte kleur, ruime broek van dezelfde stof, wollen kousen en schoenen van osen- of schapenvellen, van welke het haar of wol afgekrabt is, en die bijna tot aan de kuiten komen, evenwel zonder hielen, en met riemen boven den voet vastgebonden. Soms zijn deze schoenen ook wel uit ruwe zeehondenvellen gemaakt. De vischers dragen pelsen van schapen- of zeehondenvellen, die dikwijls met eene kap voorzien zijn, die van achteren over het hoofd wordt getrokken. Anders draagt de IJslander eenen ronden hoed, onder welken het haar uitsteekt. Wat niet tot de lage klasse behoort, gaat zoo gekleed als andere lieden in beschaafde noordelijke landen; en zelfs het gemeen heeft doorgaans een beteren rok, dien zij in de kerk en bij plegtige gelegenheden aantrekken.

De kleeding der vrouwen is reeds zamengestelder en menigvuldiger. Gewoonlijk dragen zij rokken en jakken, en over dit alles een ruim, zwart kleed, met vele plooijen, dat de gegoeden met zilver rijkelijk bezetten. De rokken zijn beneden met een breed lint geboord, en boven met drie groote zilveren knoopen voorzien. Aan deze wordt de boezelaar, door middel van een gordel, vastgemaakt, die met
groot

grooté platen van zilver of geel koper bezet is. Het jak is gewoonlijk zwart, en heeft naauwe tot aan de hand reikende mouwen; van voren is het met zijde bezet, in hetwelk rijggaten zitten; die dikwijls met goud- of zilverdraad geboord zijn. Aan den hals zit een kleine, drie vingeren breede, regtop staande, stijve kraag, die insgelijks met zijde, goud- of zilverdraad geboord is. Dikwijls dragen zij ook eenen gordel met zilveren versierselen. Als zij naar de kerk of elders gaan, dan hangen zij gewoonlijk eene soort van regenkleed of mantel over dit alles. Deze mantel is doorgaans van eene zwarte stof gemaakt, en van voren met twee strepen laken van eene andere kleur bekleed, die van boven tot beneden in de lengte op den mantel genaaid, en overeenkomstig de omstandigheden der bezitter meer of min met zilveren versierselen bezet zijn. Om het hoofd rollen zij eenen grooten, witten doek, en over dezen weder een fijneren, zoodat hierdoor eene el hooge, krom gebogene kegel, of een naar voren overhangende hoorn gevormd wordt, om welken men eindelijk nog een zijden of katoenen doek bindt, opdat alles vast aan het hoofd sluiten en de haren geheel bedekt zouden zijn. Om den hals dragen zij een fluweelen kraag, of zij slaan slechts een zijden of katoenen doek om. Zoowel deze kraag als het hoofdversierfel worden min of meer met

met zilveren knoopen of andere sieraden bezet, al nadat zij, die dezen draagt, meer of min vermogend is. Al de zilveren versierselen eener aanzienlijke vrouw kosten ruim vierhonderd rijksdaalders. De hemden van mannen en vrouwen bestaan doorgaans uit wadmél of flanel, zelden uit linnen.

Het gansche huisgezin werkt tevens met de dienstboden van beiderlei kunne, en bereidt alles, wat tot voedsel en dekfel noodig is. In den winter staan zij om zes of zeven ure op, en dan beginnen de gewone bezigheden van den dag. (In het voorbijgaan wil ik hier melden, dat de IJslander dag en nacht of vier en twintig uren in negen tijdperken verdeelt. Het tijdperk van middernacht tot drie ure des morgens heet *Otta*, van drie tot zes ure *Midmorgum*, van zes tot negen ure *Dagmal*, van negen tot twaalf ure *Hactel*, van twaalf tot half twee ure *Midmunda*, van half twee tot drie ure *Noon*, van drie tot zes ure *Midurastur*, van zes tot negen ure *Natmal*, en negen ure tot middernacht *Midnat*.) Nu zorgt de een voor de schapen, de andere voor het overig vee. Sommige maken rouwen van wol of paardehaar, andere zijn in de smederij om hoefijzers te smeden, en op deze wijze heeft ieder zijne eigene bezigheden. De

vrou-

vrouwen spinnen meest op de spil, somtijds ook op het spinnewiel, en zij, zoowel als de mannen, breijen en weven, terwijl andere wederom bezig zijn om vischkleederen van schapenvellen te maken, of wol te krabben en te spinnen. Terwijl allen nu op deze wijze bezig zijn, leest een hunner de overige gewoonlijk iets voor, en wel op eenen bijna zingenden toon. Men vindt daarom bijna in ieder huis eenige boeken, die verhalen of geschiedenissen bevatten en tot dit voorlezen gebezigd worden, en deze boeken verwisselt men bij de naburige familien voor andere, zoodat het niet aan afwisseling ontbreekt. Deze verwisseling geschiedt doorgaans in de kerk, die steeds door verscheidene, zelfs in het strengste jaargetijde, bezocht wordt. Somtijds spelen zij ook eene soort van dam- of schaakspel, in hetwelk zij zeer bedreven zijn, of zij spelen op de kaart.

Eigenlijke dansen hebben de IJslanders niet, hun gezang is ook zeer eentonig, en de heldendichten worden bijna schreeuwend gezongen.

De voornaamste drank der IJslanders is zure of geronnen melk, die met water gemengd en *Syre* genoemd wordt; dikke melk of *Skier* is een hunner hoofdgerechten. Tot deze behoort ook de boter, die zij in groote menigte genieten,

het liefst echter ongezouten en wel zeer oud; als het hun aan boter ontbreekt, eten zij vet. Zij maken ook kaas, maar slechts zelden en slecht. De voornaamste gerechten hunner maaltijden zijn visch, schapen- en rundvleesch, en slechts weinige spijzen uit het rijk der planten. Zij gebruiken even zoo zelden zout in hunne overige spijs als in de boter. Om het koren te malen, bedienen zij zich van handmolens, schoon niet dikwijls, dewijl de schepen meel, zoowel als wijn, bier, brandewijn en andere artikelen aanvoeren, die thans tot de dagelijkse behoeften behooren, en te weeg brengen, dat men in *IJsland* even zoo goed als elders met alle voortbrengselen der volkplantingen voorzien kan worden. De IJslanders gebruiken zeer veel snuif, en dragen die in kleine hoorntjes in den zak, uit welke zij snuiven.

Vrouwen zoowel als mannen reizen steeds te paard, en als de reis lang zal duren, dan nemen zij eenige paarden mede, om te kunnen verwisselen, als het rijpaard vermoeid wordt. Het eene paard wordt aan het andere gebonden, en zoo ontstaat, als er veel pakkaadje is, somtijds eene lange rij van paarden. De pakkaadje wordt aan eenen pakzadel van turf vastgemaakt, en hangt aan beide zijden van het paard. Eer de IJslander

zij-

zijne reis begint, doet hij gewoonlijk een kort gebed. De voornaamste reizen, die hij onderneemt, zijn van de dalen bij de rivieren naar de kust om te vischen, of om zijne voortbrengselen in de handelplaatsen voor waren te verruilen, of ook om van de eene streek naar de andere te trekken, en in den hooitijd te helpen. Reeds in Februarij begint een groot gedeelte zich reisvaardig te maken, om naar de zuidelijke en westelijke kusten te trekken, waar zij scheep gaan, zoodra het weder dit toelaat. In het begin van Mei keeren zij weder naar hunne woningen, maar laten de vischen achter. In het midden van Junij onderneemt de IJslander zijne tweede reis, op welke hij al zijne waren medevoert, als wol, talk, boter, vleesch, enz., om andere behoeften voor dezelve te koopen, welke hij dan, benevens de vischen, die hij niet heeft kunnen verkoopen, mede naar huis neemt. Op de ruime eenzame heiden, door welke hij moet trekken, vindt men dikwijls aan derzelver grenzen bepaalde rustplaatsen; hier legt gewoonlijk ieder reiziger op eene bepaalde plaats eenen steen; waardoor allengs groote steenhoopen ontstaan. Zulke steenhoopen ziet men te *Oexnedal*, op de *Smiörwatns-heide*, tuschen *Wapnesford* en de *Fliotsdals Harde*, en eenen onder den naam *Beinakjelling* in *Kaldedal* in *Borgefords Sysfel*, enz.

VI.

DE LANDEN AAN DEN MISSISSIPPI.

De groote landstreek in *Noord-Amerika*, die zich van de westelijke helling van het gebergte *Alleghany* tot aan het rotsgebergte uitstrekt, is in onze dagen merkwaardig geworden door de menigte van volkplanters, die gedeeltelijk uit *Europa*, gedeeltelijk uit de oostelijke landen der vereenigde Staten in *Noord-Amerika* derwaarts getrokken zijn. Om zich een denkbeeld van de groote uitgestrektheid dezer landstreek te vormen, moet men overwegen, dat zij omtrent onder den 38 gr. breedte en 20 gr. lengte gelegen is en van den Mexikaanschen zeeboezem tot die verheffing des lands in het Noorden, waar de naar het Zuiden vloeiende wateren van die, welke naar de *Ijszee* en de *Hudsonsbaai* stroomen, scheiden, gerekend, bijna even zoo vele graden van breedte meet, als eene ruimte van meer dan zeventig duizend vierkante geographische mijlen bedraagt. Door al deze streken stroomen de *Mississippi* en de daaruit voortkom-

men.

DE LANDEN AAN DEN MISSISSIPPI. 213

mende rivieren, die tot op onzen tijd grootendeels zoo onbekend waren, dat men zelfs niet eens de bronnen en al de bijrivieren van dezen stroom kende.

De geschiedenis berigt ons niets aangaande de gesteldheid der landen van het gebied van den *Misfissippi* in vroegere tijden. Evenwel vindt men hier sporen van vroegere bewoners dezer streken, die de tegenwoordige in kunde en beschaving aanmerkelijk schijnen overtroffen te hebben. Hiertoe behooren vooral de *heuvelen der dooden*, welke men aan de monden van alle rivieren in den *Misfissippi* vindt. Men rekent dat het getal dezer heuvelen meer dan drie duizend bedraagt. De diameter van den grondslag der kleinste is honderd en zijne hoogte twintig voeten; men vindt er echter ook, die honderd zeven en veertig voeten hoog zijn. Doorgaans staan deze heuvels in groepen bij elkander, en de overblijfselen van vestingwerken, uit aarden wallen bestaande, doen vermoeden, dat er voorheen in de nabijheid dezer graven ook steden gestaan hebben. In het binnenste dezer doodsheuvelen, die uit kleine ongehouwene steenen kegelvormig opgestapeld zijn, vindt men menschelijke gedaanten, urnen, koperen munten en sieraden, brokken van wapenen en afgodsbeelden, die gedeeltelijk gelijken naar die, welke de Spanjaarden eens in *Mexico* vonden.

Waarschijnlijk hebben tot de thans verdwenene volksstammen, die deze streken aan den *Mississippi* bewoonden, ook die lijken behoort, die niet lang geleden, in eenige hollen van den staat van *Kentucky* ontdekt zijn. Zij waren geheel uitgedroogd, en, gelijk de Egyptische Mummiën, in verscheidene hulsels gewikkeld. Om het lijk was grof, zeer eenvoudig geweven linnen gewonden. Hierop volgde eene soort van netwerk van grove draden en met vogelvederen doorvlochten, die echter dezelfde rigting hadden en dus eene gladde oppervlakte vormden. Over dit tweede bekleedfel zat nog een derde of het buitenste, dat bij sommige lijken uit hetzelfde grove lijnwaad als het eerste, maar bij andere uit zamengenaaid leder bestond. Nog merkwaardiger was de, van de ranke gestalte der tegenwoordige Noord-Amerikaansche Indianen geheel verschillende lichaamsgesteldheid dezer lijken. De meeste waren geene vijf Engelsche voeten lang, zeer weinige zes voeten. Het voorste gedeelte van het hoofd was zeer laag, het gezicht kort en breed, de wangbeenderen uitstekend, de hollen der oogen wijd en de kin kort.

Deze voormalige bewoners van het gebied des *Mississippi* overtroffen, gelijk reeds gezegd is, niet slechts in beschaving, maar ook in menigte de tegenwoordige Indianen. Deze laatste toch bedragen naauwelijks meer dan dertig duizend

zie-

zielen, zoodat dooreen slechts twee of drie menschen op eene vierkante mijl lands kunnen gerekend worden, en dit gering getal vermindert zelfs nog van jaar tot jaar door de vermenging met de zich steeds meerder uitbreidende blanken, en het is niet onwaarschijnlijk, dat na verloop van eene halve eeuw een echt *koper Indiaan* onder de zeldzaamheden zal behooren, en dat de stammen der *Tschirokesen*, en andere slechts in naam bekend zullen zijn.

Onder de reisbeschrijvingen, door welke de kennis van het gebied des *Mississippi* in onzen tijd wezenlijk vermeerderd is, verdienen vooral de drie volgende onze aandacht.

I. *Account of an Expedition from Pittsburgh to the Rocky mountains, performed in the years 1819, 1820; by order of the Hon: J. C. CALHOUN, Secretary of War, under the Command of Major S. H. LONG, of the U. S. TOP. ENGINEERS.* Compiled from the *Notes* of Major LONG, M. T. SAY, and other gentlemen of the Party. By EDWIN JAMES, Botanist and Geologist to the Expedition.

II. *Narrative Journal of Travels from Detroit Northwest through the great Chain of American lakes to the sources of the Mississippi river in the year 1820; by H. R. SCHOOLCRAFT.* Performed as a member of the Expedition under general CASS. Albany 1821.

III. *A Journal of Travels into the Arkansas territory, during the year 1819, with occasional observation, on the manners of the Aborigenes.* Bij T. NUTTALL.

De twee eerste dezer reizen zijn op bevel der regering door Amerikanen, en de derde door eenen Engelschen ondernomen.

Uit de regelen, den majoor LONG voorgescreven, schijnt te volgen, dat het doel zijner reis *krijgskundig* en tevens *wetenschappelijk* geweest is; daarom bestond ook het reisgezelschap uit eene afdeeling soldaten, een dagboekhouder, kruid-, dier- en delfstckkundigen, hunne helpers en eenen schilder. Zij gingen te *Pittsburg* aan den *Ohio* aan boord van de stoomboot, de *westelijke Ingenieur* genoemd, voeren deze rivier af, vervolgens den *Misfissippi* en den *Misfouri* tot aan den mond der *Platte* opwaarts; zij volgden hierop den loop dezer laatste rivier tot aan hare bronnen in het rotsgebergte, trokken langs deszelfs voet naar het Zuiden, en verdeelden zich hier in twee partijen, waarvan de eene de *Arkansas*, de andere de *Kanadische rivier* afvoer, welke laatste zij geheel verkeerd, voor de roode rivier hielden. Toen beide partijen den *Misfissippi* weder bereikt hadden, keerde ieder naar zijn verblijf terug.

De heer *SCHOOLCRAFT* van *Buffalo*, eene kleine stad aan het oostelijk einde van het meer *Erie*,

Erie, v
vertrekke
vijf groot
het zand
sippi, die
volgens v
der Ousc
en de *Vo*
De he
Ohio in
den *Ark*
rivier op
kanten a
dus welk
Misfissippi
onderzoek
Pittsbu
de heer
aan den
angahela
Ohio vor
zuidooste
kort bij
beide wa
Duitsche
de goed
belemmer
van welk
is insgelij

Erie, waar de *Niagara* uit hetzelfde stroomt, vertrekkende, voer door de kelen der bekende vijf groote meren, kwam uit het *boven-meer* in het *zandmeer*, en van hier kwam hij in den *Mississippi*, dien hij tot aan deszelfs bron bereisde. Vervolgens voer hij dezen stroom weder af tot den mond der *Ousconsing* (*Oisconsin*), en keerde door dezen en de *Vos-rivier* naar het meer *Miechigan* terug.

De heer NUTTALL eindelijk voer door den *Ohio* in den *Mississippi*, en dan uit deze rivier den *Arkansas* tot den mond der *koper-groen rivier* opwaarts, en onderzocht het land aan beide kanten als kruid- en delfstofkundige. Men ziet dus welk een groot gedeelte van het gebied des *Mississippi*, door deze drie reizen in onzen tijd onderzocht is.

Pittsburg, waar de majoor LONG, als ook de heer NUTTALL, hunnen togt begonnen, ligt aan den samenloop der *Alleghany* en der *Monangahela*, welke beide rivieren hier den grooten *Ohio* vormen. De bronnen der *Alleghany* liggen zuidoostelijk van het meer *Erie*, en wel zoo kort bij dit meer, dat de scheepvaart tuschen beide wateren slechts door eene ruimte van drie Duitsche mijlen (vijftien Engelsche), over welke de goederen, enz. moeten gedragen worden, belemmerd wordt. Door eenige andere rivieren, van welke in het vervolg zal gesproken worden, is insgelijks eene verbindtenis voorhanden tuschen

den boezem van *Mexico* en de rivier *Laurens*, die slechts door eenen nog kleineren hinderpaal gestremd wordt.

De stad *Pittsburg* heeft haren bloei voornamelijk te danken aan de rijke beddingen van steenkolen in hare nabuurschap. De aardkundige betrekkingen dezer lagen van kolen is aanmerkenwaardig, want onmiddellijk onder deze ligt eene bedding van zandsteen met glimmer, en onder deze weder een kalksteen, die *Terebratuliten* bevat (*). Bij *Wheeling*, dat lager aan den *Ohio* ligt, vindt men insgelijks beddingen van steenkolen van dezelfde dikte. Zij liggen onder kalksteen.

De vormering van kolen schijnt inzonderheid langs de oevers van de rivier *Alleghany* zeer verspreid te zijn. Sporen van deze delfstof vindt men onder anderen omtrent honderd Engelsche mijlen boven *Pittsburg*, waar eene bron zoo veel

steen.
(*) *Terebratuliten* zijn versteende schelpen, van welke men voorheen geloofde, dat levende dieren van deze soort in de tegenwoordige zeeën niet meer gevonden werden. Dit is intusschen eene dwaling. Men vindt deze versteeningen in alle gebergten van overgang en zelfs in aangespoeld land zeer menigvuldig, en wel van de grootte eener lins tot drie duimen lang. De voornoemde kalksteen is een overgangskalk, dewijl hij onder de steenkolen ligt.

steenolie oplevert, dat één persoon dagelijks verscheidene gallons verzamelen kan. Soortgelijke verschijnselen vertoonen zich langs de gansche westelijke helling van het gebergte *Alleghany* tot aan den mond van den *Ohio*. Zelfs op het hoogste punt van den rug des *Laurels* in dit gebergte, komt de zandsteen der koolvorming te voorschijn, afwisselende met dunne lagen van harsachtig leem en lei. Deze kolen worden uitgedolven en verkocht.

De stad *Wheeling* is, uit hoofde harer voordeelige ligging aan den *Ohio* en hare kolenmijnen, in de laatste jaren eene geduchte mededingster van *Pittsburg* geworden. Hier eindigt ook de groote landweg van *Cumberland*, die zich thans honderd veertig Engelsche mijlen uitstrekt en een millioen acht maal honderd duizend dollars gekost heeft. Men heeft het plan gevormd, om dezen weg aan gene zijde van den *Ohio* in eene regte lijn tot het zuidelijke einde van het meer *Michigan* voort te zetten.

Op halfweg van *Pittsburg* naar den mond van den *Ohio* ligt de stad *Cincinnati*. Het getal harer inwoners is van twee duizend vijf honderd, dat zij in 1810 bevatte, in 1819 tot twaalf duizend aangegroeid. Het land tusschen deze beide steden is zeer fraai, het bestaat uit heuvels en dalen. De eerste zijn niet hooger dan twee honderd of drie honderd voeten, met bosschen bedekt, die grootendeels nog door

door geene menschelijke hand zijn aangeroerd. Op de gladde oppervlakte van den stil stroomenden majestueuzen *Ohio* vertoonen zich de omtrekken der naburige heuvelen zoo duidelijk, als op den blaauwen grond van het gewelf des hemels. De grond der vlakten is zeer vruchtbaar en levert bij de gemeenste bebouwing eenen zestigvoudigen oogst. De boomen, die aan het bovenste gedeelte der rivier het weelderigst slagen, zijn de *Schierlings den* en de groote *Weymuths pijn*, welke laatste onder de fraaiste en hoogste boomen der Amerikaansche bosschen behoort. De rechte en gladde stam, van vijf tot zes voet in doorsnede, bereikt eene hoogte van zeventig tot tachtig voet, (volgens andere reizigers zelfs tot honderd vijftig voet), en steekt met zijne digte kegelvormige kroon, die de takken vormen, boven alle overige boomen uit, gelijk de palmboom onder den keerring. Behalve deze boomen vindt men hier nog beuken, berken, suikerahornen en olmen. Ook zijn twee soorten van paardenkastanjes (*castanea Equina*) hier zeer gemeen. De eene heet *Boksauge*, van eene langachtig ronde vlek, die op de vrucht zit. Dewijl deze boom slechts in de westelijke staten wordt gevonden, zoo geeft men de hier geborene inwoners insgelijks somtijds den spotnaam *Bocksaugen*, om hen te onderscheiden van diegenen, die uit de oostelijke staten herwaarts zijn gekomen, en die *Jankihs* (*Yankees*) genoemd worden.

In

In de nabijheid van *Louisville* heeft de *Ohio* op eenen afstand van nog geene twee Engelsche mijlen, een verval van twee en twintig voeten. Aan het einde van dit verval ligt de stad *Shippingsport* (inschepingshave). De oevers der rivier worden van hier af, tot zij in den *Mississippi* valt, gedurig lager, tot eindelijk, omtrent twaalf Engelsche mijlen beneden deze plaats, het gansche land aan beide kanten van den stroom zoo laag wordt, dat het bij de overstromingen twaalf tot veertien voet hoog onder water staat. De grond bestaat dus hier doorgaans uit aangespoeld land en is met dichte bosschen bedekt. Hier en daar worden deze echter afgebroken door groote streken, die met ondoordringbaar altoos groenend riet begroeid zijn. Deze rietplanten (*Arundinaria macrosperma*) worden dertig voet hoog en beletten door hare schaduw den groei van alle andere gewassen. Ten tijde van den hoogsten vloed des *Mississippi* wordt het water van den *Ohio* dikwijls dertig Engelsche mijlen tegen stroom teruggedrongen; terwijl echter de wateren der laatste rivier wederkeerig dezelfde uitwerking in den *Mississippi* voortbrengen.

De lengte van den loop des *Ohio's* wordt door den heer JAMES op duizend drie en dertig Engelsche mijlen gerekend. Het water is, met weinige uitzonderingen, zuiver en doorschijnend. De snelheid van den loop bedraagt, naar gissing, niet

niet meer dan twee en eene halve Engelsche mijl in het uur, en het verval vier en een half duim op de Engelsche mijl. Bij hoog water kunnen schepen van drie honderd tonnen tot *Cincinnati* varen. De grootere stoombooten, die den *Mississippi* en *Ohio* bevaren, gaan doorgaans niet verder dan *Schippingsport*, slechts de kleine, die niet meer dan zeventig tonnen bevatten, kunnen *Pittsburg* bereiken, en dit ook nog maar weinige maanden in het jaar. Rijen van klippen, die de rivier op twee of drie plaatsen doorsnijden, en ondiepe zand- en steenbanken zijn echter nog de eenige hinderpalen niet, met welke de schippers op den *Ohio* worstelen moeten. De talrijke wortelen en stammen van gezonkene boomen, of van zulken, die op de oppervlakte des waters drijven, brengen hen gestadig in gevaar. Op den *Alleghany* en *Ohio* zijn pramen en vloten de meest gewone vaartuigen. Zij voeren geheele huishoudingen met paarden, runderen en huisraad naar het beloofde land, „dat aan gene zijde der plaats ligt, waar de zon ondergaat.” De voornaamste rivieren, die den *Ohio* vergezellen, zijn aan den regter of noordwestelijken oever de *Wabasch*, de *Miami*, de *Soto* en de *Muskingum*; aan den linker of zuidoostelijken kant de groote *Kenaway*, de *Kentucky*, de *Kumberland* en de *Tennessih*. De laatste loopt bijna twee honderd Engelsche mijlen lang, in

ee-

eene, den *Mississippi* zeer naderende en hem bijna parallel gaande, maar juist tegenovergestelde rigting, namelijk van het Zuiden naar het Noorden; een bewijs, hoe laag en vlak de grond van het *Mississippi*-dal zijn moet.

Op den eersten Julij bereikte de stoomboot de *westelijke Ingenieur* den *Mississippi*, waar wij haar provisioneel zullen verlaten, om den heer SCHOOLCRAFT te vergezellen, die denkt dat hij de eenige onder de thans levenden is, die zoowel de bronnen als den mond van dezen wonderbaren stroom bezocht heeft. Zijn berigt hierover is zeer duidelijk gesteld, en ook, met eenige weinige uitzonderingen, zeer naauwkeurig.

De *Mississippi* ontspringt op eene hooge, met meren en moerassen bedekte vlakte, die zich tusschen 48 en 49 gr. noordelijke breedte, van het *rotsgebergte* tot het *bovenmeer* uitstrekt. De wateren, die uit deze rivier stroomen, nemen hunnen loop naar de *Poolzee*, de *Hudsonsbaai*, den *Laurensboezem* en de *Golf van Mexico*. De heer SCHOOLCRAFT houdt het *roode cedarren meer*, dat hij ter eere des stadhouders van het gebied *Michigan*, het *Cass-meer* noemt, voor de hoofdbron van den *Mississippi*, hoewel hij erkent, dat zich eene, uit het zestig Engelsche mijlen noordwestelijker liggende *Beesch-meer* komende, rivier in hetzelfde stort. Van het *Cass-meer* af rekt SCHOOLCRAFT, dat de gan-

gansche lengte van den *Mississippi* tot aan den mond in den Mexikaanschen boezem twee duizend negen honderd acht en zeventig, maar van het *Beesch-meer* af drie duizend acht en dertig Engelsche of meer dan zes hond'rd geographische mijlen bedraagt. De stroom doorloopt op dezen ontzettenden afstand bijna alle afwisselingen van het klimaat, van den bijna altoosdurenden winter af (*SCHOOLCRAFT* vond in het *Cass-meer* in Julij nog ijs) tot in die streken van den keerkring, waar altoos planten bloeijen.

Ten opzichte der *natuurlijke gesteldheid van den Mississippi*, stelt *SCHOOLCRAFT* vier afdeelingen.

De eerste strekt zich uit van het *Cass-meer* tot de *watervallen* van *Peckagama*, een afstand van twee honderd dertig Engelsche mijlen, door welke de rivier, met eene snelheid van anderhalf Engelsche mijlen in het uur en een verval van drie duimen op de mijl, zacht stroomt. Hare breedte neemt van zestig tot honderd voeten toe. Het land aan beide kanten is vlak en laag, en met wilde rijst, biezen, lies en andere moeraslige planten bedekt. Op de kleine hoogten, eenige mijlen van de rivier regts en links gelegen, vindt men eenige weinige gele pijnboomen. De vaart door deze eentoonige eindelooze Savanen is boven alle beschrijving vervelend. Evenwel vonden zij hier twee Francken, die zich, uit hoofde van den

den ruilhandel met de Indianen, in deze treurige streken hadden nedergezet. Een dezer was diep ongelukkig. Hij had, terwijl hij zich hier met den handel in pelterijen bezig hield, naar 'slands gebruik, eene Indische vrouw genomen, en verscheidene winters in deze ruwe oorden doorgebracht. Gedurende den laatsten winter overviel hem in het veld een hevige storm met sneeuw vergezeld, en beide zijne voeten bevrozen zoo zeer, dat zij kort na zijne tehuiskomst van zijne beenen vielen. In dezen hulpeloozen toestand onderhield hem zijne vrouw een tijd lang door vischen, die zij in het naburig meer ving; maar zij verliet hem eindelijk, en bij onze komst had hij reeds verscheidene maanden geleefd van het onkruid, dat rondom zijne hut groeide. Dewijl hij niet gaan kon, zoo was hem dit onkruid door zijnen landman en de Indianen toegeworpen, die hunne barmhartigheid jegens hem hiertoe schieken bepaald te hebben. Wij vonden hem in eene kleine donkere hut, zittende op eene mat van biesen, de stompen zijner voeten met hertevellen omwonden, maar het overige gedeelte des ligchaams naakt, zoo zeer vermagerd, dat men ieder been door het vel zien kon, met eenen langen baard, ingevallene wangen en diep liggende oogen vol wanhoop. Hij kon geen Engelsch, maar stiet in zijne moedertaal onophoudelijk vloeken uit over zijn eigen lot en al wat

hem omringde. Wij konden dit vreesfelijk gezigt slechts een oogenblik verduren, en haastten ons dit hol der ellende te verlaten. Evenwel zond hem, eer wij deze plaats verlieten, de heer CASS eenige Indische waren, en huurde eenen man, om den rampzaligen naar het fort van het Amerikaansch gezelschap, dat in pelterijen handelde, en dat aan de Zandzee lag, te brengen, waar zijn treurige toestand eenigzins verzacht zou worden.

De tweede afdeeling van den *Mississippi* begint bij de watervallen van *Packagama*, waar de eerste rotsbeddingen en het eerste met hout begroeid eiland gevonden wordt, en strekt zich uit tot de *watervallen van ST. ANTONIJ*, dat een afstand van zes honderd vijf en tachtig Engelsche mijlen bedraagt. De breedte van den stroom neemt hier, uit hoofde der talrijke rivieren, die zich van oost en west met hem vereenigen, van drie honderd tot acht honderd voeten toe. Uitgenomen die plaatsen, waar de scheepvaart door de snelheid van den stroom, draaikolken en watervallen, verhinderd wordt, bedraagt het middelbare verval der rivier, zes duimen op de Engelsche mijl, en de snelheid drie mijlen op het uur. Bij de watervallen van *Packagama* eindigen de *Savannen* aan beide zijden der rivier, en men ziet nu boschen van olmen, ahornbomen, eiken, populieren en eschen. Omtrent
hon-

honderd mijlen lager komt de zwarte walnotenboom, en drie honderd mijlen verder de wilde vijgenboom eerst te voorschijn, en hier zijn ook de dorre weiden, die zich langs den oostelijken oever tot de watervallen van ST. ANTONIJ uitstrekken, en door buffels, mosdieren en ander grof wild bewoond worden. Op die plaatsen, waar de stroom zeer snel vloeit, bespeurt men klompen en banken van graniet, die zich hier en daar honderd, ja twee honderd voet boven het water verheffen. Maar de oevers bestaan in het algemeen uit aangespoeld land, en men vindt hier zoetwaterschelpen van eene buitengewone grootte. SCHOOLCRAFT klaagt bitterlijk over de zwermen der stekende muskieten in deze streken. Hij zegt: „er is eene groote mate van geduld noodig, om de bloedgierige aanvallen dezer vreeselijke infekten te verdragen. Al kan de reiziger het skalpeermes der wilden en de aanvallen der woedende beeren trotseren, zoo verzet hij zich evenwel te vergeefs tegen eenen vijand, die te klein is om gevreesd en te talrijk om vernietigd te kunnen worden.”

De derde afdeeling van den stroom strekt zich van de *watervallen bij ST. ANTONIJ* tot den mond van den *Missouri* uit, en bedraagt acht honderd drie en veertig mijlen. De hoogte dezer watervallen is veertig voeten. Hier bestaan de oevers uit steile kalkrotsen, die zich van honderd

tot vier honderd voeten verheffen en door cederen en pijnboomen uitmunten, die op hare toppen groeijen. De breedte van den stroom tuschen deze kalkoevers bedraagt omtrent zes honderd voeten. Honderd mijlen beneden de water-vallen van *ST. ANTONIJ* vormt de *Misfissippi* het fraaije, vier en twintig mijlen lange en omtrent twee mijlen breede *Pepin-meer*. De oostelijke oever bestaat uit eene reeks van hooge kalkrotsen, maar de westelijke is eene verhoogde Savane, wel van boomen ontbloot, maar rijk in de heerlijkste weiden. Van het punt af, waar de *Misfissippi* het *Pepin-meer* verlaat, worden de uitgestrekte en van tijd tot tijd van plaats veranderende zandbanken, eilanden, stroomengten, enz., die de scheepvaart meer of min hinderlijk zijn, tot aan den mond steeds taktijker.

De grootere *bijrivieren van den Misfissippi* in deze derde afdeeling zijn, aan den westelijken oever, de *St. Peter, Ocato, Iowa, Turkey, Desmoines* en *zoutrivier*; op de oostelijke zijde de *St. Croix, Chippeway, Black, Ousconsing, Rock* en *Illinois*. De plaatsen, in de *Rock* (rots-rivier) waar de stroom zeer snel is, zijn zes mijlen lang, en veroorzaken aan de stoombooten groote hinderpalen. De rivieren *St. Croix* en *Bois-brulé* brengen, door middel van eene kleine ruimte, waar de goederen overgedragen moeten worden, den *Misfissippi* met het *bovenmeer* in

verbindtenis. Iets soortgelijks heeft plaats bij *Chippeway* en *Montreal*. Ook tusfchen den *Ousconsing* en de *vosrivier* bedraagt de plaats, waar alles te land moet vervoerd worden, niet meer dan een en eene halve Engelsche mijl over een vlak land, en het onderscheid tusfchen het waterpas dezer beide rivieren is zoo onbeduidend, dat ten tijde van het hoogfte water dikwijls booten uit de eene in de andere varen. Op deze wijze bestaat dan eene wezenlijke verbindtenis tusfchen den *Misfissippi* en het meer *Michigan*. In het algemeen is ook in dit gedeelte van *Amerika* het waterpas van den grond zoo weinig verschillend, dat een goede dijk van achttien of twintig voeten hoogte, die men dwars door den mond van het meer *Erie* bij *Buffalo* kon leggen, in staat zou zijn om alle wateren der groote Amerikaansche meren in den boezem van *Mexico* te drijven, zoodat het bed der *Laurens* rivier bijna droog zou worden.

De vierde afdeeling van den *Misfissippi*, die echter de heer *SCHOOLCRAFT* niet bezocht, begint bij zijne vereeniging met den *Misfouri*. Deze vereeniging van de rivier *Misfissippi* met den veel fterkeren stroom *Misfouri*, is zoo innig, dat het karakter van den eerften dra geheel in den laaften verloren gaat. Het water der *Misfissippi* is hier helder en groenachtig, maar dat van den *Misfouri* troebel en witachtig. Van dit punt

dezer vereeniging tot aan den mond in den zeeboezem van *Mexico* bedraagt de afstand een duizend twee honderd twintig Engelsche mijlen. In plaats echter van met *SCHOOLCRAFT* te stellen, dat de stroom in deze gansche streek dezelfde natuurlijke gesteldheid bezit, kan men hem veelmeer in dit opzigt in drie, duidelijk van elkander verschillende afdeelingen splitsen; de eerste gaat van den *Missouri* tot den mond der *Ohio*, omtrent twee honderd vijftig mijlen; de tweede van hier tot den *Arkansas*, omtrent vier honderd mijlen, en de derde tot aan de zee. In de eerste afdeeling stort zich in den *Mississippi* geene rivier van eenig belang. De rotsketen aan beide zijden eindigt geheel omtrent dertig Engelsche mijlen boven den mond der *Ohio*, en nu begint een uit a spoeld land bestaand oever, dat eerst op eenen aanmerkelijken afstand van het water met heuvelen bedekt wordt. Bij den mond der *Ohio* loopt eene rij van rotsen dwars door den stroom, en stelt de scheepvaart een grooten hinderpaal in den weg. Het bed der rivier bestaat tot hiertoe uit loodregte beddingen van zandsteen, onder welke men, aan den kant van *Illinois* uitgestrekte lagen van steenkolen vindt. Eene rotsklomp, die zich midden in den stroom honderd vijftig voeten hoog verheft, heet de *grootte toren*; de heer *JAMES* meent, dat deze klomp eens zeer goed tot

tot een middelsten pilaar zou kunnen dienen bij het leggen eener brug over den *Mississippi*. Omtrent op de helft dezer afdeeling van den stroom ontmoet men aan den westelijken oever loodmijnen en aan den oostelijken zoutbronnen, maar beide leveren niet veel op. Het aangespoeld land, dat hier begint, is reeds meer dan eene eeuw, zonder gemest te worden, bebouwd en levert nog steeds een voordeelligen oogst op.

De tweede afdeeling bestaat op de westzijde geheel uit die vlakke onafgebroken voortlopende landstreek, die onder den naam van het *grootte moeras*, of ook wel het *treurige moeras* bekend is. Naauwelijks ziet men in eene uitgestrektheid van drie honderd Engelsche mijlen éénen boom of struik, behalve den *Treurwilg*, welks tallooze kegelvormige uitspruitsels, die uit de wortelen schieten, veel zweemen naar de gedenkteekenen op een kerkhof, en het donker treurig gezigt van het gansche landschap slechts nog zeer vermeerderen. Hoewel deze boom ook bij ons zeer gemeen is, zoo heeft men hem toch nergens zaad zien dragen, noch die grootte uitspruitsels voortbrengen; waarschijnlijk is onze luchstreek hiertoe te koud, dewijl hij in *Amerika*, zoo als de heer JAMES opmerkt, slechts zelden noordelijker dan 38 gr. breedte gevonden wordt. — De oostelijke oevers zijn insgelijks vlak en slechts hier en daar met kalkheuvels bezet. De loop

van den stroom is gelijkvormig, hoewel niet zonder rotsen en maaltroomen, die gevaarlijk zijn voor de schepen. Slechts zelden bespeurt men hier, volgens NUTTALL, eene menschelijke woning. Een weinig verder nederwaarts vindt men intusschen eenige door gebannen Franschen uit boomstammen gebouwde hutten, die zij den prachtigen naam *Nieuw-Madrid* gegeven hebben. — Deze afdeeling van het *Mississippi*-dal is niet alleen zeer ongezond, maar ook aan aardbevingen onderhevig, die gebouwen, boschen en oevers op de vreeselijkste wijze teisteren. Dewijl deze aardbevingen dikwijls wederkeeren, zoo zijn de weinige inwoners dezer streken allengs hieromtrent geheel onverschillig geworden; en wanneer een vreemd reiziger, die in hunne woningen komt, over eenen onverwachten schok, die hem bijna op den grond werpt, plagt te verschrikken, dan zoeken zij hem gerust te stellen met de verzekering: „dat het slechts eene aardbeving is.”

De *derde* afdeeling bestaat insgelijks uit eene groote streek aangespoeld land, in hetwelk zich echter de stroom een bed van ten minste honderd voeten diep heeft gegraven. De losse oevers bestaan uit leem-, ijzer- en keizand. Iedere overstroming ondermijnt bijna een gedeelte van dezen oever, zoodat, als die instort, velden en plantsoenen door den stroom worden medege-sleept,

sleept, die hier door de *grootte zwarte rivier*, de *Arkansas*, de *Waspita* en de *roode rivier* aanmerkelijk vergroot is. Bij *Pointe Coupée*, in de nabijheid der stad *St. Francisville*, beginnen de oevers lager te worden, en van *Baton Rouge* tot de zee zijn zij slechts weinig hooger dan de waterspiegel, en zouden bij hoog water overstroomd worden, indien hier de zoogenoemde *Levées* of door kunst gemaakte dijken niet gevonden wierden, door welke eene smalle rij van plantsoenen, die zich van omtrent tachtig mijlen boven tot zestig mijlen beneden *Nieuw-Orleans* uitstrekt, tegen de overstromingen beveiligd wordt. Aan gene zijde dezer dijken ziet men eene uitgestrekte geheel effene moerasfige vlakte, door duizende kanalen doorsneden, met welig gras, onkruid en biesen begroeid, en geheel van boomen ontbloom. Men zegt, dat de overstromingen van den *Misfissippi* meermalen de ontzettende hoogte van vijftig tot zestig voeten bereiken.

Men kan zich ligt verbeelden, hoe verderfelijik eene doorbraak dezer dijken voor de voornoemde plantsoenen zijn zou. Men heeft dus alle mogelijke doelmatige maatregelen genomen, om dit te beletten, als ook, om, zoo dit ongeluk onverhoopt mogte gebeuren, de overstromden den vereischten bijstand te bieden. In zulk eenen tijd is het gansche land aan gene zijde der hellende

oevers van den stroom, verscheidene duizende vierkante mijlen ver, eene ontzettende openbare zee. Dit gebeurde in het jaar 1823, toen meer dan drie honderd plantaadjen oversroomd en hare oogsten geheel vernield werden. De ongezondheid van zulke streken loopt van zelve in het oog en wordt door de duizende grafteekenen op de kerkhoven van *Nieuw-Orleans* bevestigd. Het onderscheid tusschen hitte en koude is ook zeer groot. In *Natches*, onder $31\frac{1}{2}$ gr. breedte valt dikwijls sneeuw, en in *Nieuw-Orleans* onder 29 gr. 57 min. breedte, vriest het iederen winter. In den zomer staat het weerglas dikwijls op 90 gr. van FAHRENHEIT, ($25\frac{5}{8}$ gr. van REAUMUR) en is zelfs wel tot 98 gr. FAHRENHEIT ($29\frac{1}{2}$ gr. REAUMUR) geklommen. De strenge winterkoude, die men alom in deze deelen der vereenigde staten ondervindt, wordt aan de noordwestewinden toegeschreven, die van het rotsgebergte komen. De ware reden van het koud klimaat schijnt intusschen gelegen te zijn in de groote menigte van wateren, meren, poelen en moerassen, met welke het grootste gedeelte van dit landschap overdekt is.

De heer SCHOOLCRAFT schat de hoogte van de bronnen des *Mississippi* op een duizend drie honderd dertig Engelsche voeten boven de *Atlantische Zee*, leggende hij bij zijne berekening de hoogte van het bovenmeer tot eenen grondslag. Maar anderen denken, dat deze schatting te

te hoog is, en dat de hoogte dezer bronnen niet meer dan duizend voeten bedraagt.

Maar het wordt tijd, dat wij weder tot het reisgezelschap van den majoor LONG terugkeeren, en hen op hunne stoomboot, den *Missouri* afvarende, vergezellen. Eer zij nog aan den mond van den *Missouri* kwamen, maakte een verschijnsel aan den oever van den *Mississippi*, niet ver van dezen mond, de opmerkzaamheid der reizigers gaande. Zij bespeurden namelijk op de loodrechte oppervlakte der kalkrots, op welke de stad *St. Louis* gebouwd is, duidelijk de afdrukselen van twee menschenvoeten. Sommige Amerikaansche natuurkundigen houden die voor even zoo oud, als de menigte van zeedieren, die men zoo dikwijls in den kalksteen vindt. Maar andere meenen, dat zij slechts het werk zijn van eenen geestigen Franschman uit *St. Louis* in een vroeger tijdperk dezer volkplanting.

Kort bij de vereeniging der beide stroomen vindt men eene menigte aardheuvelen, van verschillende gedaante en grootte. De kleine schijnen niet zeer oud te zijn, en zijn gedeeltelijk door de thans nog in dezen omtrek wonende Indiaansche stammen over de lijken hunner opperhoofden opgeworpen. Een opperhoofd der *Omahaws*, MEERLE genoemd, die in 1808 stierf, werd op den top eens kalkheuvels, op zijn beste paard zittende, begraven en met eenen hoop aarde

be-

bedekt. Toen men eenen der nieuwe doodenheuvelen opende, vond men in denzelfen het lijk van een blank officier in eene zittende houding, hij was gescalpeerd en vermoedelijk een Spaansch officier geweest.

Bij de plaats, waar de *Osage* (*Osages*) zich met den *Misfouri* vereenigt, was onlangs eene stad aangelegd, die men *Misfouriopolis* genoemd had. De gunstige ligging dezer stad geeft veel hoop, dat zij dra zal bloeijen. — De bronnen van den *Osages* liggen zuidelijk op het gebergte *Ozark*; hij evenaart in grootte den *Cumberland* en *Tennessih*, maar is met zandbanken bedekt. Deze konden evenwel ligt weggeruimd en daardoor voor de scheepvaart eenen weg van zes honderd Engelsche mijlen geopend worden, door een vruchtbaar en digt begroeid land, dat in ieder opzigt de westelijke helling van het gebergte *Alleghany* evenaart. De stoomboot voer in eenen dag van *Misfouriopolis* tot *Franklin*, eene stad, die insgelijks nog eerst gebouwd wordt. Hare omtrekken zijn rijk aan zoute bronnen, die dagelijks veel zout opleveren.

De vaart op den *Misfouri*, boven en beneden de plaats, waar de *grootte rivier* uit het noorden in dezen stroom valt, ging, uit hoofde van den stroom en de menigte van zandbanken, met vele moeilijkheden gepaard. De stoomboot geraakte elken oogenblik vast, en er was de grootste inspan-

spanning noodig, om het fort *Osage* te bereiken, dat omtrent honderd Engelsche mijlen boven den mond der *grootte rivier* ligt, onder 40 gr. westelijke lengte van den mond des *Misfouri*, toen de westelijkste volkplanting der blanke Amerikanen. Maar de ijver dezer *achterbosch lieden* (*) is zoo groot, en zij zijn zoo afkeerig van alle gezellige nabuurschap, dat geene berigten over de onherbergzame gesteldheid dezer streek in staat zijn, om hen van hun voorwaarts dringen naar het westen terug te houden. Een dezer nieuwe wilden, die allengs op zijne wandelingen van *Tennessih* tot in deze strek gekomen was, zeide tot onze reizigers: dat men te vrijer en gelukkiger leefde, hoe minder bureu men had. Deze burenschuwe menschen, zoo als men hen noemen kan, moeten intusfchen niet met de zoo-genoemde *witte Jagers* verwisfeld worden, eene ruwe slechte soort van menschen, die insgelijks de westelijke wildernissen bezoeken, en, volgens den

(*) In het Engelsch *Back-woodsmen*; zoo noemt men eene in de laatste jaren zeer talrijk geworden klasse van Amerikaansche verhuizers uit de oostelijke staten, die zich in de onafmeetbare bosfchen en woestijnen der ten westen van den *Misfissippi* gelegene landschappen, die tot hiertoe slechts door Indianen bewoond werden, nederzetten, en van alle voordeelen des gezelligen levens afstand doen, om slechts een geheel onafhankelijk leven te kunnen leiden.

den heer JAMES, dikwijls uit misdadigers van allerlei soort bestaan, die uit de maatschappij gesloten zijn. Zij leven gelijk de wilde Indianen, met welke zij koophandel drijven, zij bedriegen en bederven.

In het midden van September bereikte de stoomboot den mond der *Platte* in den *Misfouri*. Deze arm van den *Misfouri* voert bij den vloed eene grootere menigte water mede, dan de hoofd-arm, dien LEWIS en CLARK op hunne reis naar den grooten oceaan tot in het rotsgebergte opvoeren. Een weinig boven den mond der *Platte* bouwden onze reizigers woningen, om te overwinteren, en zonden de stoomboot naar huis. De plaats van dit winterverblijf lag onder 41 gr. 25 min. 4 sek. breedte en 95 gr. 43 min. 53 sek. westelijke lengte van *Greenwich*. De warmtemeter van FAHRENHEIT daalde gedurende den winter dikwijls onder nul en het ijs van den *Misfouri* was zestien duimen dik, maar was echter in het begin van April reeds verdwenen.

Niet ver van deze plaats hebben de Amerikanen een fort gesticht, in hetwelk eene bezetting van eenige honderd soldaten ligt. De heer JAMES zegt, dat den ganschen winter door zware ziekten onder deze manschap heerschten, en dat omtrent honderd man van hen aan de scheurbuik gestorven zijn.

De

De berigten over het karakter, de leefwijze, zeden en gewoonten der hier wonende Indiaanſche ſtammen, namelijk der *Omaſha's*, *Ottu's*, *Panihs*, enz., met welke JAMES en zijne reisgenooten veel verkeerden, bevatten niets nieuws. De majoor LONG zegt: „de trekken van een fijn gevoel, overleg en ſcherpzinnigheid, die ons vele reizigers van deze wilden berigten, zijn meest verdicht.” — Het kan en zal zeker waar zijn, dat de voordeelige ſchilderingen van de Amerikaanſche wilden, welke wij bij de vroegere ſchrijvers vinden, niet geheel meer op de tegenwoordige Indianen paſſen. Maar men moet echter niet vergeten, dat de kennis met de Europeanen, het ſlechte voorbeeld van deze, en inzonderheid de ſedert dien tijd onder de wilden in zwang zijnde gewoonte om ſterke dranken in overdaad te gebruiken, de reden zijn, dat deze kinderen der natuur thans meer bedorven zijn. Onder hunne ſlechtſte trekken mag men met regt tellen, de verachting van den hulpeloozen ouderdom, dewijl zij op hunne togten ieder, die niet meer voort kan, zelfs de naaſte bloedverwanten, met eenige weinige levensmiddelen achteren aan hun lot overlaten. Anders heeſcht echter eenige groote liefde tot hunne naaſtbeſtaanden onder deze Indianen, en de dood van eenen hunner bloedverwanten maakt hen langen tijd zeer bedroefd. Deze twee zich tegensprekende

ka-

karaktertrekken vindt men onder anderen ook bij de *Betschuanahs* in *Zuid-Afrika*, die de heer CAMPBELL in het jaar 1820 bezocht.

Op den zesden Junij 1820 verlieten majoor LONG en zijne reisgenooten, met een genoegzaam aantal paarden en muilezels voorzien, hun winterkwartier, en vervolgden hunnen togt langs de *Platte*. De weg liep door een eentoonig geheel vlak land, dat zich bij eene breedte van drie tot acht mijlen, meer dan honderd mijlen langs deze rivier uitstreckte. Het zweemde naar eene zeer groote weide, op welke slechts zelden een boom of struik te zien was. Evenwel gaf het ontzettend getal wilde bloemen of het welriekend Indisch gras, met welke deze Savanen bedekt zijn, aan dit Amerikaansch landschap eene eigene bekoorlijkheid.

Deze weiden nemen toe in getal en grootte, hoe verder men opwaarts den *Misfouri* komt, en naar die mate indt men ook minder boomen. De kalksteen en steenkolen eindigen hier, en hunne plaats wordt vervangen door den rooden zandsteen der groote woestijn, die zich steeds zacht opklimmende omtrent vier honderd Engelsche mijlen ver tot aan den voet van het rotsgebergte uitstrekt, en zich ook van het noorden naar het zuiden ruim vijf honderd mijlen verspreidt. De met vele kloven, die meer dan honderd voeten diep zijn, doorsnedene oppervlakte

de.

dezer zandsteenstreek is spaarzaam met pikden-
 nen, kleine eiken, roode cederen, wilgen en
 eenige andere boomen begroeid, die de oevers
 der in de diepte stroomende rivieren en beken
 bezetten. Maar op de eigenlijke vlakke der groote
 woestijn is volstrekt geen spoor van eenige soort
 van boomen te vinden. Haar bodem bestaat
 voornamelijk uit zand, dat op verscheidene plaat-
 sen zoo de overhand neemt, dat men geene
 vruchtbare aarde zien kan. Hier en daar vindt
 men schilfers en grootere brokken van graniet,
 gneis en kwarts. Waar zich nog eenige planten
 vertoonen, daar zijn het toch maar boschjes van
 verwelkt gras, kruisbeziën en die zoutachtige
 planten, die zelfs in den zandigsten en onvrucht-
 baarsten grond groeijen. Twee soorten van *Cactus*
 behooren onder de aanzienlijkste gewassen dezer
 streken, namelijk de *Cactus ferox* en *Cactus*
cylicndricus. De eerste heerscht in uitgestrekte
 streken, en belet ieder paard en ander dier den
 bodem, waar zij groeit, te betreden. Evenwel
 vindt, volgens den heer NUTTALL, de *Antilope*
 middelen, om met hulp harer hoeven, de stekels
 ter zijde te drukken, en de plant te nuttigen.
 (Iets soortgelijks verhaalt de heer VAN HUM-
 BOLDT van de muilezels in *Zuid-Amerika*). —
 De tweede soort van *Cactus* groeit slechts hier
 en daar, en eindigt boven in eenen dikken bun-
 del, die dikwijls zoo groot wordt, dat de plant

op eenen afstand voor eenen *Bison* wordt gehouden. Zij is zoo dicht met de vreeslijkste prikkels bezet, dat noch mensch noch beest wagen durft haar aan te raken. Op sommige plaatsen vindt men ook losse brokken van vulkanische uitbarstingen, een op andere kleine, slechts ruim honderd voeten hooge rotten. Nergens ontdekt men echter een spoor van vulkanen, slechts op de diepere punten van den *Missouri* en *Mississippi* ziet men dikwijls rook en vlammen uit de aarde barsten. Dat de grond daar vulkaansch is, bewijzen ook de aardbevingen, van welke wij voorheen gesproken hebben. Hoewel nu deze woeste en treurige vlakten over het algemeen slechts zelden eenige gewassen en dieren opleveren, zoo vindt men evenwel in de nabijheid der rivieren, en in die dalen, door welke deze stroomen, dikwijls zulke groote kuddes van *Bison*-osfen, dat de oppervlakte van een groote streek geheel bedekt is met deze dieren. De heer *JAMES* zegt: „ik overdrijf niet, als ik zeg, dat ik eens op eenen dag zeker meer dan tien duizend dezer dieren bij elkanderen zag.” Toen hij echter den volgenden morgen deze plaats weder beschouwde, waren zij allen verdwenen. Hoe hooger men van dit oord de rivier *Platte* opvaart, des te talrijker is het land met allerlei dieren bevolkt. Iederen dag ontmoeten zij *Bisons* (die geheel verkeerd

Buf-

Buffels genoemd worden), herten, en reeën, beeren en wolven. Onder de beeren vindt men hier ook in den wintertijd den gruwelijken beer (*Ursus horribilis*), als hij elders gebrek krijgt aan bessen en ander voedsel uit het plantenrijk.

Een verschijnsel aan deze streken geheel eigen, is de zoogenaemde *weidehonds-dorpen*. Zoo heeten namelijk de hoopsgewijs samenliggende woningen eener *kleine soort van Marmotten*, die men, uit hoofde der ingebeelde gelijkheid van hun aanmeldend en waarschuwend geschreeuw met dat van het hevig blaffen van eenen hond, den dwazen en geheel ongepasten naam *weidehond* gegeven heeft. De woning van dit kleine dier bestaat uit een aardhol met eenen aarden wal van twaalf tot achttien duimen hoog, op welks top de ingang wordt gevonden. Hier zit het beestje, blaft en kwispelt met den staart, slaapt echter, bij den minsten schijn van gevaar, gelijk de muis, in zijn hol. Men vindt dikwijls zulk een aantal dezer woningen bij elkanderen, dat zij verscheidene vierkante mijlen lands bedekken. Gedurende den winter slaapt de marmot, sluit echter vooraf zorgvuldig den ingang zijner woning, en maakt zich tot dat einde eens nette kegelvormige cel van zacht hooi, met eene opening, die pas groot genoeg is om een' vinger in dezelve te steken. Men zegt, dat de *hol-uil* (*Sorex cunicularia*), een medeburger van den

weidehond is en in soortgelijke holen woont; maar of zij dezelfde holen gemeenschappelijk met deze dieren bewonen, of zelve eigene woningen bouwen, konden onze reizigers met geene zekerheid bepalen.

Het verrukkelijkst gezigt voor dezen was dat der *wilde paarden*, die in groote kudden, van velerlei gedaante en kleur, met eene verbazende snelheid over de velden renden. „Het zien onzer personen — zegt de heer JAMES — scheen deze dieren eer dartel, dan bevreesd te maken. Zij vermaakten ons, reeds op den afstand van eene mijl, door hunne veelvuldige sprongen, en het verwekken van stofwolken, die hen bedekken, scheen hen zeer te vermaken.” Het is bekend, dat deze beesten de verwilderde afstammeligen van die Europeesche paarden zijn, die de Spanjaarden mede in de nieuwe wereld bragten. Zij kwamen dikwijls zeer kort bij onze reizigers, maar elke poging, om een dezer paarden levend te vangen, mislukte. Er is evenwel eene eigene wijze, om deze dieren te bemagtigen. Men schiet hen namelijk door een gedeelte van den nek, maar zoo, dat de kogel slechts het vleesch raakt, zonder het been te kwetsen. Het schot doet het dier ter aarde storten, en bedwelmt het zoo, dat men het vangen kan.

Onder den honderd tweeden graad der westelijke lengte van *Greenwich* verdeelt zich de rivier
Plat-

Platte in twee armen, de *noordelijke* en de *zuidelijke vork* genoemd (of liever de *Platte* ontstaat hier uit de vereeniging dezer beide wateren). Ieder dezer armen is op de plaats der vereeniging omtrent acht honderd voeten breed, en stroomt met snelheid over een zandig, ondiep bed. Deze beide vorken hebben hare bronnen in het rotsgebergte, omtrent honderd twintig mijlen van elkanderen. Het reisgezelschap vervolgde hunnen weg langs de *zuidelijke vork*, maar zij vernamen, dat de *noordelijke* door eene vruchtbaardere en fraaijere landstreek, dan de *zuidelijke*, vloeide. Inzonderheid zou hier een overvloed van bevers gevonden worden, omdat deze dieren hier ongestoorder konden wonen, dan in de nabuurschap der blanken of der Indische jagers.

Dra bleek de invloed, die de nabijheid van het rotsgebergte op de luchtsgesteldheid had. Gedurende de groote hitte van den dag blies van het gebergte een zachte verfrischende wind. De mieren schenen ook met deze tempering der lucht bekend te zijn, want bij alle ontelbare troepen dezer infekten vond men den ingang hunner woning onveranderlijk aan de oostelijke zijde. De warmte der lucht ging zelden die van 80 gr. van FAHRENHEIT (+ 21½ gr. REAUMUR) te boven, terwijl het water in de *Platte* omtrent 75 gr. FAHRENHEIT (+ 19½ gr. REAUMUR) aanwees.

Tot hiertoe hadden onze reizigers nog geen menschelijk wezen op hunnen togt door deze eenzame en treurige streken ontmoet, maar toen zij het gebergte meer naderden, vonden zij aan den oever der *Platte* de overblijffelen van een *Indisch leger*, dat, zoo het scheen, eerst onlangs verlaten was. Het vormde eenen kleinen kring en was vijf voeten hoog, uit half verrotte boomstammen gebouwd, onder welke geraamten van *Bison-ossen* gevonden werden. Voor den ingang zag men op eenen kleinen afstand, eenen uit zestien schedels van *Bisons* gevormden halven cirkel, welkers neuzen allen naar de rivier gerigt waren. Hierbij lag nog een met een aantal roode strepen gemerkte schedel. De verklaring dezer soort van *hieroglyphen* is, dunkt mij, deze: het leger was dat der *Pawnes loup Indianen* geweest, die van eenen togt tegen eenige westelijke stammen teruggekeerd waren. De roode strepen zouden waarschijnlijk te kennen geven, dat het gezelschap uit zes en dertig personen had bestaan. De stelling der schedels wees den weg aan, langs welken zij teruggekeerd waren, en twee staken, ieder met twee boschjes haar, bereekenden, dat vier huiden van schedels (*Scalps*) het loon hunner inspanning geweest waren.

Na vele moeilijkheden en ontberingen bereikten majoor LONG en zijne reisgenooten de rorskloof van het gebergte, uit welke de zuidelijke
vork

vork der *Platte* te voorschijn komt. Zij was hier vijf en twintig roeden breed en drie voeten diep, het water helder en koud en de stroom sterk. Hier werd een leger opgeslagen, en men vond, dat deze plaats lag op 38 gr. 18 min. 19 sek. breedte en 105 gr. 39 min. 34 sek. lengte ten westen van *Greenwich*. De zandsteenvorming der woestijn, die zich bij het naderen van het rotsgebergte gedurig meer had verheven, werd hier een bijna loodregte honderd tot twee honderd voeten hooge rotsmuur, die met de hoofdketen in dezelfde rigting liep. Het dal, dat tusschen beiden lag, was omtrent eene mijl breed, en het gansche landschap leverde een schilderachtig tooneel op, zoo als dit alle zandsteenbergen, bij voorbeeld het *Saksisch Zwitserland*, de *rotsen van Adersbach*, enz. opleveren. — De hoofdrug van het rotsgebergte bestaat uit graniet, op welken beddingen van zandsteen rusten.

Sommige van het reisgezelschap besloten den hoogsten top van het gebergte te beklimmen. Op het gebied van den zandsteen ontmoeteden zij eenige weinige eikenboomen en jeneverbesenstruiken. De eerste rij van het oorspronkelijk gebergte bestond uit groven rooden graniet, welkers oppervlakte met losse brokken van gneis bedekt was. De weinige planten dezer streek bestonden in kruisbeziën, *Tuccas*, kleine eiken en jeneverbesen. Zij vonden ook groote en

voortreffelijke bramen, en eenige roode beziën, die wel rijp, maar hard en sappeloos waren, en bij hen, die dezelve aten, hoofdpijn verwekten. Hooger op zagen zij nog hop, vlier en *Sasparil*, gelijk ook vele andere planten der oostelijke staten.

Daar, waar de planten der *Alpen* het eerst zichtbaar werden, vertoonde zich ook eenige verandering in den aard van het gebergte. De graniet ging hier tot fijn korreligen *Sienit* over. De roode ceder en de buigzame pijnboom vond men nog op eene hoogte, waar geene andere boomen meer te zien waren. Evenwel waren zij laag en armoedig, en boven of aan den kant, die aan de nedervallende steenen blootgesteld was, van takken en schors ontbloot. De heer JAMES spreekt echter met verrukking van de fraaiheid der *Alpen*planten in deze streken. De bloem is bij de meesten het aanzienlijkst gedeelte van het gewas, en de glans harer kleuren verwekt bewondering. Het donker blaauw is de heerschende kleur. Zelfs andere planten, die ook wel in lagere streken gevonden worden, hadden hier een veel donkerder bloesem. Men schrijft dit toe aan de sterkte van het licht in dezen zuiveren, wolkeloozen dampkring, welkers stralen teruggekaatst worden door de onafmetelijke sneeuwklompen.

Hoe meer onze reizigers den top naderden,
des

des te zeldzamer werden de *Alpen*planten, en eindelijk hielden die geheel op. De top was bijna geheel vlak en omtrent tien tot vijftien morgen groot, men zag slechts hier en daar eenig mos. De thermometer van FAHRENHEIT stond op 42 gr. (+ 4 $\frac{2}{3}$ gr. van REAUMUR), terwijl die beneden in het leger op hetzelfde uur op 96 gr. FAHRENHEIT (+ 28 $\frac{2}{3}$ gr. REAUMUR) en des avonds op 80 gr. FAHRENHEIT (+ 21 $\frac{1}{3}$ gr. REAUMUR) stond. Het bovenste gedeelte van den top bestond uit *Sieniet*. De lucht was stil en helder; maar naar alle rigtingen zweefden door dezelve wolken van sprinkhanen, die somtijds het daglicht verduisterden. Het scheen dat deze dieren te hoog gestegen waren, want een aantal lag dood op de sneeuw. Het uitzigt beantwoordde aan de hoogte van het standpunt. Naar het noorden, westen en zuiden zag men rijen van bergen met besneeuwde toppen; naar het oosten breidde zich voor het oog van den wandelaar, gelijk eene kaart, de onafmeetbare vlakke der woestijn uit, welks talrijke wateren met smalle strepen van boschen omzoomd waren. Bij het nederdalen verdwaalde het gezelschap, en was genoodzaakt eenen tweeden nacht op de helling van den berg, bij eenen stand des thermometers van 38 gr. FAHRENHEIT (+ 2 $\frac{1}{3}$ gr. REAUMUR) door te brengen. Deze piek vertoonde zich van den kant der woestijn als de hoogste onder alle bergen van

het rotsgebergte, en zijne verheffing boven de vlakten werd, volgens berekening, acht duizend vijf honderd Engelsche voeten bevonden. Rekent men nu, dat zijn grondslag drie duizend voeten boven den spiegel der zee verheven is, dan bedraagt zijne hoogte boven het waterpas der zee elf duizend vijf honderd voeten.

Niet ver van den voet des bergs ontdekte JAMES in den op het graniet gelegerde zandsteen eene *springende bron*. De voor het overige koude en heldere spiegel van het water, dat aan den rand eener kleine beek uitbarstte, was namelijk gelijk kokend water, aanhoudend in eene borrelende beweging, die veroorzaakt werd door het opstijgen van het koolzure gas, dat deze bron in eene groote hoeveelheid bevatten moet. Het water leverde ook, gelijk de bronnen te *Karelsbad*, veel kolenzuren kalk op, uit welken alléngs een fraai, groot, natuurlijk bekken van eene sneeuw witte kleur ontstaan was, dat drie tot vier honderd gallons water kon bevatten. JAMES denkt, dat deze bron vijftig gallons water elke minuut oplevert. De warmte van het water was 63 gr. FAHRENHEIT (+ 13½ gr. REAUMUR) bij eene warmte der lucht in de schaduw van 68 gr. FAHRENHEIT (+ 16 gr. REAUMUR). Op den grond lagen in het rond een aantal paarlen van glas en andere kleine sieraden; waarschijnlijk offers der Indianen, die voor alle bronnen eenen diepen eerbied koesteren.

Ma-

Majoor LONG wendde zich nu met zijne reisgeendooten naar het zuiden, tot zij den *Arkansas* bereikten. Hij zond nu eene afdeeling langs den oever dezer rivier tot aan haren oorsprong in het rotsgebergte. Zij stroomde hevig uit eene diepe en smalle rotsklove. Het gebergte bestond uit gneis, hetwelk zich zoo plotseling overal verhief, dat men aan geen verder doordringen denken kon. Het reisgezelschap scheidde nu bij den *Arkansas*, terwijl het eene deel, onder kapitein BELL, langs deze rivier nederwaarts, en het andere, onder majoor LONG, op den *Canadian* verder zuidwaarts ging. De *Canadian* is een arm van den *Arkansas*, die men intusfchen verkeerd voor de *roode rivier* hield. De mond van den *Arkansas* in den *Mississippi* ligt omtrent onder 34 gr. breedte en 91 gr. lengte westelijk van *Greenwich*. Zijne gansche lengte van de bron af wordt op een duizend vijf honderd Engelsche mijlen geschat. De *Canadian* kan wel duizend mijlen lang zijn.

Beide afdeelingen van het reisgezelschap moesten veel lijden door het stormachtig weder, gebrek aan levensmiddelen en vooral aan water, dewijl het water der rivier meest zoutachtig of modderig was. Het dal *Arkansa* leverde, zoo ver het zich door de woestijn uitstreckte, niets dan naakte zandrotsen op, die dikwijls met eene zoutkorst, als met ijs, overtrokken waren. De bed-

din-

dingen der beide rivieren waren drie tot vier duizend voeten breed; die van den *Canadian* was meestal droog, behalve eenige kleine staande poelen. De thermometer stond in het midden van Augustus des middags in de tent op 95 tot 100 gr. FAHRENHEIT (+ 28 tot 30 $\frac{2}{3}$ gr. REAUMUR). Wolken van sprinkhanen vervulden de lucht en verdoofden de ooren door hun tuitend gedruisch. Ratelslangen van allerlei foort en ontzettend groote Scolopanders kropen op de naakte steenen, en reusachtige, zwarte, harige spinnen, gelijk de Zuid-Amerikaansche vogelspin (*Mygale avicularia*) loerden aan den ingang hunner onderaardsche woningen op roof. Men werd in deze dorre zandige streken door de muskieten wel niet geplaagd, maar in plaats van deze, werden de reizigers, zoodra zij de woestijn verlieten, door eene andere plaag overvallen, namelijk door eene ontelbare menigte kleine, bijna onzichtbare *boschluizen* (*Nigua*), tegen welke hen noch wind, noch rook, noch de dichtste lederen kleeding kon beschermen. Deze insecten boren in het vleesch en veroorzaken groote en smartelijke gezwellen.

Toen onze reizigers in die landstreek kwamen, waar de grootere dieren inheemsch waren, hield het gebrek aan levensmiddelen op. Men kan zich verbeelden, hoe verkwikkend voor hen, na zulk een langen en moeilijken togt door de woest-

woestijn, het gezicht van eenen met frisch groen bedekten grond zijn moest! De moerbeziënboom, de Guilandine, de Hibiscus, enz. gaven de nadering tot het land der burgerlijke maatschappij te kennen. De wijnranken, vol rijpe druiven hangende, leverden hun den kostelijksten maaltijd. De wijnstokken (*vitis vinifera*) groeijen in dit gedeelte van *Amerika* in het wild. „De kleine olmen langs dit dal — zegt JAMES — bogen zich onder den last van ontelbare rijpe druiventrossen, die het gansche landschap eene bonte gedaante gaven. Op den tegenovergestelden oever der rivier zagen wij eene rij van lage aardheuvelen, met wijnstokken bezet, die nauwelijks één of anderhalf voet uit het zand staken. Zij waren de oorzaak van het ontstaan dezer zandheuveltjes, dewijl zij het door den wind voortgedreven zand tegengehouden hadden, onder hetwelk zij thans bijna begraven waren. De druiven werden hier in zulk eene menigte gevonden en de trossen zaten zoo dicht bij elkander, dat er van den stam of ranken des wijngaards bijna niets meer te zien was. Zij smaakten aangener, dan al de overige in- en uitlandsche druiven, die wij ooit in de vereenigde Staten gevonden hadden (*). Het bedekken van het

(*) Men moet wel in het oog houden, dat onze reizigers uit de woestijn kwamen en reeds langen tijd ge-

het grootste gedeelte des wijnstoks met zand, bekleedt hier de plaats van het snoeien, dewijl de bedolvene bladeren en bloesems zich niet kunnen ontwikkelen, en de vrijblijvende deelen der ranken, dus den invloed van het licht en der hitte, door de terugkaatsing van het zand, in eenen hooger trap genieten. Men behoorde, waar men kon, deze handelwijs der natuur bij den kunstigen wijnbouw na te volgen, hoewel niet overal de daartoe vereischte gesteldheid van grond en ligging voorhanden is.

Wij moeten hier eindigen. Het blijkt uit den ganschen inhoud der drie, hier kortelijk medegedeelde reisbeschrijvingen; dat een groot gedeelte van het dal des *Mississippi* vatbaar is om bebouwd en door beschaafde menschen bewoond te worden; dat het geheel binnen de gematigde luchtstreek ligt, en hoewel alom kouder, dan *Europa* onder dezelfde graden der breedte, evenwel niet ongunstig is voor den groei der planten; dat eindelijk de ongezonde gesteldheid dezer strek gebrek aan verkwikkende vruchten geleden hadden. Over het algemeen moet men bij de schilderingen der reisbeschrijvers van streken, voortbrengselen, menschen, instellingen, enz. steeds op de plaats letten, uit welke zij zoo even kwamen. Het contrast heeft toch steeds veel invloed op hunne oordeelvellingen. Van daar de verschillende uitingen van onderscheidene reizigers over dezelfde streken.

DE VERT.

streken niet zoo zeer aan het klimaat, dan wel aan de uitgestrekte poelen, moerassen, digte bosschen, enz. is toe te schrijven, die door de werkzaamheid van vlijtige volkplanters dra verdwijnen zullen. Houdt men hierbij in het oog, dat met naar evenredigheid geringe kosten eene verbindtenis te water tuschen het *Mississippi* dal en de *Atlantische Zee*, aan de oostkust, bewerkstelligd worden kan; dan kan men niet genoegzame zekerheid voorspellen, dat na verloop van weinige leeftijden der menschen deze landen onder de belangrijkste van *Amerika* zullen gerekend worden. Het doordringen der kolonisten naar dit westelijk gebied van de vereenigde Staten neemt van jaar tot jaar toe. Evenwel geloofst majoor *Long*, dat de dorre zandwoestijnen aan den *Arkansas* en *Missouri* eindelijk dezen voortgang zullen bepalen.

VII.

REIS VAN DEN HEER LYON NAAR DE HUDSONSBAAL

Hoewel de reis van den heer LYON, ten aanzien der bereiking van haar doel, met geen gunstigen uitflag bekroond werd, zoo was zij evenwel niet nutteloos voor de kennis van landen en volken, en verdient dus wel, dat wij onze lezers een kort uittreksel uit dezelve geven.

De tweede reis van kapitein PARRY had aanleiding gegeven tot het vermoeden, dat een gedeelte der westelijke *Poolzee* op geen grooten afstand van de *Repulsebaai*, dwars door het schiereiland *Melville*, liggen kon, en de verklaringen van alle *Eskimoos*, die PARRY hierover ondervraagd had, kwamen eenparig hierop neder: dat de *Poolzee* slechts drie dagreizens verwijderd was. Indien dit nu wezenlijk zoo ware, dan moest er ook waarschijnlijk eene vereeniging tusschen de straat *Fury* en *Hekla* en deze zee plaats hebben, en het moest van groot belang zijn, den ganschen loop der kust tot het punt
van

van *Omkeering* (*Point Turnagain*), waar FRANKLIN zijn onderzoek moest eindigen, naauwkeurig te leeren kennen. Tot dat einde liet de Britsche regering in de lente van 1824 het koningsschip, de *Griper*, uitrusten, en gelastte den kapitein LYON, den kapitein PARRY te verzellen, die toen insgelijks eene nieuwe reis naar de *Poolzee* ondernam. De heer LYON kreeg last, om in de *Repulsebaai* te overwinteren, en dan in de lente van 1825 met eenige geleiders dwars door het schiereiland *Melville* te land, tot het voornoemde punt van *Omkeering* te trekken, en daarbij de kust der *Poolzee* op deze zijde naauwkeurig op te nemen. Het schip, eene brik van honderd tachtig tonnen, die reeds in 1819, onder bevel van den luitenant LIDDON, kapitein PARRY op zijne eerste reis naar de *Noordpool* verzeld had, werd op de beste wijze rijkelijk met alle vereischten tot eenen zoo langen en moeilijken togt, zoo als bij voorbeeld met levensmiddelen, warme kleederen, werktuigen, sleden, enz. voorzien. De manschap bestond, met den kapitein, de officieren en ambtenaren, uit een en veertig personen. Bovendien werd nog een eigen Proviantship, de *Snap*, onder het bevel van LYON gesteld, dat hem tot de *Hudsonsbaai* zou vergezellen, daar den ingeladen voorraad aan hem overhandigen, en dan weder terugkeeren moest.

In het midden van Julij des jaars 1824 ver-

lieten beide schepen den *Teems* en kwamen op het einde van die maand in de haven van *Stromnes* op *Pomona*, het voornaamste der *Orkadische* of *Shetlandsche eilanden*. Zij verlieten dit eiland op den eersten Julij en bereikten op den tweeden Augustus de hoogte van kaap *Chidley* of *Chidleigh*, aan de noordkust van *Labrador*, aan den ingang der *Hudsonsbaai* gelegen (*).

LYON werd hier drie dagen russchen ijsbergen opgesloten, en zijne vaart werd terstond hierop zoo zeer door drijfsijs belemmerd, dat het beter zeilend Proviantschip, de *Snap*, den *Griper* somtijds op het sleeptouw nemen moest. Dewijl de ingang in de *Hudsonsstraat* aan dezen kant door ijs gestopt was, werd LYON gedwongen naar het *Resolutie-eiland* te sturen. Hij slaagde door groote inspanning, westwaarts naar de *eilanden der wilden* te stevenen. Zij zagen wel de eilanden *Salisbury* en *Nottingham* van verre, maar konden die echter niet naauwkeuriger waarnemen. LYON geraakte op het zuidelijk einde van het eiland *Southampton* in eenen sterken zee-

(*) Wij volgen hier, ter bekorting, het berigt, dat de Britsche Admiraliteit over de reis van *Lyon*, terstond na zijne terugkomst in November 1824, bekend maakte. Eenige bijzonderheden zullen wij, uit de reisbeschrijving van *Lyon* zelven, op het eerste laten volgen.

zeestroom en had bijna schipbreuk geleden. Hij vond dit eiland op de kaarten vrij naauwkeurig geteekend. De *Griper*, die thans, volgens ontvangen last, de *Snap* reeds naar *Newfoundland* had gezonden, was genoodzaakt op de zuidwestkust te ankeren, uit hoofde der ondiepten. Het verlies van een anker door eene windvlaag kon men verkroppen, dewijl men nog drie ankers had. Het water was bij den vloed vier vademmen diep, maar bij de eb zoo laag, dat het roer grond raakte. Hier zat het schip den eersten September vast. Nadat het weder echter gunstiger was geworden, vervolgde *LYON* zijnen togt verder noordwaarts naar *Rowes-welkom*, maar tegenwinden noodzaakten hem dra terug te keeren. Door groote inspanning en door zich van iederen gunstigen wind te bedienen, bereikten zij eindelijk kaap *Tullerson*, aan de westkust van *Rowes-welkom*, ten zuiden van de *Wagersbaai* gelegen. De menigvuldige en gevaarlijke klippen op dit gedeelte der Amerikaansche kust en de slechte toestand van het schip dwongen kapitein *LYON* om weder naar het eiland *Soushampton* te zeilen. De vloed dreef echter het schip pal naar het zuidwesten. Zij werden daarenboven in den nacht van den twaalfden tot den dertienden September door een hevigen storm met zware sneeuw overvallen, en wierpen nu drie ankers uit, om het schip, zoo goed moge-

lijk, vast te houden. Al wat boven op het schip was, werd door de hevig over hetzelfde slaande golven met eene ijskorst bedekt, zoodat zeilen en touwen bedierven. De sneeuw viel zoo digt, dat de manschap alle krachten moest inspannen, om het dek schoon te houden. De ijschotsen, die door den stroom tegen het schip gedreven werden, beschadigden het zeer en doorsneden verscheidene touwen. Daar nu storm- en sneeuw-
buijen steeds toenamen, zoo konden eindelijk de drie ankers het schip niet meer houden, en zij verloren die alle drie in den nacht. Het gevaar klom nu ten hoogsten top en zij vreesden iederen oogenblik te zullen stranden. Zij verzuimden echter geene maatregelen van voorzigtigheid en de gansche manschap gedroeg zich in dezen benaauwdten nacht, die nog akeliger werd door zulk eene duisternis, dat men geene hand voor oogen zien kon, zoo bedachtzaam en moedig, dat hen de heer LYON in zijne reisbeschrijving den grootsten lof toezwaait. De nood klom daardoor nog hooger, dewijl zij niet wisten, naar welke sireek het schip werd gedreven, dewijl het kompas geene afwijking teekende, en de naald bij voorbeeld daar bleef staan, waar men haar met den vinger bragt. Waarschijnlijk waren zij hier op of kort bij de magnetische Pool. De steeds toenemende diepte van het water deed hen echter tot hunne geruststelling vermoeden,
dat

dat de wind van het land kwam. Eindelijk drong de zon en des nachts ook de sterren, die verscheidene dagen en nachten onzichtbaar geweest waren, door de wolken, en nu zagen zij, dat zij *Rowes welkomst* achter zich hadden. LYON besloot nu, niettegenstaande alle ankers verloren waren, evenwel, indien dit slechts mogelijk ware, bij den *invaart van Chestesfield* (Inlet, ten zuidwesten van de *Wagersbaai*) of nog zuidelijker te overwinteren. Hij poogde dus met alle inspanning de Amerikaansche kust te bereiken. Dewijl het schip echter naar de ondiepte der *Hudsonsbaai* gedreven werd, zoo zocht hij naar het eiland *Salisbury* te streven, om hier, als het weder eenige dagen gunstig mogt zijn, zoo veel mogelijk de geleden schade te herstellen. Maar het weder bleef aanhoudend onstuimig, en LYON werd hierdoor, zoowel als door den slechten toestand van het schip, de uitgeputte krachten der manschap en het steeds toenemend ongunstig faizoen, genoodzaakt van zijn voornemen af te zien, de *Hudsonsbaai* geheel te verlaten en weder naar *Engeland* te keeren. Deze terugreis liep ook gelukkig af en de *Griper* bereikte op den achtsten November de Engelsche kust.

Hoewel nu het hoofddoel der reis mislukt was, zoo was evenwel deze togt niet geheel nutteloos voor de wetenschappen. Uit LYON's nauwkeurige waarnemingen toch blijkt, dat de baai

Sir Thomas Rowe's welkomst veel smaller is, dan die dusver op de kaart geteekend staat, en dat die baai eene menigte ondiepten heeft. Daarentegen heeft het eiland *Southampton*, ten minste in die strek, waar LYON langs deszelfs kust voer, eene veel grootere uitgestrektheid, dan de tegenwoordige kaarten aan hetzelfde geven. LYON heeft ook de ligging van verscheidene voorgebergten en andere punten der kust van de *Hudsonsbaai* verbeterd. Niet minder merkwaardig is het onderrigt, dat de reis van LYON over het eigendommelijk verschijnsel der magneetnaald in deze streken ons heeft opgeleverd. Reeds in de *Hudsonsstraat* begon het kompas onzeker te worden, verder naar het westen werd het steeds meer onbruikbaar, en in *Rowe's welkomst* toonde de naald, gelijk reeds gezegd is, geheel geene afwijking meer, maar men kon dezelve naar welgevallen draaijen en zetten.

De kapitein LYON vernam van eenen walvischvanger bij zijne terugkomst, dat de *Expeditie* van den heer PARRY, in het midden van Augustus, onder 71 gr. noordelijke breedte, geheel door ijs ingesloten, gezien was. Den ganschen zomer door was het weder zeer onstuimig, en de zee sedert dertig jaren niet zoo sterk met ijs bedekt geweest te zijn.

De *Griper* werd op zijne vaart door de *Hudsonsstraat* en *Hudsonsbaai* meermalen door *Es-*
ki-

kimo's bezocht, en wij zullen uit de reisbeschrijving van LYON, de plaatsen, die hiertoe betrekking hebben, aanhalen.

Op den twaalfden Augustus, toen de *Griper* in de *Hudsonsbaai* was, zagen zij den eersten *Eskimo*, die in zijn schuitje naar het schip roeide. Er was slechts weinig aanmoediging noodig, om hem te bewegen aan boord te komen. Zijne eerste bezigheid was nu, het weinige, wat hij bij zich had, ter ruiling aan te bieden. LYON was zeer verheugd, dat hij door dezen man volkomen verstaan werd. De *Eskimo* sprak bijna denzelfden tongval als de bewoners van *Iglulik*, dien LYON met PARRY op zijnen tweeden togt en overwintering in de *Hudsonsbaai* geleerd had. Deze *Eskimo* heette *Kipungehli*, hij vernam ook zorgvuldig naar den naam van LYON; eene gewoonte, die zij steeds, als zij vreemdelingen ontmoeten, plegen te volgen. Hij drong zeer aan, dat de *Griper* aan de naburige kust zou landen, en toonde, toen hij zoo alleen was onder de Europeanen, een groot verlangen om zijne landgenooten dra te zien aankomen.

Deze kwamen dan ook binnen een half uur, ten getale van omtrent zestig. Zij waren in acht *Kayaks* of mannenschuiten, en in drie *Uniaks*, of vrouwenchuiten verdeeld. Toen de vrouwen naderden, begonnen zij met alle magt te juichen, en de manschap van den *Griper* was geenszins

zoo onwellevend, om deze groetenis niet te beantwoorden, inzonderheid toen zij de groote mutsen uit fijne witte hazenvellen zagen, die deze dames op hare hoofden droegen, en op welke men, ten behoeve der verzameling, reeds bij voorraad jagt maakte. Toen al de schuiten op het ijs gehaald waren, had hier een tooneel plaats, gelijk bij den torenbouw van *Babel*. *LYON* belijdt zijn onvermogen, om het snateren en schreeuwen, dat thans een paar uren op het schip heerschte, voldoende te beschrijven. Eenige dezer *Eskimo's* waren intusschen door verbazing en vreugde geenszins zoo bedwelmde, dat zij alle overleg verloren en vergeten hadden, waarom zij eigenlijk op het Europeesche schip gekomen waren. Een der slimste jonge knapen was in korten tijd zoo gelukkig geweest, om, gelijk een bedreven zakkenrolder, verscheidene zakken heimelijk te ledigen, en kon zelfs, toen hij betrapt werd, niet teruggehouden worden, om nieuwe proeven te nemen. Onder anderen ontfal hij den kapitein *LYON* zijnen zakdoek, en lachte hartelijk, toen deze dit ontwaarde. Eene duchtige oorveeg, die hij voor dezen diefstal kreeg, kon hem evenwel niet beletten tussehen deks te klimmen en een' zak met matrozenkleederen te kapen; eene vangst, die hij volstrekt niet wilde wedergeven, tot *LYON* slaagde hem op het dek te smijten. Met de overigen werd echter den

koop-

koophandel op eene eerlijke wijze gedreven; de vrouwen haalden haren voorraad uit een fraaijen kleinen zak van vellen, dien de matrozen met den naam van eene *ridicule* vereerden. Deze *Eskimo's* waren voor het overige niet zoo goet, als die, welke LYON op zijnen voorgaanden togt ontmoet had. De hoofdartikelen hunner ruiling waren wapenen en kleederen; twee vrouwen waren zelfs onbeschaamd genoeg, om hare onderkleederen aan te bieden; een trek, die LYON bij de vorige *Eskimo's* niet bespeurd had. Behalve wapenen en kleederen, werden nog een klein getal robben-, herten- en hazenvellen, gelijk ook eenige vellen van jonge honden, muizen, en de huid van eenige vogelen geruild, waarbij nog een paar kleinigheden van elpenbeen en eenige tanden van zeepaarden kwamen. In eene der voorheen genoemde *ridicule's* vond men een stuk zeer zuiver potlood, ter grootte van eene walnoot, en onder de zaken van ivoor, een den kapitein geheel onbekend speelgoed. Dit was een groot lomp stuk ivoor, met vele gaten, die alle op eenen regelmatigigen afstand van elkander, maar naar verschillende rigtingen, in hetzelfde geboord waren. Eene kleine pen was met een riem aan hetzelfde vastgemaakt, en het spel bestond nu hierin, dat men het stuk elpenbeen in de hoogte wierp en dit dan weder op de pen poogde te vangen. LYON kocht ook eene

nieuwe foort van kammen en eenen spiegel, die uit eene breede plaat van zwart glimmer bestond, en in eenen lederen koker zoo vast zat, dat men die van beide zijden kon gebruiken. De handel met de *Eskimo's* had reeds lang geduurd, toen de Engelschen in de vrouwenbooten vier jonge honden ontdekten, die terstond gekocht werden, om die in het vervolg als trek-dieren te kunnen bezigen.

Bij deze gelegenheid herinnerde zich LYON het vee van den *Griper*, en beval de varkens, benevens de kleine paarden (*) te halen, en die aan de *Eskimo's* te laten zien. Deze weken, bij het zien der paarden, vreesachtig terug; zelfs de varkens, die luid schreeuwden, en zich uit de handen van hen, die dezelve vasthielden, poogden los te rukken, vermeerderden hunne vrees. Maar zij bedaarden dra, en gaven nu door hun luid lagchen en juichen hunne vreugde te kennen, omdat zij nu twee nieuwe soorten van *Tucktu* (rendieren) hadden leeren kennen.

De laatste koop, dien LYON deed, was een zeer zinrijk gemaakt zeil van eene vrouwenboot.

Dit

(*) Deze paarden waren op het eiland *Pemona* gekocht, gedurende hun verblijf te *Stromness*. Zij hoopten die bij hunne landreis door *Noord-Amerika* te kunnen gebruiken, maar moesten die in het vervolg doodden.

Dit zeil was boven negen voet vijf duim en beneden zes voet breed en dertien voet lang. De darmen, uit welke het gemaakt was, bestonden uit strepen van vier duim breed, die met garen uit dezelfde stof netjes zamengenaaid waren. Het gansche zeil woog niet meer dan drie ponden en drie vierendeel.

Kipungehli berigtte den kapitein, dat hunne kolonie zich terstond achter den *Noord-Bluff* ophield; maar LYON kon den naam dezer plaats volstrekt niet verstaan noch onthouden, dewijl de *Eskimo*, ziende hoe moeilijk den Engelschman de uitspraak van dezen langen naam viel, dien schalkachtig hoe langer hoe sneller uitsprak, hoe meer LYON naar denzelven vraagde. Hij verzekerde den kapitein, dat hij daar overvloed van Bisam-ossen, wild en de gewone zeevischen, als ook, volgens zijne beschrijving, eene menigte zalm zou vinden.

Op den zeven en twintigsten Augustus des morgens was de *Griper* aan de zuidoostelijke kust van het eiland *Southampton*, waar LYON op eene geschikte plaats naar wal ging, om waarnemingen te doen. Op het strand stonden verscheidene *Eskimo's*, die men reeds in den nacht had hooren juichen. Toen de zeelieden nog naauwelijks eene Engelsche mijl van wal waren, zagen zij eenen dezer *Eskimo's* naar de sloep roeijen. Maar in plaats van eene schuit,
be-

bestond zijn vaartuig uit drie opgeblazene zakken van robbenvellen, die door insgelijks opgeblazene darmen zamenhingen en ligt op het water dreven. De *Eskimo* zat in eene rijdende houding op den middelsten zak, terwijl de twee andere op beide zijden lagen, zoodat hij in eene soort van holte zat. Zijne voeten met waterdichte laarzen van robbenvellen bekleed, hingen tot aan de kniën in zee, en zijn kleine riem van walvischbeen, was ter meerdere veiligheid aan den zak vastgehecht.

Toen hij nader kwam, liet hij eenige teekenen van vrees blijken. Het was kennelijk, dat hij eene soort van heraut zou verbeelden, dien de overige, die aan het strand stonden, hadden afgezonden, toen zij de Engelschen zagen naderen. Een geschenk, dat men hem liet zien, en de vriendelijke houding van LYON, maakten hem echter dra moediger. Hij kwam nu bij de sloep, en wierp den kapitein, als een vredeteeken, een paar gedroogde zalmen en een lompen pijl, met eene ruw gemaakte punt van keisteen, toe. Op de noodiging van LYON sprong hij in de sloep, en sleepte zijn opgeblazen vaartuig naast dezelve, terwijl zij naar de kust roeiden. Zijn gedrag was echter, gedurende dezen tijd, zeer onrustig, onophoudelijk wenkte en schreeuwde hij zijne landslieden op het strand toe, dat hij veilig was, en dat de kapitein hem drie naalden had vereerd.

De.

Deze *Eskimo* scheen omtrent twintig jaren oud te zijn, klein en bruin, en zijn gelaat was zeer innemend. Hij noemde zich *Niäkudlu*, en sprak eene taal, die wezenlijk verschildte van alle andere, die *LYON* ooit *Eskimo's* had hooren spreken. Hij lachte en praatte onophoudelijk met zich zelve, maar steeds met nedergeslagene oogen. De zes overige inboorlingen, die *LYON* aan wal vond, schijnen noch woorden noch gebaren van verwelkoming te kennen, zij overhandigden hem slechts, toen hij bij hen kwam, twee half gedroogde zalmen, waarschijnlijk als vredegeschenken, want ieder trad terug, toen de kapitein deze vischen had aangenomen, zonder een tegengescchenk te verwachten. *LYON* zag een morsig stuk been in hunne handen. Op zijne vraag, wat dit was, antwoorde den de arme lieden, dat dit hun *Pännäs* of mes was. Dit bestond uit een ruw stuk spits gemaakten keisteen, zweemende naar een populierblad, en aan een smal stuk been, dat omtrent zes duim lang was, vastgemaakt. Deze mesfen waren de eenige snijdende werktuigen van dit armzalig volkje. *LYON* kocht dit mes van hen, en gaf hun voor hetzelfde een groot slaggers mes, dat de *Eskimo's* sidderende, schoon met alle teekenen van vreugde ontvingen, terwijl zij dan eens het mes, dan weder den kapitein beschouwden, en eindelijk zuchtende en op den toon der diepste dankbaarheid het woord

Kuy-

Kuyinnä (ik dank u) uitspraken. Zij herhaalden dit woord ook nog dikwijls in het vervolg, zoo lang de Engelschen zich aan hunne kust ophielden. Geen hunner lekte echter de hem geschonkene dingen, schoon anders de *Eskimo's* gewoon zijn dit te doen.

Terwijl de heer LYON zijne werktuigen aan wal liet brengen, en daar plaatsën, om zijne waarnemingen te doen, stonden de inboorlingen bedaard, schoon verwonderd bij hen, en spraken geen woord. Eindelijk noodigden zij de Engelschen, om hen naar hunne woning te vergezellen, die twee Engelsche mijlen van het strand lag. Op den weg derwaarts zagen zij verscheidene moerasen met verschillende watervogelen bedekt, van welke de officiers sommige schoten. Maar hoewel de inwoners het schot hoorden en den vogel zagen vallen, zoo toonden zij evenwel noch verbazing, noch vrees, noch nieuwsgierigheid om de geweren te zien. Zelfs de vijf vrouwen, die zij in twee uit robbenvellen slecht gebouwde hutten vonden, lieten noch vrees noch verwondering blijken, toen onze zeelieden bij haar kwamen, even alsof zij jaren lang aan het gezigt van Europeanen gewoon waren. Slechts de kinderen verscholen zich. Eene dezer vrouwen scheen op het oog naauwelijks meer dan vijftien jaren te tellen, en evenwel droeg zij een sterken jongen, van ten minste twaalf maanden,

op

op haren rug. Haar gezigt was een volmaakt eirond, gelijk dat van verscheidene Europeesche meisjes, met regelmatige, ja zelfs fraaije trekken. Hare moeder had ook zulk een gelaat, maar zag echter zeer scheel. De overige vrouwen hadden de gewone breede en platte gezigten, met uitpuilende wangbeenderen.

Nauwelijks was LYON in de tent van NIÄKUDLU getreden, of deze, zich, zoo het scheen, het geschenk herinnerende, dat hij van den kapitein had ontvangen, nam eene groote nieuwe huid van een rendier; rolde die op en gaf die hem met de woorden *Kuyinnä* (ik dank u). De grond van de hut was, behalve de slaapplaats, geheel met zalmen en hun ingewand bedekt, en dewijl LYON geene lamp, maar slechts eenen zeer erbarmelijken pot om te koken ontwaarde, zoo vermoedde hij, dat de *Eskimo's* deze visfchen raauw aten. Ruim twintig honden lagen in de nabijheid dezer hut, die echter, uit vrees voor de vreemdelingen, terstond wegliepen. Sleden zag men nergens.

De Engelschen ontdekten ook in deze hutten die kleine huisfelijke gereedschappen niet, die LYON bij de laatste overwintering van PARRY gezien had. Eerst bij hun vertrek zag hij eenige zeer aardig gemaakte beenen naalden, die hij terstond voor een aantal stalen ruilde. Een paar, insgelijks door hen gemaakte ijzeren naalden, die
de

18 20 22 25
28 32 36

10
01

de vrouwen nog voor den dag bragten, schenen uit spijkers gemaakt te zijn, maar het oog was zoo klein, dat zij naauwelijks te gebruiken waren. De beenen naalden waren van de vleugelbeenderen der vogels gemaakt, die vaster en tevens buigzamer zijn, dan alle andere beenderen.

LYON zag ook in eene der tenten op den grond een klein stuk dennenhout, dat omtrent drie duim lang was, liggen, het was glad en op de eene zijde zwart geschilderd. Het huisgezin beschouwde dit als een' schar, hoewel het hun nergens toe nuttig was, waarschijnlijk had het tot een Europeesch schip behoord en was door de golven aan strand gespoeld. Dit stuk hout en drie bogen, ieder uit verscheidene stukken zamengesteld, waren al het houtwerk, dat deze *Eskimo's* bezaten; hunne speren waren van walvischribben, en wel zoo lomp gemaakt, als LYON die tot hiertoe nergens gezien had. Niettegenstaande deze zeldzaamheid van het hout, verkochten dit de eigenaars evenwel blijmoedig, en gaven één' hoog met vijf pijlen voor eenen metalen knoop. LYON verdeelde mesen, pieken en glaskoralen onder het klein getal dezer huttenbewoners, en bespeurde, dat ieder hunner, zoq dra hij zijn geschenk had ontvangen, het beste, wat hij bezat, hiervoor aanbood. De *Eskimo's* hechteden in dit opzigt de meeste waarde aan kleine rollen van gedroogde zalmvellen, en kleine
stuk.

stukjes keiſteen, om meſſen en pijlen van dezelve te maken. De arme NIĀKUDLU, die twee meſſen had ontvangen, was zeer verlegen, toen LYON de daarvoor aangebodene moflige ſtukken keiſteen en viſchvellen weigerde te ontvangen. Daar hij zich nu verbeeldde, dat LYON die als te klein beſchouwde, greep hij een ſteenen meſ, om een grooter ſtuk van een zeehondſvel af te ſnijden, het eenige wat hij bezat. Maar LYON bedankte ook voor dit geſchenk, en de arme *Eſkimo* kon nu niets anders doen, dan herhaalde reizen zijnen hartelijken dank te betuigen.

De vrouwen waren ſlechts hier en daar in het gezigt met kleine plekken getatueerd; waarſchijnlijk ontbrak het haar aan ſijne naalden, om dit werk zoo regelmatig te verrigten, als anders bij de *Eſkimo's* in gebruik is. De handen waren niet geprikt, en de haren in twee kleine bundels gevlochten, die over de ſlape van het hoofd hingen. LYON kocht twee kleine verſierſelen van beenderen, die aan deze haren hadden gehangen. Aan het eene zag hij omtrent zes kleine onregelmatige ſtukjes lood, die bij afwiſſeling met vierkante ſtukken van den klauw eens vogels aan hetzelfde hingen. De vrouwen droegen geene broeken, maar kleine doeken om de heup gewonden, zeer hooge laarzen, en een geſcheurd jak, gelijk aan dat, hetwelk hij bij de inboorlingen van de eilanden der wilden gezien had.

De kleeding der mannen zweemde ook naar die dezer eilanders, hunne broeken waren echter korter en de kniën minder bedekt. Hunne handschoenen bestonden uit de omgekeerde huiden van vogelen, die slechts gedroogd en verder niet bereid waren. Eene andere bijzonderheid der mannen was een groote bos haar, zoo groot als een kinderhoofd, die kogelvormig opgerold, op het bovenste gedeelte van het voorhoofd stond. LYON liet zulk een haarklomp losmaken, en zag, dat die bestond uit zes lange staarten, op eene eigene wijze gevlochten, maar door vuiligheid zoo hard geworden, dat die naar touwen geleken. Deze waren onder op het hoofd kort zamengebonden, en hunne lengte bedroeg omtrent vier voeten.

De heer LYON liet zich ook naar de plaats brengen, waar de zalm gevangen werd. Deze was een klein, snel over eenen steengrond stroomend water, omtrent honderd schreden van de hutten gelegen. Dit water was omtrent veertig yards breed. Dwars door hetzelfde was een dam geworpen, en achter dezen wachtten de visschers met hunne lanzen op de zalmen, die over dezen dam sprongen. Eene halve Engelsche mijl van deze hutten stond eene groote winterhut, kort bij den zeeboezem, maar LYON had geen tijd om die te bezoeken.

Eer hij naar zijne sloep ging, verzocht hij de

in-

inwoners hem eenige zalmen uit hunnen voorraad te verkoopen. Zij stemden dit verzoek blijmoedig toe, en hierdoor kregen de Engelschen eenen zeer aanzienlijken en niet onaangenamen toevoer van levensmiddelen.

Geen een dezer *Eskimo's* viel hen door bedelen of stekert lastig, maar allen toonden tot op hun vertrek, onophoudelijk hunne dankbaarheid voor de ontvangene geschenken.

Uit het volstrekt gebrek aan ijzer en de groote armoede, die hier heerschte, besluit de heer LYON, dat deze menschen tot hiertoe nog geene Europeanen gezien hadden, hoewel het waarschijnlijk is, dat zij meermalen schepen in zee zullen ontdekt hebben. Hun goed gedrag en onbevreesd vertrouwen, van hetwelk NIARUDLO reeds in het begin zulk een sterk bewijs opleverde, maken hen in allen geval tot een zeer beminnelijk volkje.

Op den negen en twintigsten Augustus landde LYON op eene andere plaats dezer kust, die meer zuidwestelijk lag. Hier zag hij de overblijffelen van verscheidene woningen der inboorlingen. Men zou echter gedacht hebben, dat sedert verscheidene jaren niemand hier geweest was, indien men niet eenigen voorraad van levensmiddelen had gevonden. Deze bestonden uit gewilde, aan de pooren opgehangene, vogelen, stukken van walvisch en robben, zakken vol wal-

vischspek en nog ongeplukte koningseenden, die eenen afschuwelijken stank verspreidden. Op eenen hoogen, kort bij de kust van steenen opgerigten pilaar lag een gebroken boog, een steenen pijl, een mes van steen, benevens eene ruw bewerkte speer, als ook eenige stukken van het vel en vleesch van een' walrus. Dit alles was waarschijnlijk de eigendom geweest van eenen *Es-kimo*, die hier begraven was. Niet ver van hier, kort bij eene zeer kleine uit turf gebouwde hut, vond men een omgekeerden kookpot, bestaande uit dunne platen van kalksteen, ruw zamengevoegd. Onder dezen pot lag een steenen mes, een stuk elpenbeen en een klein stuk verrot drijfhout. Eenige walvischbeenderen waren onder eenen grooten steen verborgen. Uit hunne zwarte kleur kon men opmaken, dat zij de daksparren eener winterhut geweest waren. Men zag ook op den grond nog eenige zulke zwarte beenderen liggen, die dus, dewijl in deze barre streken nergens boomen gevonden worden, door deze armoedige menschen als werkhout gebezigd worden. Langs het strand waren tien dubbelde pilaren van steen opgerigt, om vaartuigen op de zelve te leggen, en verder in het land zag men zes groote winterhutten, in eenen zeer morsigen en vervallen staat. Dewijl de zit- en slaappleatsen met mos en gras begroeid waren, zoo kon hier sedert lang niemand gewoond hebben.

De

ORINCA AND HER LARVA.

De
verf
van
klein
dat
deze
een
tuig
verr
groot
vattu
reed
volg
Esk
de g
ware
op
en
naau
N
ande
zam
orto
fteer
aard
Dew
ons
gelfc
Pool

De groote menigte beenderen, die in het rond verstrooid lagen, bestonden meest uit beenderen van bruin wild. LYON vond ook, op eenen kleinen afstand van het strand, een steenen mes, dat kort bij een kleinen hoop steenen lag, onder dezen ontdekte hij nog een ander mes, eenen pijl, een donkerbruinen keisteen, om snijdende werktuigen van denzelfven te maken, en twee stukken verrot hout. Kort bij deze plaats vond hij een grooten aardhoop, die een menschelijk lijk bevatte, dat in een vel genaaid en waarschijnlijk reeds lang hier begraven was. Men had dit lijk, volgens de gewoonte bij sommige stammen der *Eskimo's* in zwang, zoo zamengerold, dat het de gedaante van eenen dwerg had. Waarschijnlijk waren het zulke lijken, die de heer LUKE FOX op de eilanden van *Sir Rowe's welkomst* vond, en die hem deden vermoeden, dat de bewoners nauwelijks vier voeten lang waren.

Nier ver van het groote graf zag men eenen anderen steenhoop, onder welken een even zoo zamengebogen lijk van een kind lag. Een sneeuw-ortolaan had eenen weg door de los gestapelde steenen gevonden, en zijn thans verlaten, maar aardig, nest op de borst van het kind gebouwd. Dewijl deze vogel alle huisfelijke deugden van ons roodborstje bezit, zoo hadden hem de Engelschen ook steeds in de woestijnen van de Pool mer vermaak gezien, en zijn vrolijk gekweel

zoowel als zijn onbevreesd vertrouwen hielden zelfs den hongrigsten jager terug om hem te schieten. Ik kon dus — zegt de heer LYON — dit nest op de borst van een kind, niet zonder een weemoedig gevoel beschouwen, en had wel gewenscht, dit dichterlijk te kunnen bezingen. Beide graven hadden eene strekking van het noordoosten naar het zuidwesten.

Eer de Engelschen weder naar boord keerden, lieten zij op deze plaats messen, spiefen en andere nuttige zaken voor de inboorlingen achter.

VIII.

AARDRIJKS- EN STAATKUNDIG OVERZICHT VAN HET RUSSISCH STADHOUDERSCHAP SIMBIRSK.

Het tegenwoordige stadhouderfchap *Simbirsk* vormde voorheen, met de stadhouderfchappen *Pensa*, *Wiätsk*, *Kasan* en *Permien*, het Chanaat of koningrijk *Kasan*. In het jaar 1552 kwam dit rijk onder Russifche heerschappij, en *Simbirsk* werd in 1780 tot een eigen stadhouderfchap verheven. Het ligt tusfchen 52 gr. 32 min. en 55 gr. 40 min. noordelijke breedte, en 62 gr. 58 min. en 68 gr. 35 min. oostelijke lengte van *Ferro*. Dit stadhouderfchap is volgens SCHUBERT 1402, $\frac{1}{16}$ vierkante geographifche mijlen, of 68,045 vierkante wersten groot. De oppervlakte van het land is over het geheel golfachtig effen, met kleine hoogten en heuvelen. Intusfchen verheft zich de westelijke oever der *Wolga*, die van het noorden naar het zuiden door het stadhouderfchap froomt, hoog boven den oostelijken, inzonderheid daar, waar die rivier

zich met eenen aanmerkelijken boog naar het oosten wendt; want hier rijst het land tot eene hoogte van meer dan vier honderd voeten. Naar het zuiden en oosten verliest zich de grond in eene heide, die zich tot de *Saratouwsche* en *Orenburgsche* stadhouderfchappen uitstrekt.

De *grond* is meestal zeer vruchtbaar. De vlakten zijn dikwijls met de beste ruinaarde bedekt. De bergen der *Wolga* en van den *Sok* integendeel bestaan uit beddingen van klei, mergel, lei, kalk- en zandsteen.

De *wateren*, die door dit stadhouderfchap stroomen, behooren allen tot het gebied van de rivier de *Wolga*, en de voornaamste van deze zijn: de *Sura*, de *Swiäya*, de *Ufa*, de *Syranka*, de *Tscheremschan*, de *Sok* en de *Samara*. Groote binnenmeren vindt men hier niet, maar wel een aantal kleinere, als ook vijvers, welkers getal vijf honderd zes en zestig bedraagt.

Het *klimaat* is tamelijk getemperd, de winter is echter zeer koud en de zomer zeer heet. In het eene seizoen daalt de thermometer van REAUMUR fomtijds tot op 30 gr. onder, en in het andere rijst hij fomtijds tot op 30 gr. boven nul. Maar zelfs in de heetste zomerdagen blazen dikwijls ruwe winden. De *Wolga* wordt doorgaans in het midden van November met ijs bedekt, dat tot in het midden van April plagt te blijven liggen. In Maart verschijnen evenwel reeds scharen
van

van trekvogelen, en in Mei begint het meestal zeer heet te worden. De sterke zomerwarmte veroorzaakt, dat hier in de opene lucht verscheidene vruchten van het zuiden goed slagen, en slechts een korten tijd behoeven om rijp te worden, bij voorbeeld verscheidene soorten van meloenen. De eikenboom daarentegen wordt door de strengheid van den winter in zijnen wasdom belemmerd, en zijne kroon is dikwijls door de vorst gestorven. Evenwel is ook in dit opzigt het klimaat van het *Simbirsksche* stadhouderschap steeds nog zachter, dan dat van *Kasan*, waar men slechts zelden appelen en watermeloenen (*Arbusen*) in de opene lucht ontwaren kan, terwijl deze vruchten hier in overvloed gevonden worden. Het hovenieren heeft dus ook hier grootere vorderingen gemaakt en meer liefhebbers gevonden, dan te *Kasan*, zoodat men op verscheidene plaatsen een aardigen aanleg vindt.

De voornaamste voortbrengselen der natuur van het *Simbirsksche* stadhouderschap zijn:

I. Uit het rijk der delfstoffen: kalk, gips, klei, mergel, vol-aarde, bouw-, molen- en slijpsteenen, ijzererts, vitriool, zwavel, aardhars en turf.

II. Uit het rijk der planten: winterrogge, zomertarwe, spelt, gemeene garst, witte en zwarte haver, gierst, heulzaad, boekweit, erwten, linzen, hennep en vlas, die op akkers ge-

282 AARDR. EN STAARK. OVERZIGT VAN

teeld worden; verder rapen, kool, uijen, aard-appelen, tabak, watermeloenen, velerlei besfen, appelen, kerfen, pruimen en peren, die men in de tuinen kweekt; als ook boomen des wouds: berken, elst, populieren en eiken, maar minder laag hakhout. Slechts het noordelijk gedeelte van het stadhoudersfchap heeft uitgestrekte bosfchen, namelijk in de kreifen *Kurmysch*, *Alatyr* en *Buinsk*; de overige deelen hebben gebrek aan hout.

III. Uit het rijk der dieren: paarden, runderen, fchappen, geiten, varkens, beeren, vossen, linksen, marters, wezelrjes, hermelijnen, bisamratten, eekhoornrjes en hazen; wild en tam gevogelte, als kalkoenen, ganzen, eenden, hoenders, auerhanen, sneppen, korhoenders, patrijzen; verfcheidene visfchen, als haufen, fteuren, fterleten, zeeroggen, prikken, kwabben, zalmen, fnoek en karpers. De beken zijn vervuld met kreeften, en op vele plaatfen houdt men bijen met een goeden uitflag. De bosfchen bevatten ook wilde bijen.

De *bevolking* zal thans wel ruim een millioen honderd duizend perfonen bedragen, die dertien fteden, omtrent een duizend vijf honderd dorpen en vele enkele hoffteden bewonen. Men kan dus op eene vierkante mijl zeven honderd vier en tachtig en een half hoofden rekenen. De bewoners bestaan uit *Rusfen*, *Tartaren*, *Tsche-*

remisfen, *Mordwinen*, *Tschuwaschen*, *Kalmukken* en *Kisilbaschen*.

De *Russen* zijn hier zeer talrijk en meer dan een millioen sterk.

De *Tartaren*, uit den stam van *Kasan* en aan den oever der *Tscheremschan* wonende, tellen acht en veertig duizend zielen.

De *Tscheremisfen*, die noch eigen schrift noch rijdrekening bezitten, gelijk ook na den dood van hunnen laatsten Chan in de zeventiende eeuw geenen vorst of adel, staan onder *Sorniks*, *Desätniks* en *Starosten*, en zullen tuschen de zestien en zeventien duizend zielen bedragen. Hunne dorpen zijn tuschen de Russische verstrooid.

Het getal der *Mordwinen* zal niet boven twaalf of dertien honderd belooopen.

De *Tschuwaschen*, die voornamelijk aan den oever der *Tscheremschan* wonen, zijn ook niet talrijk.

Maar de *Kalmukken* kunnen ruim zes duizend zielen tellen.

De *Kisilbaschen*, dat is uit de slavernij der *Kirgisen*, bevrijde *Chiwezers* en *Tadschiks*, maken een getal van zes tot zeven honderd uit.

Behalve de *Russen*, zijn ook de *Mordwinen* en *Kalmukken*, benevens het grootste gedeelte der *Tscheremisfen* en *Tschuwasfen* leden der *Grieksch-Christelijke Kerk*, zij hebben hier zes honderd tien kerken, die onder den *Bischop* van

van *Kasan* staan; terwijl het kleinste gedeelte der *Tschuwassen* nog bij den dienst der *Schamans*, zoogenoemde tovenaars en waarzeggers, volhardt. De *Tartaren* en *Kisilbaschen* zijn *Muhammedanen*.

Volgens het nieuwste onderzoek van den Akademist HERMAN tellen de dertien steden van het *Simbirsk* stadhouderfchap zes honderd een en vijftig familieleden onder de *Geestelijkheid*, een duizend vier honderd zeven en tachtig onder den *Adel*, drie duizend negen honderd negen en zestig onder de *Militairen*, twee duizend negen honderd onder de *Kooplieden*, dertien duizend acht honderd vijf en vijftig onder de *Burgers*, vier duizend twaalf onder de *Ambienaars* en negentien duizend een honderd een en negentig onder de *overige bewoners* van beiderlei sekse.

De bewoners der dorpen behooren grootendeels onder de klasfe der *boeren*, en volgens de zesde telling bedroeg het getal dezer boeren, die lijfeigenen waren van de kroon, twee honderd twintig duizend drie honderd negen en negentig, en dat dergenen, die de eigendom waren van den adel, twee honderd vier en dertig duizend vijf honderd zes en tachtig van het mannelijk geslacht, als men dus de vrouwen hierbij voegt, kan men dit getal gerust verdubbelen.

Onder de *kostwinningen* bekleedt de *landbouw* de eerste plaats. De voornoemde voortbrengfelen

uit

uit het rijk der planten toonen, waarmede de boer zich bezig houdt. Men mest de grond hier en daar door de kudden op denzelven te drijven, somtijds ook door het afbranden der stoppelen. Het koren blijft in de opene lucht staan.

De *veefokkerij* is niet min aanzienlijk, de *Kalmukken* houden zich hiermede bijna alleen en in den grootsten omvang onledig; want verscheidene hebben honderd paarden, even zoo vele runderen en meer dan vier honderd schapen, met breedde staarten en grove wol.

Bijen worden inzonderheid door de *Tartaren* en *Tschuwaschen* onderhouden en leveren voortreffelijken zeer witten honig van eenen balsamieken geur.

De *vischerij* is insgelijks zeer voordeelig. De jagt beteekent minder. De *houtvesterij* wordt niet met behoorlijke omzigtigheid waargenomen, intusschen levert zij echter hout, dat bruikbaar is voor den scheepsbouw, dit neemt evenwel van jaar tot jaar af.

Wat nu de Fabriken betreft, zoo vindt men hier drie en veertig brandewijnsbranderijen, zeven mouterijen, een en dertig looijerijen, vier lijnwaad- en drie boomwolweverijen, drie lakenfabriken, vijf potaschziederijen, ééne talksmelterij, zeven kaarsenmakerijen, zeven zeepziederijen, ééne hoedenfabriek en ééne klokgieterij. Voor het overige worden ook vele der voortbrengselen

van

van deze fabrieken in het klein op het land gemaakt, gelijk men in de steden en op de dorpen nog verscheidene andere ambachten oeffent.

De *koophandel* is ook niet onaanzienlijk, en wordt zeer door de *Wolga* begunstigd. De voortwerpen van uitvoer, inzonderheid stroomopwaarts, zijn: koren, hennep, appelen, watermeloenen, paarden, runderen, huiden, leder, talk, visch, molens en slijpsteen.

De *inkomsten*, die den Staat van dit stadhouderschap trekt, bedroegen in het jaar 1808 aan belastingen op personen en goederen, zoowel als aan de pacht van den brandewijn, twee miljoen vier maal honderd vijftig duizend roebels, van welke som een en zeventig duizend vijf honderd roebels tot onderhoud van den burgerlijken stand besteed worden. De personeele belasting wordt door de burgers en boeren betaald, de kooplieden moeten die op het vermogen leveren, en de brandewijnsacht de *Otkupschschiks*, die alleen het regt hebben hun distrikt van sterke dranken te vootzien.

Eer wij de politieke insigting van het gansche stadhouderschap in deszelfs tien kreitsen beschouwen, willen wij uit de reis van den heer *ERDMAN* iets overnemen, aangaande de leefwijze en den staat van beschaving der inwoners. De heer *ERDMAN* bepaalt zich voornamelijk tot den *Adel*, tot welken in *Rusland*, behalve de officieren des

armée, ook de burgerlijke ambtenaren behooren; terwijl, gelijk in *Rusland* in het gemeen, de overige standen, met uitzondering van weinige kooplieden der eerste klasse en de pachters der goederen van de kroon, bijna geheel een eentonig leven lijden en van minder beteekenis zijn, dan in andere Staten.

De adel van dit stadhouderschap is rijk. Wanneer in dat van *Kasan* slechts omtrent vier en tachtig duizend acht honderd boeren van edellieden gevonden worden, maar de overige bewoners uit boeren der kroon of vreemde natien bestaan, zoo telt de Adel van het *Simbirsk* stadhouderschap meer dan twee maal honderd vier en dertig duizend eigene onderdanen, en wel op eenen doorgaans vruchtbaren grond en gunstiger klimaat. Over het geheel kan men bij den Russischen adel eene zekere vermindering der beschaving duidelijk ontwaren, naarmate zij op eenen verderen afstand van eene der hoofdsteden wonen, die dan ook op de leefwijze en het genot des levens op velelei wijze invloed heeft. Deze wordt echter door de menigvuldige verplaatsing der hooge ambtenaren van de eene provincie naar de andere dikwijls weder uitgewischt. Dezelfde waarneming kan men ook hier maken. De kennis der Fransche taal, benevens het lezen van eenige maandschriften en romans voldoen niet, en de natuur levert te weinig afwisseling op. Men zoekt dus

de

de tijdverveling te verdrijven door dagelijksche bezoeken, bij maaltijden, aan de thee- en speeltafel, indien geene gewigtige ambtsbezigheden de werkzaamheid eischen. Maar deze uitspanningen zijn tot dat einde in den winter slechts voldoende; dewijl men zich in den zomer op het land plagt op te houden, waar de tijdverveling moeilijk te overwinnen is. Men zal mogelijk denken, dat de landhuishoudkunde bezigheid genoeg moest opleveren. Maar dit heeft hier geene plaats, deels dewijl die in deze streken nog te eenvoudig is, deels omdat men doorgaans te weinig smaak vindt in het bezorgen der bijzondere deelen, en die aan de ondergeschikten plagt over te laten. Dit wordt door het groot getal der lijfeigenen zeer verligt. De boer bezorgt de eerste voortbrengfelen der teelt; de dienstboden, die men in *Rusland* verscheidene ambachten laat leeren, houden zich met de verdere bereiding bezig; de opzigter of rentmeester ontvangt, bewaart of verkoopt die. En dus heeft de heer niets anders te doen, dan te bevelen, of, zoo hij verstandig is, een oog in het zeil te houden. Intuschen laat hij dikwijls alles over aan den rentmeester; want men offert hier gaarne de winst aan het gemak op. Geen wonder dus, wanneer de ondergeschikten, bij hunne natuurlijke overhelling tot traagheid, zich van de nalatigheid hunner heeren bedienen, en zoo weinig doen,

als

als zij kunnen of durven. Zijn bij ons twee of drie dienstboden voldoende, om in eene aanzienlijke huishouding alles in den besten stand te houden, zoo vermist men hier, bij eene schaarschlijfknechts en kamersiers, die de voorkamers vervullen en hunne gebieders omringen, evenwel dikwijls orde en zindelijkheid, en vaak steekt de pracht en kosten in sommige stukken leelijk af bij het gebrek aan netheid van het geheel. Gelijk *Rusland*, wat deszelfs aardrijkskundige ligging betreft, twee werelddeelen toebehoort, zoo vereenigt zich ook in de leefwijze zijner bewoners het Aziatische met het Europeesche, en wipte meer, hoe verder men oostwaarts trekt, vooral openbaart zich echter de oosterfche geest in de weelde. Van daar de menigte van dienstboden en paarden, van daar de kostbaarheid in de kleding der dames, bij een mogelijk zeer eenvoudig of onvolledig meublement der kamers in eene koude woning. Echter moet men wel in het oog houden, dat hetgeen wij naar onze leefwijze en gewoonte in dit land vermisen, niet altoos als een wezenlijk verlies voor de inwoners moet beschouwd worden.

De heer ERDMAN leert ons, dat de Russische Universiteiten het opzigt hebben over alle geleerde inrigtingen in hunne distrikten, en dat de organisatie en volmaking van deze eene harer hoofdbedoellagen is. Van tijd tot tijd worden

de hoogleeraars, met de noodige verordeningen en volmagten voorzien, tot onderzoek van deze Instituten gezonden. Maar hoewel ik, zegt hij, twee jaren na elkander tot dat einde zes stadhoudereschappen bezocht, zoo was evenwel tot mijn vertrek in 1817 het geleerde kerspel der Kasan'sche hoogeschool nog niet eens volledig onderzocht, dewijl dit veertien stadhoudereschappen en onder deze juist de uitgebrektste bevat.

De heer ERDMAN had de reis naar het stadhoudereschap *Simbirsk*, zoowel als van daar naar *Saratow* en *Astrakan*, in den zomer van 1815, op hoog bevel ondernomen, om, volgens de inrigting der Universiteit te *Kasan*, de *gymnasia*, benevens de openbare en bijzondere scholen van deze drie stadhoudereschappen te onderzoeken. Zijn reisgenoot was een toenmalige adjunct van den sterretoren te *Kasan*, IWAN SIMONOW, thans hoogleeraar der sterrekunde te *Kasan*, die sedert, in 1819 tot 1821, met kapitein BELTINGHAUSEN de reis rondom de wereld heeft bijgewoond. Wij zullen onze lezers kortelijk mededeelen, wat hij bij deze gelegenheid over de scholen en het onderwijs heeft opgeteekend.

Volgens het plan der regering moet, behalve de lagere scholen, in iedere hoofdstad van een stadhoudereschap een *Gymnasium*, en in iedere kreitsstad eene *krijgsschool* bestaan. Dit plan is echter door het gansche rijk op verre na nog niet

niet geheel uitgevoerd, en in het *Simbirsk* Stadhouderschap, dat uit tien kreitsen bestaat, vonden onze reizigers, behalve een *Gymnasium* en eene krijgsschool in de stad *Simbirsk*, in geen andere stad, toen eene planmatige school, behalve te *Altay*, waar echter in plaats van eene krijgsschool, slechts eene parochieschool voorhanden was. Men zal zich echter niet al te zeer verwonderen, dat dit plan ter inrigting dezer scholen nog niet volledig uitgevoerd is, als men overweegt, dat iedere nieuwe onderneming met vele zwaringden worstelen moet. Hoewel de Russische keizer zeer edelmoedig eene genoegzame som tot onderhoud der geleerde instellingen uit den schat van het rijk bepaald heeft, zoo ontbreekt het echter nog dikwijls aan de noodige kosten tot de eerste grondvesting, zoowel als aan de vereischte leermeesters. Waan kreits- of parochiescholen zijn opgericht, daar hebben of partikulieren een huis tot dat einde geschonken, of de tot onderhoud der scholen bepaalde gelden, zijn zoo opgelopen, dat men een daartoe noodig gebouw heeft kunnen koopen, of de kroon heeft tot dit gebruik een lokaal aangewezen. De regering heeft voor de vermeerdering der leermeesters daardoor gezorgd, dat op hare kosten op de hoogeschoolen, zoowel als op sommige *gymnasien* een aantal kweekelingen onderhouden worden, die uit dien hoofde verpligt zijn, om,

naar hunne studien volbragt zijn, zes jaren lang in eene openbare inrigting tot onderwijs te dienen. Hoe weldadig nu ook het plan der regering in het algemeen zijn moge, om door het stichten van *gymnasien* voornamelijk den Adel gelegenheid te geven hunne kinderen te laten onderwijzen, zoo maken deze echter weinig gebruik van dit voorrecht. Want in het *Gymnasium* te *Simbirsk* (*) waren slechts twee en dertig leerlingen, en wel, behalve een paar arme adellijken, allen kinderen van burgers en kooplieden. De rijken, namelijk, laten hunne kinderen liever door buitenlandse huisleermeesters, of in de hien door eene Fransche familie opgerigte kostscholen, eene voor jongens en eene voor meisjes, onderwijzen, of zenden die naar andere plaatsen, bij voorbeeld naar *Petersburg* in het kadettenkorps, of naar eene school te *Kasano*. Hieraan is gedeeltelijk het vooroordeel der Adellijken tegen de gemeenschappelijke opvoeding hunner kinderen met die der lagere standen, deels het gebrek aan

(*) Dit *Gymnasium* is geplaatst in een wel bouwvallig, maar echter ruim en goed gelegen huis, en volgens het voorschrift verdeeld in vier klassen, in welke, onder het opzicht van een directeur, acht leermeesters onderwils geven. Het bezit eene bibliotheek, eene verzameling van physische werktuigen, een *herbarium vivum* en eene verzameling van delfstoffen.

vordering in nieuwere talen, die nog het meest geacht zijn, schuld. Buiten twijfel is ook het onderwijs in de *Gymnasien* van *Rusland* veel te uitgebreid om grondig te kunnen zijn, de reden hiervan moet men daarin zoeken, dat men, voor de stichting der hoogeschoolen, bedoelde, om ook de hoogere beschaving tot den dienst van den staat in deze inrigting te bereiken; het volgend register der lessen zal dit bewijzen; Godsdienst, Latijnsche, Duitsehe en Fransche taal, wijsgeerte en schoone wetenschappen, natuurkunde, Mathesis, Physica, Technologie, koophandel, geschiedenis, aardrijkskunde, staatkunde, politieke oekonomie, teekenen en schilderen. Bij zulk eene menigte van onderwerpen, die merendeels tot de hoogeschoolen behooren, kan men slechts oppervlakkige kundigheden verwachten. De kennis der talen wordt het meest verwaarloosd. Voor het overige worden de meeste kweekelingen voor het afloopen van den *Cursus* door hunne ouders uit dit Instituut gehaald, dewijl de minste zich aan de geleerdheid wijden.

De *kreitschool* beantwoordde veel beter aan haar oogmerk. Zij telde in drie klassen honderd leerlingen, die, onder het opzigt van eenen Inspecteur, door vier meesters onderwezen werden. Zij bezit geen eigen gebouw, maar is geplaatst in het huis van het *Gymnasium*, en de hoogleeraren hebben bevolen, dat zij zich van de

verzameling, die hier gevonden wordt, zoo ver dit noodig is, bedienen mag. Want hoewel zij, die hier onderwezen worden, slechts kinderen van armen en lijfseigenen zijn, zoo munten deze echter zeer uit door de vorderingen, die zij maken. De heer ERDMAN was, als arts, verplicht, om nog drie weken, na het afloopen zijner bezigheden, te *Simbirsk* te vertoeven, uit hoofde eener ziekte, die in het huis van den Gouverneur heerschte. Hij had dus gelegenheid, om over den staat der gezondheid van de bewoners dezer stad deels eigene waarnemingen te doen, deels van de daar wonende artsen het noodige te vernemen. De uitslag was, dat de ligging der stad over het algemeen voordeelig voor de gezondheid was. De meeste hier heerschende ziekten ontstaan uit gevatte koude, en openbaren zich óf in de gedaante van ontstekingen, óf als rheumatismen, katarren, loop, enz. Bovendien heerschen hier in de lente en herfst afgaande koortsen, maar de aanstekende Typhus is hier minder gemeen en niet zoo gevaarlijk als op andere plaatsen.

Het stadhouderschap *Simbirsk* wordt, wat de politieke verdeeling betreft, in *tien kreitsen* verdeeld, die naar de hoofdsteden genoemd worden. Zij zijn de volgende:

I. De *Simbirsksche kreits*. Deze bevat acht en zestig en een kwart vierkante mijlen en ligt op

op den westelijken kant der *Wolga*, bijna midden in het landschap. Deze kreits wordt door het *Simbirsksche*, *Schufschische*, *Undarskische* en *Gorodischtschenkische* gebergte doorneden. In het eerste wordt kalk, doormengd met versieende schelpdieren, gelijk ook gips gegraven. In het *Undarskische* gebergte heeft men, niet ver van het dorp *Undacy*, dertig wersten van *Simbirsk*, in het jaar 1818 ijzerrijke minerale bronnen ontdekt; en op de *Gorodischtschenkische* bergen vindt men verschanfingen, die een omtrek van twee honderd vademen hebben, en wier oorsprong onbekend is. Voor het overige is de grond vlak en vruchtbaar. De wateren, die door dezen kreits stroomen, zijn: de *Swiaega*, de *Tastila*, de *Bedenga*, de *Guscha*, de *Kosminka*, de *Seld* (aan wiens oevers zich takken van het *Simbirsksche* gebergte naar het westen uitsprekken, die deels uit zacht krijt, deels uit eene roode vuursteenaarde bestaan), de *drooge Birjutsch* en de *groote Birjutsch*, de *kleine* en de *groote Zylna*, de *Karla* en de *Tuschna*. Al deze rivieren storten, behalve de laatste, in de *Wolga*. De *groote Birjutsch* bevat pareloesters en Forellen, en in zijne oevers worden bij het dorp *Nagaskina* welbewaarde beenderen van olifanten gevonden; ook zegt men, dat men hier bij het delven van eenen put, op eene diepte van honderd vijftig vademen, in het jaar 1767 hoopen van menschenbeenderen heeft gevonden; zulke beenderen, be-

nevens ijzeren spiesen en ander krijgsgereedschap worden somtijds door de golven van den *Birjusch* aan wal gespoeld. Men besluit hieruit, dat hier eens een veldslag moet zijn voorgevallen, in welke ook olifanten moeten gebruikt zijn (*). Eindelijk moet ik nog melding maken van de *Simbirsksche linie*, een wal, dien de Czar ALEXEI MICHAÏLOWITSCH van het stadhouderfchap *Woronesch* door deze streken tot aan de *Wolga* opwierp. Men kan den loop dezer linie nog duidelijk volgen, hoewel zij op vele plaatsen verwoest is.

De voornaamste plaatsen van de *Simbirsksche kreits* zijn:

1. De hoofdstad van het gansche stadhouderfchap *Simbirsk*, van wie het den naam ontleent.

(*) Met regt zegt hier de Schrijver: men zegt. Want schoon het niet onwaarschijnlijk is, dat hier menschenbeenderen gevonden zijn, is het echter niet waarschijnlijk, dat die in zulk eene aanmerkelijke diepte liggen zouden. Alle uitgegravene menschenbeenderen der voorwereld zijn, gelijk uit het nieuwste onderzoek gebleken is, steeds raadselachtig, en zouden de voornoemde menschenbeenderen uit een lateren tijd oorspronkelijk zijn, zoo kennen wij geene omwentelingen der natuur, die deze honderd vijftig vademen diep zouden kunnen bedelfen. De beenderen der olifanten zijn niet anders, dan overblijffelen van den *Mammuth*, die, gelijk bekend is, in dit gedeelte van *Azië*, zoowel als door gansch *Siberië*, veelvuldig gevonden worden.

leent. Zij ligt onder 54 gr. 24 min. noordelijke breedte en 66 gr. 21 min. oostelijke lengte van *Ferro*, zeven honderd vier en vijftig wersten van *Moskau*, en een duizend vier honderd vijf en tachtig wersten van *Petersburg*; deze stad werd in het jaar 1684 gesticht, en wordt in de *bovenste*, op de hoogte gelegene, en in de *benedenste*, aan den oever der *Wolga*, verdeeld. Tusschen beide deze deelen liggen talrijke tuinen. Het eerste gedeelte, dat ver het grootste is, wordt weder door de beek *Simbirska*, die tusschen hooge oevers stroomt en zich in de *Swiäga* stort, doorsneden; het laatste, ongelijk kleiner, strekt zich in de lengte uit langs de *Wolga*, zonder evenwel aan de overstromingen dezer rivier blootgesteld te zijn. — Men vindt te *Simbirsk* veertien kerken, ééne kapel, één monniken- en één nonnenklooster, één *Gymnasium*, een hospitaal, dat door den Adel in 1804 onder den naam van het *Alexandrowskische* gesticht is, met een vondelingshuis, in hetwelk ook vroedvrouwen onderwezen worden, één lazaret voor het garnizoen, een tucht- en werkhuis, en twee stads apotheken. In de stad worden vier en dertig regie en breede straten gevonden, van welke zes en twintig tot de bovenstad behooren. Het getal der inwoners was, volgens de laatste telling, dertien duizend drie honderd negentien. Onder deze bekleeden, gelijk in alle steden van

de Russische stadhouderfchappen, de leden van het bestuur den eersten rang. Dan volgt de overige adel, verder de kooplieden, dan de burgerstand, kunstenaars en handwerkers, en eindelijk de klasfe der dienftboden.

De koophandel wordt begunftigd door eene kermis, die vier dagen duurt, namelijk van vijf tot negen Julij. Een der voornaamfte takken van bestaan van de burgers is het vervoeren van goederen op de *Wolga*, die deels tot uitvoer, deels tot invoer bestemd zijn. Tot de eerfte foort behooren voornamelijk koren, visfchen en vruchten; tot de laafte bouwhout, dat hier ontbreekt, en buitenlandsche waren.

Wat de fabrijken betreft, zoo bestaan hier vier zeepziederijen, 4 kaarsenmakerijen, elf looijerijen en eene klokkengieterij.

2. *Tagai*, voorheen eene stad, gelegen aan de *Pausyrka* en de *Tagai*, twee rivieren, die zich kort bij de linie met de *Seld* vereenigen, negen en veertig wersten van *Simbirsk*; de inwoners leven van den landbouw en de lederbereiding.

3. *Uren*, liggende aan een riviertje, dat denzelfden naam draagt, niet ver van de *Simbirskfche* linie; de bewoners houden zich, behalve met de voornoemde bezigheden, ook met tinnegierten bezig.

4. *Iuschausk* en

5. *Tolsk*,

5. *Tolsk*, voorheen vestingen der linie;

6. en eindelijk *Undary*, door vischerij en scheepvaart welvarende, en thans ook merkwaardig door hare minerale wateren.

II. De *Stawropolsche kreits* ligt aan de zuidoostelijke grenzen van het stadhouderschap, aan den oostelijken kant van de *Wolga*, en bestaat twee honderd zes en zestig vierkante mijlen. De grond is vlak, en, met uitzondering van eenige zandige en moerasige plekken, vet en vruchtbaar. Midden door dezen kreits stroomt de groote *Tscheremschan*, die, voordat hij in de *Wolga* stort, regts den kleinen *Tscheremschan*, den *Melekes*, de *Sosnowska*, de *Ierykla* en den *Suchodol*, links den grooten *Awral*, de *Birlija* en verscheidene kleine beken, in zijnen boezem opneemt. Bovendien storten nog de met de *Kaudala* en *Krasnaja* vereenigde *Tinacka*, verder de *Uren*, de *Kolmajur*, de *Buschnika* en de *Suskan* hier in de *Wolga*, en wel de vier laatste in den arm dezer rivier, die *Atruba* heet, gelijk eindelijk ook het riviertje *Jagodnaja*. De groote *Tscheremschan* heeft eenen sterken stroom, uit hoofde van zijnen grooten val. De regter oever is veel hooger, dan de linker, en heet daarom de bergkant, gelijk de andere de weidekant. Het water dezer rivier is helder, en bevat, ten minste aan deszelfs mond, alle soorten van visch der *Wolga*. Aan den oever van dezen laatste stroom,

ge.

gelijk ook aan die der *Melekes*, staat laag hout, dat genoegzame brandstof oplevert.

De inwoners bestaan, behalve uit *Kalmukken*, inzonderheid uit *Tartaren*, *Mordwinen*, *Tschuwasschen* en *Kisilbaschen*. De *Kalmukken* en *Kisilbaschen* houden zich bijna alleen met de veeteelt bezig, maar de *Mordwinen*, vervolgens de *Tschuwasschen* en eindelijk de *Tartaren* beoefenen den landbouw.

Onder de voortbrengfelen van den landbouw behooren, behalve de gewone soorten van granen, zoo als tarwe, rog, garst, haver en boekweit (de tarwe levert eenen zesvoudigen, de overige granen eenen zevenvoudigen oogst op) ook nog water- en gewone meloenen, en gedeeltelijk ook tabak.

De voornaamste plaatsen van dezen kreits zijn:

1. De Kreitsstad *Stawropok*. Zij ligt aange- naam op den hoogen oever van den oostelijken arm der *Wolga*, die den naam *Kunja Woloschka* draagt, onder 53 gr. 27 min. noordelijke breedte, en 66 gr. 53 min. oostelijke lengte, op eenen afstand van honderd een en dertig wersten van *Simbirsk*, acht honderd negen en veertig van *Moskau* en een duizend vijf honderd negen en tachtig van *Petersburg*. Deze stad werd in het jaar 1737 voor de gedoopte *Kalmukken* uit de *Songarei*, die zich hier hadden nedergezet, gebouwd, en heeft eene steenen en vier houten ker-

HE
kerke
hond
inwo
H
ting,
hoof
wone
der
beste
burg
inzo
zij o
den
en in
len v
een
Aa
met
maar
gen,
kulki
2.
Tsch
3.
Ieryh
stort.
4.
5.
6.

kerken, ééne school, een geregtshof, ruim vijf honderd huizen en twee duizend vier en tachtig inwoners.

Her middelste gedeelte is eene soort van vesting, met palissaden, torens en eene batterij; de hoofden der *Kalmukken* en keizerlijke ambtenaren wonen in dit gedeelte. Het bovenste gedeelte der stad is voor de *Kozakken* en andere militairen bestemd, maar het benedenste gedeelte voor de burgers, die, gelijk een deel der *Kozakken*, inzonderheid van den landbouw leven, hoewel zij ook eenige looijerijen bezitten. De kooplieden leven afzonderlijk in de *Slobode* (voorstad), en in de stad zelve worden slechts levensmiddelen verkocht, evenwel wordt hier elken dingsdag een groote marktdag gehouden.

Aan de landzijde is de stad door heuvels, met pijn- en berkenboomen bedekt, omringd, maar aan den waterkant met vrij hooge kalkbergen, die naar het dorp *Schugulicha* de *Schugulkische* genoemd worden.

2. Her stadje *Tiinsk* aan de *Tia*, die in de *Tscheremschan* valt, gelegen.

3. *Ierikluisk*, liggende aan den mond der *Ierylka*, waar die rivier in den *Tscheremschan* stort.

4. *Beloi Iar*, aan de *Wolga* gelegen.

5. *Bolschaga Kaudala* en

6. *Melekes* met koren-brandewijnstokerijen;

7. en

7. en eindelijk *Gelawkino*, met eene groot paardenfokkerij.

III. De kreits *Samarascha*, twee honderd drie en twintig vierkante mijlen groot, ligt aan de beide kanten der *Wolga*, en grenst ten oosten aan de *Orenburgsche* en ten zuiden aan de *Saratowsche* landvoogdij. In dezen kreits vallen in de *Wolga*, en wel op de linkerzijde, de *Sok*, die regts de *Kandutscha* met de *Taschlama*, *Lipowka* en *Tschernowka*, links de *Orlaenka*, *Tschernowka* en *Trostaenka* ontvangt; verder de *Samara*, die uit het *Orenburgsche* te voorschijn komt, regts den grooten *Kinel* en de groote *Tschernowka* met zich vereenigt, vervolgens de *Mot-scha* aan de grenzen van het *Saratowsche* gebied, en eindelijk de *Besemtschug*. Aan de rechterzijde storten zich slechts de *Ura* en *Schirtew Bujerak* in de *Wolga*.

In het noorden van de oostelijke helft dezes kreits verheffen zich allengs bergen, die tot den mond der *Sok* steeds hooger stijgen, en met de bergen der westelijke helft samenloopen. Zij heeten de *Schikulewskische* en *Marqwashische*, en staan met de *Valkenbergen* in verband, aan welkers voet brommen van keukenzout, met de hierna genoemde in de *Wolga* vloeiende beek *Wolka*, gevonden worden. Voorheen stond hier eene zoutkeet, die echter, uit hoofde der toemende overstroming der *Wolga* en uit gebrek

aan

aan hout in lateren tijd afgebroken is. Voor het overige vindt men vitriool en zwavel in deze streck, de blaassteen inzonderheid in eenen berg, die zich bijna tegenover den mond van den *Sak*, steil van den oever onder *Kolga* verheft. Deze berg bestaat uit witten, digten kalksteen, in welken groote nesten van vasten en losfen albast, deels met onzuivere, groenachtige, deels met fraai gekristalleerde, gele zwavel vermengd, gevonden worden. Men zegt, dat men hier door schijnendes stukken van verscheidene ponden ontmoet heeft. Ook vindt men hier zuiver, tot vensterglas bruikbaar Moskowisch glas. In het begin des vorigen eeuws werd hier eene zwavelstokerij opgericht, die jaarlijks een duizend vijf honderd pud zwavel leverde, onder welke om trent vier honderd pud zuivere gelouterde natuurlijke zwavel was. Deze fabriek stond tot in het jaar 1720 onder het opzicht der Woiwoodsche kanselarij te *Samara*, vervolgens kwam zij onder dat van de kanselarij der artillerie en vestingen, onder welke het werk tot in 1757 werd voortgezet. Nadat zij echter aan den koopman *MARTIN* te *Petersburg* werd overgegeven, heeft zij opgehouden te bestaan. Het dal, dat tusschen den voornoemden zwavelberg op de westzijde en eenen anderen kalkberg ligt, is, zelfs in den zomer, zeer koel, en de landlieden, die in de nabijheid van hetzelfde werken, overnachten.

nachten hier dikwijls, om beveiligd te worden voor de muggen.

De voornaamste voortbrengselen van dezen kreits zijn: tarwe, rog, garst, haver, gierst, boekweit, spelt en watermeloenen.

(De tarwe levert hier een viervoudigen, de rog een zesdubbelen, de garst, haver, boekweit en spelt eenen acht- en de gierst eenen tienvoudigen oogst op.)

Benevens den landbouw, is de veeteelt hier een hoofdtak van bestaan, ja zelfs de vischerij in de

Wolga, in den *Tscheremschan* en de *Samara* is zeer aanzienlijk.

Schoon hier de Spaansche vliegen insmenigte gevonden worden, bedient men zich echter van dezelve niet.

Onder de zuidelijke infekten ontmoet men hier ook reeds de *Tarantula*.

De aanzienlijke plaatsen van den *Samaraschen kreits* zijn:

De hoofdstad *Samara*, gelegen aan den oostelijken oever der *Wolga* en aan den noorde-

lijken van den *Samara*, bij de vereeniging der twee rivieren, daar, waar de eerste eenen

grooten boog vormt; zij ligt onder 53 gr. 53 min. noordelijke breedte, en 67 gr. 31 min. 45 sek.

oostelijke lengte, honderd zeven en zeven-

wersten van *Simbirsk*, acht honderd drie en negentig van *Moskau* en een duizend zes honderd

drie en dertig van *Petersburg*. Deze stad werd reeds in het jaar 1591 gesticht, om het land

te-

tegen de invallen der *Kalmukken* en *Baskiren* te beveiligen. Zij werd daarom oorspronkelijk met eene houten vesting voorzien, die echter in 1703 afbrandde, en het volgende jaar door eene verschanfing, meer oostelijk op eenen lagen heuvel gelegen, vergoed werd. In deze, vrij hoog liggende, met eenen zandigen, steen- en klei-achtigen grond omringde stad, staan drie steenen en twee houten kerken, en zij heeft, volgens de zesde telling, vier duizend drie honderd zeventig inwoners, die van de veeteelt en den handel met visch, kaviaar, Kirgisische en Kalmuksche schapen, huiden en talk leven, gedeeltelijk echter ook zich met hovenieren en zeepzieden bezig houden.

In den winter verzamelen zich hier de *Kasimovsche Tartaren*, die van de gervilde lammer-vellen der hier wonende *Kalmukken* pelzen laten maken, om die te *Moskau* en op andere plaatsen ter markt te brengen, gelijk ook van hier in de lente en den herfst weder karavanen naar *Uralsk* trekken, om voor graan en fabrijkgoederen van de daar wonende *Kozakken* visch te ruilen.

2. *Bilaersk* aan den *Tscheremschan*, met de bouwvallen en wallen eener oude Bulgaarsche stad.

3. *Tscheremschansk* door de nakomelingen van Invaliden, die zich hier nederzeten, en

4. *Tschekaskaja* door *Roskoelniken* bewoond.

Verder

5, 6, 7 en 8 de *Sloboden*, *Pretschinskaja*, *Binaratka* met eene linnenfabriek, *Jekaterinskoi* en *Siaroi Nurtas*; verder

9. *Alexoewsk*, aan den regter-oever der *Samará*, beneden den mond der *Kinel*, zoo men zegt in 1700 gebouwd, en ter eere van den *Czarewitsch ALEXEI PETROWITSCH* zoo genoemd.

10. *Zarewokurganskaja Sloboda*, aan den regter-oever der *Sok*, bij den mond van den *Kurum*, naar den naburigen berg *Zarew Kurgan* genoemd, met eene aarden schans. Volgens oude berigten zou deze berg door den berigten roo-ver *STENKA RASIN* gevormd zijn, maar dit vermoeden wordt wederlegd door de groote steenen, dikwijls eenige honderd pud zwaar, die in denzelfden gevonden worden.

11. Eindelijk het dorp *Waly* (Wal), zoo genoemd naar de oude vestingwerken bij de *Schikulsche* bergen.

In dezen kreits vindt men eene zeepziederij, eene kaarsenfabriek en eene talksmelterij, die hare voortbrengselen naar *Petersburg* verzenden.

IV. De *Syransche kreits* aan de noordelijke grenzen van het *Saratowsche* gebied, is twee honderd een en twintig vierkante mijlen groot, en gelegen op beide kanten der *Wolga*. De rivieren *Kabra*, *Sysran*, *Krymsa*, een gedeelte der *Ora*, de *Fumyschewka*, *Ratscheika*, *Kana-deika* en *Bekschanka* stroomen door dezen kreits,

en in haren omtrek hebben de *Sura* en de *Ba-
ritsch* haren oorsprong. De *Irgis* of *Elaa*
Tschagra vormt de grenzen tusschen dezen kreits
en het *Saratowsche* stadhouderschap. Het op
den linker-oever der *Wolga* gelegene gedeelte
van den kreits is vlak, gedeeltelijk zandig en
droog; maar dat op de rechterzijde is vol bergen,
onder welke de *Kaspurskische* de hoogste zijn.
Zij bestaan uit graauwen zandsteen met zout,
zwavel en sporen van koper, onder welke bed-
dingen van steenkolen liggen, in de dalen vinden
men *Belemnieten* en andere versteeningen van
zeedieren. Van deze bergen af wordt de grond
op de westzijde vlak, yet en vruchtbaar, zoodat
de tarwe eenen viervoudigen, de rogge eenen
vijfvoudigen, de garst eenen drievoudigen, de
haver eenen achtvoudigen, de gierst eenen twaalf-
dubbelden en de spelt eenen vijfvoudigen oogst
opleveren. Ook ontbreekt het niet aan weiden,
maar wel aan hout.

De voornaamste plaatsen in den kreits zijn:

1. De aanzienlijke hoofdstad *Sysran*. Zij ligt
op eene aangename hoogte aan de *Wolga*, tus-
schen de *Krymsa* en *Sysranka*, die zich hier
vereenigen, onder 55 gr. 9 min. 53 sek. noordelijke
breedte, en 66 gr. 4 min. 45 sek. oostelijke lengte,
honderd drie en twintig wersten van *Simbirsk*,
acht honderd vijf en twintig van *Moskau* en een
duizend vijf honderd vijf en zestig van *Peters-*

358 AARDR. EN STAATK. OVERZIGT VAN

burg; bevat tien kerken, een klooster, dertien honderd tien huizen en zaven duizend negen en tachtig inwoners, die, behalve van den landbouw en veefokkerij, inzonderheid van de vischvangst, het looijen, zeepziederijen, het telen van ooft en groenten, zoowel als van den korenhandel leven. Onder de huisdieren vindt men hier ook de Chineesche gans (*Anser cygnoides orientalis*), die uit *Anrakan* herwaarts is gebragt. Op den achtsten Julij van elk jaar wordt hier eene aanzienlijke veemarkt gehouden.

2. De landstad *Kanadei*, aan den *Sysran* en *Kanadeika* gelegen, heeft twee duizend tweehonderd vijftig inwoners, twee kerken en drie à vier honderd huizen. Zij ligt onder 53 gr. 12 min. 30 sek. noordelijke breedte en 65 gr. 7 min. 30 sek. oostelijke lengte, honderd drie en twintig wersten van *Simbirsck*, acht honderd vijf en twintig van *Moskau* en een duizend vijf honderd vijf en zestig van *Petersburg*. De inwoners houden zich voornamelijk met den landbouw bezig. In de nabuurschap dezer stad vindt men bouwvallen eener verwoeste plaats, maar de naam van dezelve is onbekend.

3. *Kaschpur* (*Kaschgur*, ook *Kaschker* genaamd), was voorheen eene bevestigde stad, en is gelegen aan eenen arm der *Wolga*, bij den mond der *Kaschpurka*; zij is ouder dan *Sysran*.

4. *Kostytschi* is een groot dorp, dat voorheen

heen de eigendom was der *Wolgafche berg tartaren*; van hunne steenen woningen vindt men hier nog sporen.

5. Te *Basrak* wordt in Junij eene groote jaarmarkt gehouden, op welken kaviaar en visch de hoofdwaren uitmaken.

6. *Aleschkino*, waar men groote molensteenen hakt.

7. *Wasowka*, waar visch en bevers gevangen worden.

8. *Popowka* met eene linnenfabriek.

9. *Sergoi Gorodok* met eene zwavel- en vitrioolstokerij.

10, 11 en 12. *Uda*, *Nowospaskoi* en *Sofno*, aanzienlijke dorpen.

V. De *Singileefche kreits* is gelegen op de westzijde der *Wolga* en bevat twee en tachtig en drie kwart vierkante mijlen, met ééne stad en twee en tachtig dorpen. Door dezen kreits vloeijen de *Tuschna*, de *Singileika* en de *Usa*, met den *Bolgoburak* en den *Terengun*; hier ontspringt ook de *Schwiägä*, die door de *Guscha* versterkt wordt. Langs den oever der *Wolga* loopen de *Baidulinskische* en *Nowodewitschische* bergen, maar naar het westen wordt de grond vlakker. Het land is niet zoo vruchtbaar in granen als in de vorige kreitsen, en heeft ook gebrek aan hout, maar is rijk in weiden.

De voornaamste plaatsen zijn:

318 AARDR. EN STAATR. OVERZIGT VAN

1. De kreitsstad *Singilei*, gelegen aan den mond der *Singileika*, onder 53 gr. 57 min. 30 sek. noordelijke breedte en 66 gr. 22 min. 15 sek. oostelijke lengte, negen en veertig wersten van *Simbirsk*, zeven honderd negen en zeventig van *Moskau* en een duizend vijf honderd negentien van *Petersburg*. Zij heeft eene steenen kerk, omtrent vier honderd huizen, en twee duizend vier honderd zeven en tachtig inwoners, die zich voornamelijk met den handel in granen en leder bezig houden.

2. *Tarenga* met lakenfabrieken.

3. *Iasaschwii Taschia* met molensteengroeven, met eenen *Pristan* (een voornaam ambtenaar).

4. *Nowodewitschie*.

5, 6 en 7. *Bektiashka*, *Iwanowskoi* en *Dorinskoi*, aanzienlijke dorpen, waar men zich, behalve met den landbouw, ook met het weven van linnen en katoen bezig houdt.

VI. De *Karsunsche kreits* is gelegen aan de oostelijke grenzen van het *Pensaisch* stadhouder-schap, en bevat honderd negen en veertig vierkante mijlen. De hoofd rivier is de *Barysch*, die hier nog de *Reschetka*, *Tuwarma*, den grooten en kleinen *Karsan*, de *Ure*, de *Maina* en den *Stemas* in haren boezem ontvangt. Langs de westelijke grenzen stroomt de *Sura*, die versterkt wordt door de *Sawalyscha*, de groote *Argasch*, de *Tuckeremenja*, de *Szyrma* en de

Lo-

HET STADHOUDERSCHAP SIMBIRSK. 311

Loscha. De golfachtige, vrij vruchtbare grond geeft dooreen eenen vierdubbelen oogst op, en bezit ook brand- en bouwhout. In het jaar 1808 ontstond in den hooftijd, vier wersten van *Karsun*, een aardbrand, die in 1810 in eene ruimte van vijftien vademen, nog aanhield. Volgens de verklaring der inwoners was, niet ver van deze plaats, omtrent twintig jaren geleden, een soortgelijke brand ontstaan, die na het blusfchen eene holte achterliet, uit welke eene bron te voorschijn kwam. Hier vindt men verscheidene brandewijnbranderijen, eene glasblazerij, eene katoenfabriek en eenen papiermolen.

De voornaamste plaatsen van dezen kreits zijn:

1. De kreitsstad *Karsun* of *Korsun*, gelegen aan den mond der *grootte Karsun*, waar hij in den *Barysch* stort, onder 54 gr. 13 min. noordelijke breedte, en 64 gr. 33 min. oostelijke lengte, een en negentig wersten van *Simbirsk*, zes honderd drie en tachtig van *Moskwa* en een duizend vier honderd drie en twintig van *Petersburg*. Zij telt twee kerken, van welke de eene een beroemd beeld van *MARIA* bevat, omtrent zes honderd huizen, en drie duizend zeven en twintig inwoners, die aanzienlijke boerderijen bezitten, en eenen grooten handel, inzonderheid met paarden, drijven. Op het feest der Heilige Drieënheden is het hier kermis, die acht dagen duurt, en op welke de *Russen* en *Armoniërs* vele zijden, boomwollen en andere waren brengen.

312 AARDR. EN STAATK. OVERZIGT VAN

2. *Kotjakow*, een landstadsje, aan den regter oever der *Sura*, onder 54 gr. 19 min. 30 sek. oostelijke lengte, honderd tien versten van *Simbirsk*, zes honderd vier en zestig van *Moskau* en een duizend vier honderd vier van *Petersburg* gelegen. Zij heeft eene houten kerk, tien molens, ruim zestig huizen en vier honderd negen inwoners, die meestal van den landbouw leven.

3. *Sursk*, een vlek gelegen aan den *Sura*, op die plaats waar de *Sawalyscha* in denzelven stroomt, met eenen *Pristan*.

4. *Argasch* is een vlek, waar in de maand Junij eene jaarmarkt wordt gehouden.

5. *Kalinskaje* heeft ruim acht honderd inwoners; en

6. eindelijk *Sesnowaja-Garta*, die eene groote potaschfabriek heeft.

VII. De *Aratowsche kreits* heeft drie en zestig en eene halve mijlen in het vierkant, grenst in het zuidwesten aan het *Pensaische*, en in het noordwesten aan het *Nischnigorodsche* stadhouderschap, en heeft eenen golfachtigen, tamelijk vruchtbaren grond en goede boschen. Door dezen kreits stroomt in eene oostelijke rigting de rivier *Alator*, in welke hier de *Nuga*, de *Barachmanka* en de *Uskium* storten. Ook ontspringen hier de groote en de kleine *Sava*, de *Styrma* en de *Loscha*.

De

De voornaamste plaatsen zijn:

1. De kreitsstad *Ardatow*, aan den regter oever der *Alatyrka* gelegen, met eene kerk, omtrent drie honderd huizen en twee honderd vier en dertig inwoners, die meerendeels van den landbouw leven. Zij ligt onder 53 gr. 2 min. noordelijke breedte en 63 gr. 51 oostelijke lengte, honderd acht en veertig wersten van *Simbirsk*, vijf honderd zeven en negentig van *Moskau* en een duizend drie honderd zeven en dertig van *Petersburg*.

2. *Turchanowo* aan de *Alatyrka* gelegen, met meer dan een duizend vijf honderd inwoners.

VIII. De *Alatyrfche kreits*, aan de zuidelijke grenzen van het *Kasansche* stadhouderschap gelegen, is zes en negentig vierkante mijlen groot, zeer vruchtbaar en rijk aan fraaije bosschen. De hoofdstroom van dezen kreits is de *Sura*, in welke zich regts de *Barysch*, de *Iret*, de *Kublak*, de *Kuwalda*, de *Kesdna*, de *Ljulja*, de *Adras* en *Kurja*, links echter de *Tschebeotschanka*, de groote en kleine *Sava* en de *Alatyr* storten. Behalve eenige hoogten aan de *Sura*, is de grond vrij vlak.

De aanzienlijkste plaatsen zijn:

1. De kreitsstad *Alatyr*, gelegen onder 54 gr. 39 min. noordelijke breedte en 63 gr. 34 min. oostelijke lengte, honderd vijf en dertig wersten van *Simbirsk*, zes honderd achttien van *Moskau* en

en een duizend drie honderd acht en vijftig van *Petersburg*, op die plaats, waar de *Alatyrka* in de *Sava* vakt. Zij bezit drie kerken, een monniken- en een nonnenklooster, bijna zeven honderd huizen en drie duizend drie honderd zes en negentig inwoners, die gedeeltelijk handwerken, gedeeltelijk landbouw beoefenen. Hier maakt men veel leder en drijft eenen aanzienlijken handel met granen.

2. *Promsino Gorodischtsche* ligt aan den linker-oever der *Sura*, hier vindt men nog overblijfsels van eenouden wal, die opgeworpen werd tegen de invallen der *Kabaners*. 3. *Baryschskaja Sloboda*, gelegen aan de *Sura*, tegenover den mond der *Barysch* met eenen *Pristan*, en verscheidene groote dorpen in den omtrek.

Men vindt in dezen kreits verscheidene brandwijnstokerijen, twee zaagmolens, eene linnen-, eene leder-, eene potaschfabriek en eene glasblazerij.

IX. De *Kurmyschische kreits* is gelegen aan de noordelijke grenzen van het *Nischninowgorodsche* en aan de zuidwestelijke van het *Kasanische* stadhouderfchap, en bevat twee en zeventig vierkante mijlen. Door dezen kreits stroomt de *Sura*, in welke rivier regts de *Algaschi*, de zwarte *Bober*, de *Myslez*, de *Kumaschka* en de *Iurawka*, links de *Menja*, *Kischa*, *Medana*,
Pja-

H
Pjan
zen
stad
schei
Pasc
woe
tige
den
thans
staat
De
I.
de
eene
noord
ooste
werst
en e
van
houde
een
zich,
schee
nog
In d
ren v

2.

3.

wordt

Pjanaja, *Kurmischka* en *Urenga*, aan de grenzen van de *Kafansche* en *Nischninowgorodfche* stadhoudersschappen, vallen. Ook vindt men verscheidene meren in dezen kreits, onder welke de *Paschkowo*, *Konnoje*, *Iwanowo*, *Plaskoje*, *Kriwoe* en *Sawrygino* de grootste zijn. De golfachtige grond is vruchtbaar, en op denzelfen stonden voorheen aanzienlijke bosschen, die echter thans meestal omgehakt zijn. De bevolking bestaat gedeeltelijk uit *Tartaren* en *Mordwinnen*.

De voornaamste plaatsen zijn.

1. De kreitsstad *Kurmysch*, gelegen daar, waar de *Kurmyschka* in de *Sura* stroomt. Zij heeft eenen *Pristan*, en ligt onder 55 gr. 53 min. noordelijke breedte en 64 gr. 44 min. 15 sek. oostelijke lengte, twee honderd zeven en vijftig wersten van *Simbirsk*, vijf honderd van *Moskwa* en een duizend twee honderd zeven en dertig van *Petersburg*. Zij tek vier steenen en drie houten kerken, omtrent drie honderd huizen en een duizend twee honderd zes inwoners, die zich, behalve met den landbouw, veel met de scheepvaart bezig houden, onder deze wonen nog afstammelingen van de beruchte *Strelitzen*. In den omtrek dezer stad vindt men nog sporen van oude vestingwerken.

2. *Ratowo*; en

3. *Iasykowo*, waar jaarmarkten gehouden worden.

De

X. De *Buinskische kreits* ligt aan de zuidelijke grenzen van het *Kasansche* stadhouderschap en heeft honderd negen en veertig vierkante mijlen in den omtrek. De grond is vlak, tamelijk vruchtbaar en bosachtig, behalve den oostelijken oever der *Wolga*. Hier valt in de *Schwiäga* de *Tagaika* en de *Karla*. Landbouw en veefokkerij zijn de voornaamste takken van het bestaan der inwoners.

De voornaamste plaatsen zijn:

1. De kreitsstad *Buinsk*, gelegen op die plek, waar de *Karla* in de *Schwiäga* valt, onder 54 gr. 51 min. noordelijke breedte, 66 gr. 6 min. oostelijke lengte en zeventig wersten van *Simbirsk*, zeven honderd twee en twintig van *Moskau* en een duizend vier honderd twee en zestig van *Petersburg*. Zij heeft ééne kerk en omtrent een duizend vier honderd bewoners.

2. *Tagai*, voorheen een stadje, thans slechts eensvlek, aan de *Tagaika* liggende.

3. *Algaschi*; en

4. *Tschellen*, Sloboden.

